MÉMOIRES

DE LA

SOCIÉTÉ DE GÉOGRAPHIE D'ANVERS

FONDÉE LE 1ER OCTOBRE 1876

TOME I

ANVERS
IMPRIMERIE VEUVE DE BACKER, RUE ZIRK, 35
— 1879 —

MÉMOIRES

DE LA

SOCIÉTÉ DE GÉOGRAPHIE D'ANVERS

Digitized by the Internet Archive
in 2010 with funding from
University of Ottawa

http://www.archive.org/details/mmoirest01soci

MÉMOIRES

DE LA

SOCIÉTÉ DE GÉOGRAPHIE D'ANVERS

FONDÉE LE 1ER OCTOBRE 1876

TOME I

ANVERS

IMPRIMERIE VEUVE DE BACKER, RUE ZIRK, 35

1879

G
E
S
T
C
1

BESCHRIJVING

VAN DE

AZORISCHE EILANDEN

EN

Geschiedenis hunner Volkplanting

UIT BELGISCH OOGPUNT BESCHOUWD

DOOR

P. J. BAUDET

Verhandeling bekroond in den prijskamp uitgeschreven door het Aardrijkskundig Genootschap van Antwerpen

ANTWERPEN
DRUKKERIJ WEDUWE DE BACKER, ZIRKSTRAAT, 35

1879

BESCHRIJVING EN GESCHIEDENIS

DER

AZORISCHE EILANDEN

UIT BELGISCH OOGPUNT BESCHOUWD

EERSTE HOOFDSTUK

Vroegste betrekkingen tusschen Vlaanderen en Portugal

> Forão os Portugueses desde o seu nascimento homens de guerra: della fizerão o seu aturado exercicio, e della se lhes formou por consequencia a sua particular natureza.
>
> ANTONIO CAETANO DO AMARAL.

In de week na Paschen van het jaar 1147 (1) trok een aantal geloovigen uit de streken van Weser en Rijn naar Keulen op, om deel te nemen aan een tocht naar het H. Land. In Duitschland en Nederland en tot in Engeland toe waren groote toebereidselen gemaakt voor den voorgenomen kruistocht. Ter vermijding der groote bezwaren, aan een landreis verbonden, zou hij geheel over zee geschieden. (2) De vloot die den 27en April Keulen verliet, en onder weg op de benedenrivieren zeker nog tal van schepen opnam, kwam eerst den 19en Mei te Dartmouth (3) in Engeland aan, waar graaf Arnold van Aerschot, wien het opperbevel was toegedacht, reeds met bijna 200 zoo Engelsche als Vlaamsche schepen toefde. Drie dagen later zeilde

de geheele vloot uit, en zette koers naar de Spaansche kust. Geen wonder dat de ranke vaartuigen, die zeker grootendeels slecht waren uitgerust voor het bevaren van den Oceaan, geweldig veel van zwaar weder moesten lijden. Na een storm die op Hemelvaartdag het felst woedde, bereikten slechts 50 schepen, acht dagen na hun vertrek uit Dartmouth, een Spaansche haven, (4) terwijl de overige wijd en zijd verstrooid waren. Van daar de kust volgende, liepen de vereenigde schepen achtereenvolgens de haven van Vivero en de rivier de Tambre binnen. Het verblijf op deze laatste ankerplaats gaf den kruisvaarders gelegenheid in het slechts 8 mijlen ver gelegen St.-Jago in Galicië, bij het graf van den H. Jacobus « met groote vreugde » het Pinksterfeest te gaan vieren (5). Eerst elf dagen na hunne aankomst op den Douro, voegde de graaf van Aerschot, dien zij daar hadden opgewacht, zich weder bij de vloot, die zonder wederwaardigheden op 28 Mei, den avond vóór Petrus en Paulus, voor Lissabon ankerde.

Koning Affonso I van Portugal, van de aanstaande komst der vloot verwittigd, had zorg gedragen, dat reeds bij hun verblijf op den Douro aan de schepelingen « wijn en andere lekkernijen » (6) tegen billijken prijs verstrekt waren, en waarschijnlijk toen reeds, door tusschenkomst van den bisschop, onderhandelingen geopend over de deelneming der kruisvaarders aan eene onderneming tegen Lissabon, toen nog in handen der Mooren, en aan welks bezit hem alles gelegen was. Aan het jeugdige koninkrijk toch, dat eerst van den slag van Ourique, in 1129, dagteekende, in 1143 de eerste Cortes te Lamego had zien bijeenkomen en pas door de inneming van Santarem vasten voet gekregen had aan de Taag, ontbrak nog de groote en veilige haven aan den mond der rivier, van waar de erfvijand, zoolang hij die in bezit hield, alle middelen van tegenweer kon aanvoeren.

Van den val van Lissabon hing voor Affonso de bevestiging van het rijk af, en voor de hulp, die de kruisvaarders

hem bij de belegering der stad konden bieden, was geen prijs te hoog. Hun kwam het oorlogvoeren tegen de ongeloovigen in Portugal niet minder verdienstelijk voor, dan in Palestina, vooral nu de strijd een haven kon doen bemachtigen, die, in handen van een christen vorst, in vervolg van tijd onberekenbare diensten kon bewijzen aan alle kruisvaarders, die den door hen ingeslagen weg zouden volgen.

Reeds den 1^en^ Juli, dus drie dagen na de aankomst der vloot, werden door de vereenigde legermachten van den koning en van de kruisvaarders de voorsteden van Lissabon ingenomen, zeker wel een bewijs van den hartstochtelijken ijver, die zich gedurende het geheele beleg, dat bijna vijf maanden duurde, geen oogenblik verloochende.

Gedurende die belegering werd van weêrszijden gebruik gemaakt van al die middelen van aanval en verdediging, die de oorlogskunst dier dagen aan de hand gaf. Daarbij valt intusschen te wijzen op de waakzaamheid en volharding, waarmede de Vlamingen, die aan de oostzijde de stad besprongen, voortdurend te werk gingen. De Engelschen die de stad aan den westkant aanvielen, hadden een hoogen houten toren opgericht, om daarmede den muur te bereiken, terwijl de Vlamingen, behalve een dergelijken toren, ook nog vier bruggen aan de masten van zeven schepen bevestigden, waarmede zij den muur aan de rivierzijde naderden. « Ter- » wijl wij aan onzen kant met de Saracenen streden, » zegt Arnulf, « hebben de Engelschen, die hun toren minder zorg- » vuldig bewaakten, dien, toen hij onvoorziens in brand werd » gestoken, niet kunnen blusschen. » Maar ook de Vlamingen hadden veel van het vuur der belegerden te lijden. Een houten toestel, dat de vlaamsche gravers moest beschutten, die een gedeelte van den muur ondermijnden, werd door de Mooren met brandende olie in vlam gezet en vernield. « De » onzen door den ondergang der werktuigen en den dood hun- » ner krijgsmakkers eenigszins ternêer geslagen, begonnen

» met vertrouwen op de goddelijke genade, hun gemoed weer » te sterken en de werktuigen weder in orde te brengen. »

In de stad, van allen aanvoer afgesloten, begon reeds spoedig gebrek te heerschen, en « wat vreeselijk om te ver- » halen is, zonder afschuw verslonden de belegerden zoowel » honden als katten. Velen ook, heimelijk de stad ontvluch- » tende, gaven zich aan de christenen over, welke hen deels » doopten, deels onthalsden, en anderen met verminkte lede- » maten naar de stad terugzonden. » (7)

De ondermijning der muren, waarin de belegeraars « ontzettende holen gemaakt hadden » die met brandhout werden opgevuld, dat daarop werd aangestoken, deed, door het invallen van den muur, over eene lengte van bijna 200 voet, eene breede bres ontstaan, die de belegerden toch nog in den daarop volgenden nacht met aarde en steenen wisten te dichten, bekroond met een staketsel uit huisdeuren en scheepsdeelen samengesteld. Een aanval der christenen hierop werd met groot verlies voor deze afgeslagen. Een buitengewoon hooge belegeringstoren, met takken en ossenhuiden bekleed, door een burger van Pisa ontworpen, deed eene laatste poging tot het vermeesteren van den muur gelukken. Toen de Saracenen dit gevaarte zagen naderen, dat door Lotharingers en Vlamingen als om strijd bestegen werd, gaven zij eindelijk den moed op, wierpen hunne wapenen weg, boden hunne onderwerping aan en smeekten om genade.

Vreemd genoeg, geen bloedbad volgde op de overgave der stad, die nog wel op den gedenkdag van den marteldood der 11000 maagden den 25^{en} October plaats had. Arnulf spreekt ook van een verdrag, dat met den Alchaida der stad werd aangegaan. Koning Affonso schonk aan de belegerden het leven, maar ook niets meer. « Alle huisraad, al het goud en zilver, kleederen en paarden » (?) waren de buit der overwinnaars. De koning bood nu, naar het schijnt ingevolge vroegere overeenkomst, aan zijne bondgenooten de helft der stad aan, maar deze, steeds gedachtig aan het doel van hun

tocht, dat nog verre oostwaarts lag, sloegen dat aanbod af. Zij vergenoegden zich met de schatten, die hun ten deel vielen, waaronder « zooals de oude geschiedenis meldt, veel goud, laken, zijde, paarlen, andere kleinooden en stukken van groote waarde, » die de koning onder allen, in verhou- » ding tot hun rang verdeelde. » (8)

Drie maanden bleven zij te Lissabon op hunne lauweren rusten, en eerst op den 1en Februarij werd de tocht naar het H. Land weder aanvaard. « Waar de onzen » zegt Dodekin, « na vele lotgevallen, zooals zij beloofd hadden, » het H. Graf bezocht hebben. »

Echter niet alle kruisvaarders deden hunne geloften gestand. « Hun, die in Portugal wenschten te blijven, gaf de koning » niet alleen hun deel in den buit, maar ten einde hun die » vestiging gemakkelijker te maken, bood hij hun landerijën » ter bewoning aan en het genot van groote vrijheden en » voorrechten, al hetgene zij aannamen, bevolkende de vlek- » ken Almada, Villafranca, Villaverde, Arruda en Lourinhâa, » en daar genoten zij en genieten tot op heden (1652) hunne » afstammelingen de gunstbewijzen, die hun door koning » D. Affonso en zijne opvolgers verleend werden. »

» Een der voornaamste vreemdelingen, die zich in Portugal » vestigden, was D. Ligel, een Vlaming. » (9)

» Aan dezen Dom Ligel uit Vlaanderen huwelijkte koning » D. Affonso Dona Dordia uit, dochter van D. Pero Viegas, » den eersten Alcaide van Lissabon. » (10)

Het aantal Vlamingen, die zich bij deze gelegenheid in Portugal nederzetten, is zelfs bij benadering niet op te geven. Uit het medegedeelde valt echter op te maken, dat niet weinige reisgenooten van den graaf van Aerschot, zich met de behaalde zege tevreden stellende, de voortzetting van hun tocht naar het Oosten opgaven.

Ook omtrent den aard en de uitgebreidheid der voorrechten aan de vreemdelingen geschonken, laten zich de Portu-

geesche geschiedschrijvers niet uit, die over het geheel de voor hun land zoo hoogst gewichtige gebeurtenis, hierboven beschreven, veel minder uitvoerig behandeld hebben, dan Arnulf en Dodekin, met wien ze overigens omtrent geen belangrijk punt verschillen.

Ofschoon dan ook gelijktijdige getuigenissen ontbreken, is ons uit een latere eeuw een bericht overgebleven, dat over het besproken punt eenig licht verspreidt. Van Jan Huygen van Linschoten, die van September 1580 tot 8 April 1583 en later in 1592, na zijn terugkeer uit *Portugaels Indiën*, eenige dagen van Januari te Lissabon vertoefde, vernemen wij bijzonderheden aangaande de voorrechten aan de *Duytsche Natie* in Portugal verleend, aan wier geloofwaardigheid niet te twijfelen valt. ([11])

Ziehier hetgeen van Linschoten ons omtrent deze zaak mededeelt. ([12])

« Desen Coningh (Affonso I) heeft de stadt van Lisbonen » aldereerst gewonnen van de Saracenen ofte Mauritianen » door hulpe ende bijstant van de Duytsche Natie, welcke » aldaer by gheval met een vloot schepen (door het weder » ghedwongen wesende) in quamen gheloopen, om daer naer » henlieder reyse te vervoorderen naar 't Heylich landt, » daer zy (om 't Christen gheloof te vermeerderen) uyt een » ijver nae toe trocken. ([13]) Alhier gecomen wesende, ten » tijden dat de voorschreven Coningh besich was, in de bele- » geringhe van de voorsz. stadt Lisbonen, ende onderstaen » hebbende datse uyt een ijver alleenlycken ghecomen » waren, om haer teghens de ongheloovighen ende ghemeene » vijant aller Christenen t'employeren, heeft haer vrientlijcken » versocht ende ghebeden, ghesien dattet God gelieft hadde » aldaer te arriveren, in so bequamen tijdt, om soo 't scheen » hem te moghen assisteren, haer vermanende datse hen » alhier soo wel (als in 't Heylich landt daer zy heen wil- » den) consten besteden, om 't gheloof te vermeerderen ende » d'ongheloovighen te vernielen, ende wel geluckende (ghelijck

„ zy niet en twijfelden, met haer lieder hulpe de victorie
„ voor gewis hielden) mochten alsdan noch evenwel haer
„ voorghenomen reyse vervoorderen, tot Gods ende haer
„ eere, 't welcke zy eyntlijcken hem verwillichden, en heb-
„ ben hen so dapperlijck en mannelijck gequeten, datse niet
„ alleen Lisbonen en veroverden, maer noch veel ander
„ plaetsen, daerenboven stellende den Coningh in zijn vol-
„ comen besit ende eere, door welcke vrijwilligen dienste
„ hem den Coningh verobligeert vindende, aen de selfde
„ Duytsche Natie, heeft hem willen (in recompense) versien
„ voor haer ende huere naecomelinghen, der selver Natie, met
„ veel ende besondere privilegien ende vrijdom, boven alle in-
„ gheboren ende naturelen van 't landt, ordinerende ende
„ voor hem ende zijn naecomelinghen, voor een eeuwigh ende
„ onveranderlijck Edict, (14) dat van dien tijdt voortaen, alle
„ degene die van Duytsche Natie in zijn land begheren te
„ woonen, ofte traffijcqueren, genieten souden veel privilegien,
„ liberteyten ende voordeels, te weten, ijsent ende vrij van
„ alle Imposten ende Chijnsen van alle hetgene datse voor
„ henlieder persoonen, huysen, ende familie van doen hebben,
„ te mogen draghen soodanighen cleeren ende juweelen, ende
„ van soodanighen stof alst hen gelieft, als oock henlieder
„ huysvrouwen ende familie, al zijnse schoon Portugesen,
„ 't welcke d'ingeboren verboden is : want hebben een Loy
„ ende Wet van de habyten, ende daer stof toe, een yegelijck
„ naer zijn qualiteyt. Item te mogen gaen by nacht ende ontij-
„ den alst hen te pas comt, met vijf ofte ses dienaers, met licht
„ ofte sonder licht ende met soodanighe wapenen en geweyr
„ alst hen belieft, 't welcke d'ingheboren in gheenderley
„ manier toeghelaten wert ; gheen justitie in hare huysen
„ te mogen yemant reprehenderen, ofte over haer recht
„ ende vonnis wijsen, 't zy van wat saken datter zy, uyt-
„ ghenomen *crimine lese Mayestatis*, dan alleenlijcken hueren
„ Rechter, namentlijcken van den Coningh daer toe gheor-
„ dineert, die ghenaemt wordt *Juis dos Alemaijns* ofte der

» Duytscher Rechter. Item dat hare huysen niet en mogen
» genomen worden, 't zy eyghen ofte ghehuert tot dienste
» van den Coningh ofte zijn Hof gelijck alle d'ander onder-
» worpen zijn, (15) oock en mogen niet ghedwonghen wesen
» tot eenighen dienst ofte ampten van 't landt ofte 's Coninghs,
» gelijck als de ingheboren, nochte gestelt op eenighe con-
» tributien, tot beschermínghe ende noot van 't ghemeene
» welvaert ; door 't landt reysende moeten voor alle man
» ghedient en gerijft worden, voor haer gelt ende noch
» andere dierghelijcke veel puncten meer, die alle te lanck
» souden vallen om te verhalen, hebbe alleenlijck mentie
» ghemaeckt vande principaelste ende sommighe uytgheno-
» men in 't cort om daer door te bethoonen (als henlieder
» eyghen Chronijcken verhalen) door wiens ende met wiens
» hulpe de Portugesen besitten, hetgene zy huydens daeghs
» bewoonen, deze previlegien werden noch (als oock altoos)
» sonder eenighe feyl scherpelijck onderhouden ende van alle
» Coninghen onwederroepelijck gheconfirmeert zijn gheweest
» ende noch daghelijcks vermeerdert door daghelijcksche wel-
» daden die zy vande selfde natie ontfanghen als sulcks
» ghenoech oircont is. »

Niet slechts erkentelijkheid voor bewezen hulp, ook hoop op verderen bijstand bewoog zeker koning Affonso tot het schenken van zoovele gunsten aan de Duitschers die zijne banier gevolgd waren. Ook na de inneming van Lissabon waren geen jaren maar eeuwen van strijd noodig, om de Mooren over de grenzen te drijven die het latere Portugal bepaalden.

Gelijk Holland voet voor voet aan de baren ontweldigd is, moest Portugal voet voor voet aan de Mooren bestreden worden, en, even als daar hooge zeeën en stormvloeden vaak het werk van tientallen van jaren in een oogwenk vernielden en het duur verworven erfdeel aan verwoesting prijs gaven, deden hier de hernieuwde invallen van tallooze vijanden de vruchten van noeste vlijt in rook en vlammen

opgaan en de pas met zooveel moeite ontgonnen velden tot woestenijen terugkeeren. Waar lag de streek, die nooit de kreet had hooren weergalmen van : *Mouros na terra, Mouros na terra ; moradores as armas* ! (16) Schier ieder oord had eenmaal op de grens gelegen. Vandaar overal een aantal instellingen, die nog in later tijd toen het gevaar reeds ver geweken was, aan dien vroegeren voortdurenden oorlogstoestand herinneren. (17)

De verbroedering van Vlamingen en Portugeezen leidde tot die hunner vorsten. In 1184 huwde Mathilda, dochter van Affonso I, met Philips van den Elzas, graaf van Vlaanderen. Nadat de ondertrouw te Porto gesloten was (18), vertrok de bruid over zee. Zestien schepen « *gheladen met allerande schat ende costelicheyt* » moesten haar en haar bruidschat naar Vlaanderen overbrengen. Onderweg tastten zeeroovers uit Cherbourg de vloot aan, en vermeesterden niet minder dan dertien schepen ; met de drie overige « *arriveerde zy* » *ter Sluys, niet zonder groot dangier van al dat zy hadde,* » *mitsgaders ooc van haren edelen persoon. Als haer* » *brudegom deze drouve nieumare verhoorde, zo wiert hy* » *zo buytermaten zeere vergramt ende verstoort, dat hyt* » *zwoer in tijden ende stonden te wrekene, ofte in die* » *wille te stervene.* » En zijn wraak bleef niet uit. Nadat de geheele Augustusmaand aan de huwelijksfeesten gewijd was, rustte graaf Philips eene geduchte vloot uit, en nam « *by grooter subtilichede ende behendichede die havene* » *metter stede van Chierburch inne, daer hyt al roofde,* » *pijljierde ende verbarnde datter wel stont, keerende alzo* » *weder van daer hy ghecommen was met eenen grooten* » *onsprekelicken buyt, boven al tgheene dat vrau Machtilt* » *van Portegale zyn huysvrouwe onlancx leden ghenomen* » *gheweest by die voornoemde piraten, zeeroovers ende* » *lijcdeelders.* (19)

Uit dezen afloop laat zich de macht schatten die Vlaanderen reeds in de 12e eeuw ter zee kon ontwikkelen.

De edelen dier dagen, hakende naar eene gelegenheid om de ongeloovigen te bestrijden, vonden in Spanje en Portugal steeds slagvelden, waarop zij hunne sporen verdienen konden, en een aantal leden van den Belgischen adel namen voor en na aan de krijgstochten der Portugeesche koningen deel. ([20]) Twee goed geslaagde ondernemingen, waaraan een groot aantal Nederlanders hun arm leenden, waren de aanvallen op Silves in 1189 en op Alcacer do Sal in 1217, steden wier bezit voor het koningrijk groote waarde had.

Volgens de chroniek van Guillaume de Nangis ([21]) werd Silves door kruisvaarders ingenomen, die met 30 schepen uit Vlaanderen gekomen waren, en langs de kust van Algarve varende, tot de belegering der stad overgingen, die zij na veertig dagen bemachtigden. Aan het bloedbad, dat toen werd aangericht, waarbij kunne noch leeftijd verschooning vond en de stad geheel werd uitgemoord en geplunderd, kunnen tooneelen van den tegenwoordigen Russisch-Turkschen oorlog herinneren. Na dit bedrijf, werd Silves aan koning Sancho I van Portugal afgestaan die daarop aan zijn titel van *Rex Portugalliae*, het *et Algarbiae*, ook wel *Silvii* toevoegde, en trokken de kruisvaarders verder.

Aan de verovering van Alcacer do Sal nam een geduchte strijdmacht deel, die in Duitschland en Nederland saamgebracht en voor de herovering van het H. Land bestemd was. Bij de kleine vloot van 12 koggen, door graaf Willem I van Holland op de Maas verzameld, voegde zich eene veel groote heermacht, door Georg von Wied uit de omstreken van Keulen aangevoerd. Twee honderd schepen verlieten dan ook den 29^{en} Mei 1217 Vlaardingen, en troffen in de haven van Dartmouth met 80 Friesche schepen samen.

De geheele vloot, onder bevel van genoemde vorsten, liep in Juli de Taag binnen. Aan de roepstem van koning Affonso II van Portugal, om hem bij te staan in den krijg tegen de Mooren, gaven slechts de Friezen geen gehoor, die zich gehouden achtten, zonder verwijl hunne gelofte gestand te

doen en verder te stevenen ; de overige kruisvaarders schaarden zich onder des konings vaandel. Na de Saracenen, die met een overmachtig leger tot ontzet van het aangevallen Alcacer do Sal aanrukten, geheel verslagen te hebben en daarbij een grooten schat te hebben buitgemaakt, nam het vereenigd leger, na een beleg van één maand, de stad in. De kruisvaarders overwinterden nu te Lissabon, waar zij « een goed leven leidden, » (22) en voeren in het volgend voorjaar naar Egypte, waar graaf Willem en de zijnen bij het beleg van Damiette nieuwe lauweren wonnen.

Is het wonder, dat na de gewichtige diensten door Hoog- en Nederduitschers aan Portugal bewezen, de volken van Germaanschen stam in gunstig aandenken bleven bij Koning en Natie?

Krachtig ontwikkelden zich ook de handelsbetrekkingen, tusschen Portugal en Vlaanderen aangeknoopt. Beide landen leverden een aantal voortbrengselen op, die in elkanders behoeften konden voorzien. De uitgebreide handelsbetrekkingen vooral van Brugge, de stad, die in de XIIe eeuw reeds 35000 huizen telde (23) gaven gelegenheid, om uit Portugal honig en was, huiden, granen, (24) vet, olie, zuidvruchten, suiker, sparte, ijzer (25), aluin, katoen, drogerijen, (26) wol, wijn, naar noordelijke havens te verschepen. (27) De nijverheid der Nederlandsche gewesten vond in Portugal eene goede markt voor haar linnen, laken en tapijten, meubelen en huisraad, paarden, eikenhout en zelfs baksteen. (28)

In het belang van beide landen werden door Jan zonder vrees, op verzoek van Alvaro Gonçalvez Coutinho, een Portugeesch edelman, kamerheer van den graaf-hertog, en op de bede van vele Portugeesche kooplieden, reeders en schippers en Vlamingen, aan de Portugeezen, die Vlaanderen bezochten, een aantal voorrechten toegekend, in 48 artikelen begrepen. (29) De voornaamste punten, in dat octrooi van 26 December 1411 vervat, mogen hier volgen.

De beslissing van geschillen tusschen Portugeesche kooplie-

den gerezen, wordt opgedragen aan hunne consuls, van wier uitspraak beroep is op den plaatselijken rechter. Bij het instellen eener rechtsvordering tegen Portugeezen, zullen deze tegen borgstelling op vrije voeten worden gesteld, uitgenomen in gevallen van verminking of manslag. Bij schipbreuk zal aan de opvarenden alle mogelijke hulp verstrekt worden. Uit Portugeesche schepen gestrande goederen zullen door het openbaar gezag voor de rechtmatige eigenaars in bewaring gesteld worden. Portugeesche kooplieden zullen zich vrijelijk en gewapend, zoowel 's nachts als over dag, van en naar hunne schepen en goederen mogen begeven. Bij het vervoer hunner waren door het land zullen deze met geene andere rechten en tollen bezwaard worden dan die thans bestaan. De schippers zullen zoowel te Sluis als overal elders in het graafschap hunne schepen op het drooge mogen zetten (30), ten einde daaraan de noodige herstellingen te doen verrichten. Waar het de toepassing van 's lands wetten betreft, worden de Portugeezen op gelijken voet behandeld als de ingezetenen. (30*)

Waarschijnlijk echter waren in Vlaanderen reeds vroeger dergelijke rechten aan Portugeesche schippers en kooplieden toegekend. Voor die meening pleit zoowel de groote uitvoerigheid van het vermelde octrooi, als het bestaan van een charter van 3 April 1390, waarbij graaf Albrecht van Holland en Zeeland aan de Portugeezen, die de stad Middelburg bezoeken, *sauvegarde* verleent en verdere voorrechten, die in hoofdzaak met de boven omschrevene overeenkomen. (31)

De veiligheid van personen en goederen, waarmede de verleende privilegiën de wederzijdsche onderdanen beschermden en de uitbreiding der zeevaart begunstigden den handel tusschen Portugal en de Nederlanden, die in den loop des tijds niet alleen in omvang toenam, maar voor een gedeelte van aard veranderde.

De oorlogen met Castilie in het laatst der 14e en het begin der 15e eeuw oefenden op de welvaart van Portugal een heilloozen invloed uit, nog verergerd door binnenlandsche

onlusten, die na den dood van koning Fernando, in 1383, waren uitgebroken. Toen de Portugeesche natie, na het herstel van den vrede, het oog begon te richten op veroveringen in Afrika en op ontdekkingen, en daardoor landbouw en nijverheid op den achtergrond traden, waren het vooral Vlaanderen en Holland, wier schepen in Portugal aanvoerden wat het land behoefde en zelf niet meer in voldoende hoeveelheid opleverde. Reeds vóór de eerste veroveringen in Afrika, in 1415, was die groote verandering in den economischen toestand van Portugal begonnen, die op den ondergang van landbouw en nijverheid moest uitloopen. Die ommekeer, voor den handel van het Noorden zoo gewichtig, mag hier wel wat nader worden toegelicht.

« Tot aan het einde der regeering van koning Diniz (1279-» 1325) nam de bevolking van Portugal toe, en verrezen er » gedurig nieuwe dorpen en gehuchten. Door geen vrees » voor straf behoefde de bevolking tot den landbouw te » worden aangezet », zegt een Portugeesch schrijver, dien wij hier het woord geven. « Nog in den tijd van koning » Fernando (1367-1383) was er zoo groote overvloed van » tarwe, dat andere volken zich daarvan in onze havens » kwamen voorzien ». [32])

Toch blijkt uit feiten, die dezelfde schrijver aanvoert, dat de bloeitijd van Portugals landbouw toen reeds voorbij was. Bij de *lei de sesmaria*, [33]) eene wet op de bebouwing van braakliggende gronden, door koning Fernando uitgevaardigd, werden zooveel dwangmiddelen voorgeschreven, dat men daarbij slechts aan een achteruitgang van den landbouw denken kan, die de meest bedenkelijke maatregelen deed noodig achten, om het dreigend verval van dien tak van volksbestaan tegen te houden. Uit de volgende bepalingen dier wet zal men over haren geest kunnen oordeelen.

Alle eigenaars van bouwland zijn gehouden, dat met tarwe, garst of gierst, te doen bezaaien, of aan anderen voor dat doel in huur of in gebruik te geven.

Ieder landbouwer is verplicht zooveel ossen te houden, als voor zijn akkerbouw noodig zijn, en zoo hij deze niet dan voor veel geld kan koopen, zal de overheid zorgen, dat ze hem tegen een redelijken prijs worden afgestaan.

De overheid zal den tijd bepalen, waarop de akkerbouw een aanvang nemen moet. Zoo een eigenaar in gebreke blijft zijn akkers te doen bewerken, zullen deze aan een ander worden verhuurd, en de pachtsom zal niet aan den eigenaar maar aan de gemeente ten goede komen.

Zonen of kleinzonen van landbouwers, die in vlekken of steden bevonden worden handwerken uit te oefenen, die minder tot bevordering van het algemeen welzijn strekken, dan de landbouw, zullen gedwongen worden tot het bebouwen van hun grond, of, bij gebrek daarvan, van andere landerijën, die hun daartoe zullen verstrekt worden. Slechts landbouwers en zonen van landbouwers mogen vee houden.

Daar voor den landbouw en de veeteelt veldarbeiders noodig zijn, zoo zullen deze aan de landbouwers, die er om verlegen zijn, nu er zooveel leegloopers en bedelaars zijn, door de overheid verstrekt worden.

De justitie zal alle bedelaars en hen, die geen bedrijf uitoefenen, dwingen veldarbeid of ander werk te verrichten.

Alle landloopers, die zich voor dienaren en edellieden van den koning uitgeven, of in een monnikspij rondzwerven, zullen gedwongen worden bij landbouwers in dienst te treden, en, zoo zij zich hiertoe niet leenen, zullen ze, onverminderd hunne gehoudenheid tot den veldarbeid, voor de eerste maal gestraft worden met geeseling, en, bij herhaling, met te pronk stelling, geeseling en verbanning, daar de koning in zijn rijk geen leègloopers duldt. (34)

Men behoeft niet te vragen naar de uitwerking van zulk een wet, die trouwens nooit algemeen is toegepast, doch onder latere vorsten wijzigingen en uitbreidingen heeft ondergaan, die ook in werking zijn getreden bij het bevolken der

door de Portugeezen in den Atlantischen Oceaan ontdekte eilanden en waarop wij dus nader moeten terugkomen.

De uitputting der bevolking door groote lichtingen ten dienste van leger en vloot, de willekeurige en harde behandeling der boeren, (35) de opéénhooping van goederen in de doode hand, de instelling van het eerstgeboorterecht in de aanzienlijke geslachten, ziedaar zooveel oorzaken van het verval van den landbouw, waartegen geen « *lei de sesmaria* » iets vermocht uit te werken. (35*) Het te kort aan voedingsmiddelen moest weldra jaarlijks door invoer uit het Noorden, voornamelijk met Vlaamsche en Hollandsche schepen worden aangevuld. (36)

Het huwelijk van Philips den Goede met Isabella van Portugal, dochter van koning Joâo I, haalde nog nauwer de banden aan, die Vlaanderen met Portugal verbonden. De gezanten van den graaf-hertog met een talrijk gevolg, in 1428, naar koning Joâo I afgevaardigd, bleven bijna tien maanden in Portugal (37) en velen hunner maakten van dat verblijf gebruik, om zoowel verschillende deelen van dat land, als van Spanje te bezoeken. (38) De vloot die Isabella met een gevolg van omstreeks 2000 personen naar Vlaanderen moest overbrengen telde 13 groote schepen (39) en verliet, den 13 October 1429, de haven van Lissabon. Tot dat gevolg behoorde ook Isabella's broeder D. Fernando, (40) de tweede prins van het koninklijk huis, die Vlaanderen kwam bezoeken. In 1425 en 26 toch had reeds haar oudere broeder D. Pedro eenigen tijd in Vlaanderen doorgebracht. (41)

De feesten, waarmede het besproken huwelijk te Brugge, in het begin van 1430, gevierd werden zijn wereldberoemd geworden. De pracht en weelde aan het Bourgondische hof toen ten toon gespreid, spiegelden den rijkdom af van het land en gaven den toegestroomden vreemdelingen gelegenheid waar te nemen, tot welken trap de Vlaamsche kunst, nijverheid en handel gestegen waren, en het is geen gewaagde onderstelling, aan te nemen, dat, ten gevolge dier meerdere

bekendheid, in Portugal grooter vraag ontstaan is naar vele artikelen, waarvoor Vlaanderen toen reeds naam had. (42)

In de volgende aanteekeningen vindt men eenige voorwerpen van kunstvlijt vermeld, van de 15e en het begin der 16e eeuw, uit Vlaanderen en naburige landen afkomstig.

Op den inventaris van den inboedel der Infante Brites, opgemaakt tijdens haar huwelijk met den Infant Fernando, in 1457, komen voor :

vier groote Vlaamsche kisten (*arcas*)
achttien hemden van Hollandsch linnen
vier-en-dertig varras (43) Hollandsch linnen,
twaalf Duitsche spiegels,
een groote, zeer fraaie Vlaamsche kist *(cofre)*,
zes zwarte Vlaamsche kisten,
een Vlaamsche bed-sprei *(manta)*,
een paar Vlaamsche hemelsblauwe gordijnen.

(Provas da Historia genealogica da casa real portugueza p. D. Antonio Caetano de Sousa, 1735, *T. I, p.* 569.*)*

In de *Lendas da India* van Gaspar Correa vindt men herhaaldelijk onder de geschenken, aan Indische vorsten vereerd, voorwerpen van Vlaamschen oorsprong vermeld, zooals tapijten, mes- of dolkscheden, spiegels, enz.

Zoo verhaalt Correa, dat Vasco da Gama aan een Moorsch vorst in Moçambique vier zeer fraaie in Vlaanderen vervaardigde mes- of dolkscheden schonk. Elders spreekt hij van een grooten zeer fraaien vergulden en met deuren gesloten spiegel, uit Vlaanderen ; van vijftig Vlaamsche vergulde mes- of dolkscheden, in Lissabon met ivoren knopjes versierd ; van kussens, van koperen bekkens, van vier flesschen, van klokjes, alles van Vlaamsch maaksel, van een groote Vlaamsche flesch gevuld met zeer welriekend oranjebloesemwater. (1502).

Tot de geschenken voor den koning van Abyssinië (1515), *le prestre Jehan*, of *paep Jan* zooals hij hier te lande genoemd werd, *o Preste*, zooals Correa kortweg zegt, behoorden :

« een ledikant voor zijn persoon met fraai groen behangsel » van zijde en goud uit Vlaanderen, en daarenboven twee » Hollandsche matrassen met de daarbij behoorende bed-la- » kens ; een ingelegde pronktafel, een zeer keurig werk uit » Vlaanderen met een tafelkleed van fraai groene zijde en » goud, in Vlaanderen gemaakt, dat de tafel geheel bedekt ; » twee vergulde rondassen uit Vlaanderen, met van gouddraad » geweven draagbanden voorzien ; vier Vlaamsche behangsel- » tapijten van zijde en goud, voorstellende de geschiedenis » van de geboorte der H. Maagd en het *Salve Regina.* »

Deze kostbare geschenken bereikten hunne bestemming niet, maar gingen met het schip dat ze moest overbrengen te gronde.

Brugge en later Antwerpen waren de stapelplaatsen van Portugeesche handelswaren. (44)

In eene aanspraak van Affonso d'Alboquerque (1511) aan het krijgsvolk, dat hij tot de verovering van Malaka wil aansporen, wijst hij op de groote voordeelen, die de inneming der stad voor de Portugeezen zal opleveren, en zegt ;

» Deze stad is de voorraadschuur van alle Indische waren » *(drogas)* (45) en rijke koopmansschappen, die de Mooren » uit alle landen van Indië en van de straat van Mekka » (Bab el Mandeb) hier komen halen, waarmede zij hunne » schepen bevrachten, die tusschen de eilanden doorvarende, » voor onze vlooten beveiligd, naar de straat zeilen. Die » waren *(drogas)* gaan in aanzienlijke hoeveelheid naar » Kaïro en Venetië, en van daar naar Oost en West, waar- » door groote afbreuk geschiedt aan den verkoop der In- » dische waren van het Indische huis (Casa da India) (46), » *die naar Vlaanderen verscheept worden.* » (47)

(Lendas da India por Gaspar Correa, publ. de ordem da Academia Real das Sciencias de Lisboa e sob a direccâo de Rodrigo Jose de Lima Felner 1858) *T. I pp.* 62, 85, 149, 152, 191, 218, 220, 228, 273, 312, 314, 627, 642, 817 enz. *T. II pp.* 409, 464, enz.

HOOFDSTUK II.

Verovering van Ceuta en ontdekkingen in den Atlantischen Oceaan door de Portugeezen. Ontdekking en bevolking der Açoren.

Ninguem nos pode negar que mostramos
a Europa os caminhos do Universo.
VISCONDE DE SANTAREM.

Zoo met recht de ontdekking van Amerika een nieuw tijdperk ([48]) in de geschiedenis opent, en aan Cristobal Colon de onsterfelijkheid verzekerd heeft, moet aan de Portugeezen de eer gegeven worden van door hunne stoute tochten over den Oceaan den weg gewezen te hebben, die moest worden ingeslagen, om het bekende deel des aardbodems meer dan te verdubbelen.

De buitengewone veerkracht, door eene kleine natie aan Europa's uithoek meer dan anderhalve eeuw lang ontwikkeld, haar schier bovenmenschelijke inspanning tot het verwerven van een gebied, waarbij de uitgestrektheid van Portugal in het niet verzinkt, blijven de verbazing wekken van het nageslacht, dat, aan de hand der geschiedenis, toch ook op andere volken wijzen kan, die met geringe middelen groote dingen hebben tot stand gebracht. ([49]).

Een krachtige geloofséénheid, eene onbepaalde toewijding van het volk aan den koning en een ontembare zucht naar eer en roem waren de hefboomen, waardoor een kracht ontwikkeld werd, waarvoor iedere weêrstand zwichtte. De toestand van het rijk in de tweede helft der 16e eeuw, toen de overheersching der kerk, het despotisme der koningen, toomelooze ijdelheid, heersch- en hebzucht de natie hadden uitgeput en bedorven, mag bij het opmaken der rekening van hetgeen Portugals grootheid gekost heeft, niet buiten beschouwing blijven, maar ligt buiten het bestek van dit onderzoek. (50)

Met de inneming van Ceuta, in 1415, ving de uitbreiding van Portugals gebied buiten Europa aan.

Joâo I, in 1385 tot koning verheven, had sedert 1383, toen hij als regent en verdediger des rijks optrad, met overleg en moed de aanslagen van binnen- en buitenlandsche vijanden weten te verijdelen. De vrede met Castilie, in 1411 gesloten, had Portugal ontheven van den krijgslast, dien eerst een geweldige oorlog, later onderling wantrouwen jaren lang aan het rijk hadden opgelegd. Van den Moorschen koning van Granada had Joâo I niets te vreezen. De onderdanen van beide vorsten onderhielden een levendig handelsverkeer, en de koning van Granada had Joâo in den krijg tegen Castilie meer dan eens gewapenden bijstand aangeboden, die echter niet was aangenomen. (51)

Gronden van staat- of krijgskundigen aard waren, naar het schijnt, niet aanwezig voor het ondernemen van een tocht naar de Afrikaansche kust, tenzij men als zoodanig wil doen gelden, wat in later jaren de infant Henrique aan zijn broeder Duarte als aanleiding tot den oorlog opgaf. « Ik ver- » meen, » zeide hij, « dat de voorname beweegreden tot den » aanslag op Ceuta gelegen heeft in het verlangen des » konings, om daardoor, nevens de uitbreiding van ons heilig » geloof, de oefening in den wapenhandel bij zijne onder- » danen te bevorderen. »

Toch had de gelegenheid voor die oefening in de afgeloopen dertig jaren niet ontbroken, en het volk had aanspraak op een langere rust, maar voor een ondernemend koning, een krijgshaftigen adel, de geestelijke ridderorden en een drietal infanten, die den ridderslag ontvangen moesten, vertoonde zich het voorgestelde krijgsbedrijf in een ander licht dan voor landbouwers en handwerklieden, die alleen van een langdurigen vrede heil te wachten hadden. In dien tijd echter werd er naar de stem van *Jacques Bonhomme* nog ganschelijk niet geluisterd, maar met groote inspanning en veel beleid alles tot den voorgenomen tocht in gereedheid gebracht.

Een vloot van 33 groote schepen, 59 galeien en 120 kleine vaartuigen werd op de Taag vereenigd. Noch de pest, die in den omtrek van en te Lissabon heerschte, noch het overlijden van koningin Filippa, die trouwens op haar ziekbed nog op het doorzetten van het krijgsplan had aangedrongen, deed de onderneming opgeven. De vloot, die in Juli 1415 uitliep, droeg 20,000 man onder het opperbevel van den koning. De drie oudste infanten Duarte, Pedro en Henrique met een talrijk en prachtig uitgedoscht gevolg zouden weldra gelegenheid vinden, aan hunne volgelingen het pad van den roem te wijzen.

Met voorbijgang van de bijzonderheden van den tocht willen wij slechts het oog vestigen op de uitkomst.

Ceuta werd niet belegerd, maar bij een plotselingen en heftigen aanval der Portugeezen bestormd en veroverd. Henrique en Duarte hadden wonderen van dapperheid gedaan, en toen de Mooren, op het kasteel van Ceuta, den onweerstaanbaren aanval op de stad hadden zien gelukken, vloden ze van schrik.

Een groote buit viel den overwinnaar in handen. Een der moskeeën was weldra tot christelijke kerk gewijd, waarin de met roem gekroonde infanten plechtig den ridderslag ontvingen.

Na behoorlijke versterking der stad, werd daarin eene voldoende bezetting achtergelaten en trok de koning met zijn overwinnend leger af.

« Ceuta was de eerste schakel van den langen keten, » waarmede Portugeesche zeevaarders Afrika's kust omspan- » nen zouden en wiens laatste gouden ring aan het paradijs » van Indië sloot. » (52)

Het plan tot verdere uitbreiding zijner macht in Afrika door Joâo gevormd, voor dat hij Ceuta verliet, kwam niet tot uitvoering. Wel bleef het noodig de bezetting der stad nu en dan te versterken, als de invallen der Mooren dreigender werden, die vooral na 1419 in grooter aantal de veste kwamen bespringen, maar geen tweede krijgstocht tegen de ongeloovigen werd door Joâo ondernomen, en Portugal genoot van 1415 tot aan zijn dood in 1433 eene schier ongestoorde rust. Handel en nijverheid konden zich ontwikkelen en daardoor de hulpmiddelen scheppen, noodig tot het ten uitvoer brengen der groote ontwerpen, die de tijd deed rijpen.

Gedurende de laatste levensjaren van koning Joâo bewogen hem ouderdom en lichaamskwalen, om den last der regeering grootendeels aan den infant Duarte over te laten, die, even als zijne broeders, met een voortreffelijken aanleg toegerust en goed onderwezen, niet dan goeds van zijne troonsopvolging verwachten liet.

Pedro, eveneens met een wetenschappelijken zin begaafd, aanvaardde in 1424 met een gering gevolg zijne vierjarige reis, die hem in de gelegenheid zou stellen landen en volken, zeden en instellingen te leeren kennen, geheel verschillend van hetgeen zijn vaderland aanbood. Uit Venetië bracht Pedro twee zeldzame werken mede, die zeker niet zonder invloed zijn gebleven op de ondernemingen zijner landgenooten : een handschrift der reizen van Marco Polo en een landkaart, waarop wij nader terug komen, beide naar men zegt, hem door de regeering van Venetië vereerd. Zoo deze geschenken Pedro hoogst welkom waren, voor zijn broeder

Henrique hadden ze een onschatbare waarde. Sedert den tocht naar Ceuta toch had deze zich geheel gewijd aan de studie van alles wat voor ontdekkingen langs de Westkust van Afrika van belang kon zijn. Sterre- en zeevaartkunde, de kennis der landen en volken, die in die richting konden worden ontmoet, hielden hem voortdurend bezig. Om zich geheel aan die studie te kunnen overgeven, betrok hij een verblijf aan de baai van Sagres bij kaap S. Vicente, den uitersten Z. W. hoek van Portugal, vanwaar hij het gezicht had op den Oceaan, die zijn naam vereeuwigen zou. Als grootmeester der Christus-orde had hij te beschikken over groote inkomsten en over de toewijding van een aanzienlijk aantal dappere ridders, die niets anders wenschten, dan de gelegenheid, om eer en roem te verwerven. (53) Zoodoende was het hem gegeven, de denkbeelden, die in het studeervertrek gerijpt waren, daarbuiten te verwezenlijken. In de naburige haven van Lagos werden de schepen uitgerust, die hij op ontdekking uitzond, en die, de Afrikaansche kust volgende, het aanvankelijk ter nauwernood tot kaap Non brachten. Met onverdroten ijver en aangroeienden moed werden jaarlijks die tochten herhaald, de gevreesde kaap Non (54) omzeild. De hevige branding, waarmede een, 40 legoas westelijker gelegen rif de schepen bedreigt, deed lang terugdeinzen voor het waagstuk om zich meer dan 6 legoas ver in de open zee te wagen. Ook aan dat gevaar besloot men het hoofd te bieden, Joâo Gonsalvez Zarco en Tristâo Vaz Teixeira, die beide aan de verovering van Ceuta hadden deel genomen, en waarvan de eerstgenoemde bij die gelegenheid door Henrique zelven tot ridder geslagen was, staken in 1418 met een bark in zee, met het vaste voornemen, om verder te stevenen dan hunne voorgangers. Door een storm beloopen, verloren ze hun koers, maar hadden het geluk, redding te vinden aan de kust van een hun onbekend en onbewoond eiland, waaraan zij den naam van Porto Santo gaven. Met het bericht hun-

ner ontdekking naar Portugal teruggekeerd, aanvaardden zij met ingenomenheid den last van Henrique, om thans met twee schepen naar het eiland terug te keeren, waarheen hen nog een derde schip onder Bartholomeu Perestrello vergezellen zou. Het doel van den tocht was het bevolken van Porto Santo. Daartoe was een aantal landverhuizers uit Portugal aan boord genomen, benevens planten en zaden. Maar ongelukkig had Perestrello ook een konijn meegebracht, dat onder weg jongen kreeg, en met deze op het eiland werd losgelaten. Die konijnen werden de plaag der nieuwe bewoners van Porto Santo, die weldra alle hoop op een redelijken oogst moesten opgeven, wegens de vernieling, door het vraatzuchtig wild aangericht. Levensmiddelen moesten met schepen uit Lagos worden aangevoerd, en na zijne ongelukkige proefneming keerde Perestrello ontmoedigd met eenige kolonisten naar Portugal terug, en dat nog wel, ofschoon hij met voorbijgang der ontdekkers, door den koning tot capitâo donatorio (begiftigd landvoogd) van het eiland benoemd was.

Na het vertrek van Perestrello ondernamen de ontdekkers van Porto Santo eene nieuwe ontdekkingsreis naar het naburige eiland Madeira, dat reeds lang in den vorm van een dichten nevel hunne aandacht getrokken had. Bij hunne nadering (Juli 1419) vertoonden zich hoe langer hoe duidelijker de omtrekken van een dicht met bosschen bezet eiland, waaraan zij dan ook om die reden den naam van Ilha da Madeira d. i. timmerhout eiland gaven.

Het bericht hunner nieuwe ontdekking, dat zij naar Portugal overbrachten, werd door koning Joâo en den infant Henrique met opgetogenheid ontvangen. Er werd een plechtige kerkelijke ommegang met openbaar dankgebed gehouden en de beide ontdekkers ontvingen elk voor de helft de donataria (erfelijke landvoogdij) van Madeira. In 1421 voeren ze ieder naar het hem toegewezen gebied, wél voorzien van alles wat voor de kolonisatie van het land vereischt werd.

Het deel van Joâo Gonsalvez Zargo kreeg den naam van Funchal, dat van Tristâo Vaz Teixeira, dien van Machico. (55)

Nu gold het, ook Madeira te bevolken. « De koning gaf » aan ieder die zich wilde inschepen, vergunning, om naar » de eilanden over te steken, in het bijzonder aan hen, die » een manslag begaan hadden en aan veroordeelden die » gevangen zaten. De drie donatarios wilden echter niemand » medevoeren, die schuldig was aan eenig vergrijp tegen het » H. Geloof, aan verraad of aan diefstal. Allerlei huisdieren » en vee werden aan boord genomen, en met drie schepen » werd op nieuw de reis aanvaard. Eerst voer men naar Porto » Santo, waar aan Perestrello de eerste keuze uit volk en » vee werd gelaten, waarop de meerderheid naar Madeira » stevende. » (56)

Op bevel van den koning werden door de landvoogden gronden ter bebouwing aan de kolonisten toegewezen, onder bepaling, dat aan niemand meer land zou worden in gebruik gegeven, dan hij redelijkerwijze in tien jaren kon ontginnen, en dat, bij het einde dier tien jaren, alleen het werkelijk ontgonnen land aan den bruiker in eigendom zou overgaan, terwijl voor iedere nieuwe concessie de uitdrukkelijke machtiging des konings zou vereischt worden. Aan allen werd vergunning gegeven tot het kappen van hout.

Het doel van deze voorschriften, — het verhoeden van opéénhooping van grondbezit in handen van eenige aanzienlijke gunstelingen, en het bevorderen van eene spoedige ontginning, — werd niet geheel bereikt. Bij de uitdeeling van land gingen de landvoogden niet streng rechtvaardig te werk. Zij behielden voor zich en hunne zonen landerijen, die zij in geen twintig jaren ontginnen konden en wezen gronden toe aan voorname Portugeezen en vreemdelingen, die zich op Madeira kwamen vestigen en majoraten instelden, die den grondslag van menig fortuin uitmaakten, thans nog in het bezit van aanzienlijke geslachten op het eiland gevestigd. (57)

De vruchtbaarheid van den bodem gaf eene ruime vergoe-

ding voor den daaraan te koste gelegden arbeid. De tarwe gaf een zestigvoudigen oogst. Het kappen van hout leverde een ruime bron van vertier op. Had men zich tot nog toe in Portugal voor den bouw van kleine schepen kunnen behelpen met het hout der pijnboomen uit de bosschen die koning Diniz (1279-1325) met wijze voorzorg eertijds op de heuvels bij Leiria had doen aanleggen, ten einde die plaats tegen dreigende zandverstuivingen te beschutten, de wouden van Madeira konden thans in alle behoeften voorzien, die de klimmende eischen der zeevaart ontstaan deden. De wijnstok uit Cyprus en het suikerriet uit Sicilië, op last van den infant Henrique naar Madeira overgeplant, deden weldra de opbrengsten aanmerkelijk toenemen. Het overvloedige hout leverde de noodige brandstof voor de suikerbereiding. Wat dan ook van een zevenjarigen brand verhaald wordt, die de wouden van het eiland verwoestte, en van verre als een vuurbaken in zee gezien werd, berust op geen enkelen degelijken grond, of is althans eene geweldige overdrijving. Het gezag van den beroemden geschiedschrijver Joâo de Barros ([58]) heeft aan het bericht van dien boschbrand een veel langduriger leven verzekerd, dan een onderzoek der feiten wettigt ([59]). Dat overigens zoo wél verdiend gezag eischt eenige uitvoerigheid in de weêrlegging van hetgeen daardoor gestaafd werd.

Vooreerst bestaat er een koninklijke beschikking van 1493, waarbij Joâo II op verzoek van de gemeenteraden (Camaras) van Madeira, het recht op den houtkap bevestigt, door zijn overgrootvader aan de kolonisten verleend, met uitzondering van ceder- en taxus-boomen.

In die beschikking wordt naar de volgende woorden van Joâo I verwezen :

« En wat het timmer- en brandhout, struikgewas en boo-
» men betreft, zoo zal de eigendom daarvan aan niemand in
» het bijzonder behooren, noch iemand eenigen rechtstitel
» op den eigendom daarvan kunnen doen gelden, omdat ik

» met dat alles de bewoners en nieuwe kolonisten van ge-
» zegd eiland begiftigd heb, overwegende dat zij vaderland
» en grondbezit verlaten hebben, om het eiland te gaan
» bevolken. (60)

Dr Manoel Constantino geboortig uit Funchal zegt : « Deze
» brand heeft zes achtereenvolgende maanden en zeker geen
» zes jaren geduurd, zooals sommigen met weinig oordeel
» hebben wagen te zeggen en te schrijven. » (61)

Cordeiro, die benevens het handschrift van G. Fructuoso (1522-1591) ook andere werken en bepaaldelijk de Barros vóór zich had, schrijft :

« Er was op het eiland zooveel, zoo zwaar en zoo voor-
» treffelijk timmerhout, hetgeen alles gezaagd werd in de
» watermolens, die vooral in het noordelijk gedeelte werden
» aangetroffen, dat men van dit hout in Portugal, waar men
» vroeger slechts karveelen van Algarvie en barinels in
» Lissabon had, groote schepen begon te bouwen met een
» mars en een vóórkasteel.

» Hieruit blijkt de dwaling van hen, die beweren, dat
» aanvankelijk zooveel timmerhout verbrandde, daar dit naar
» Portugal kon verzonden worden en daardoor het land
» ontheven werd van de noodzakelijkheid om uit andere
» rijken hout aan te voeren voor het bouwen van groote
» schepen, totdat wegens het groot verbruik van brandstof
» in de suikerfabrieken, er op het eiland gebrek aan hout
» ontstond ; en wegens die reden vindt men er thans reeds
» minder van die fabrieken. » (62)

Met het oog op deze getuigenissen mag men aannemen, dat, zoo al het vuur tot wegruiming van boom- of struikgewas door de eerste bewoners van Madeira is aangewend, het verhaal van een grooten boschbrand, die jaren zou gewoed hebben, tot de legenden behoort.

Tot in 1433 bleven Madeira en Porto Santo met de drie eilandjes, *as Desertas* genoemd, kroongoederen. Den 26en September van dat jaar werd door koning Duarte, die den 14en

Augustus zijn vader Joâo I, *goeder gedachtenis*, (63) was opgevolgd, een schenkbrief aan zijn broeder Henrique verleend, waarbij hem levenslang de rechten en inkomsten werden afgestaan, die tot nog toe aan de kroon behoord hadden, met enkele beperkingen die het oppergezag van den koning raakten (64). Een jaar later werden door Duarte de geestelijke tienden der eilanden voor altijd aan de Christusorde afgestaan, die daarentegen belast werd met de zorg voor de geestelijke behoeften der bevolking. (65)

De uitvoerigheid, waarmede in de voorgaande bladzijden de eerste geschiedenis van Madeira en naburige eilanden behandeld is, vindt hare verklaring in de overeenkomst van den toestand dezer eilanden met dien der Açoren, die ten slotte het hoofdonderwerp van deze verhandeling moeten uitmaken.

Bij de instellingen, die hier werden ingevoerd, ging men uit van die, welke op Madeira bestonden, niet zelden met verwijzing naar hetgeen daaromtrent in vroegere verordeningen was vastgesteld.

Voor dat wij echter tot de Açoren overgaan, dient geantwoord te worden op de vraag, of de ontdekkingen, waarvan tot nog toe in deze bladen sprake was, en die, welke wij nog te vermelden hebben, het bestaan van eilanden aan het licht brachten, die vóór dien tijd nooit bezocht waren.

Het antwoord op die vraag moet ontkennend zijn.

Zonder in eene breedvoerige ontwikkeling te treden van alle hiermede verbonden vraagstukken, willen wij hier slechts de uitkomsten mededeelen, waartoe uiterst nauwkeurige en veelomvattende onderzoekingen geleid hebben, die in de laatste 50 jaren omtrent de geschiedenis der groote ontdekkingen in de 15e eeuw zijn in het werk gesteld.

« *L'idée de l'existence probable de quelque autre masse* » *de terre, séparée de celle que nous habitons par une vaste* » *étendue de mers devait se présenter dès les temps les*

» *plus reculés.* » In deze woorden van A. von Humboldt (66) ligt de verklaring van begrippen aangaande het bestaan van een groot eiland Atlantis, die minstens reeds van de zesde eeuw vóór onze jaartelling dagteekenen. Zonder ons in te laten met eene opgave der oude schrijvers, die de mythen hebben uitgewerkt, aan dat denkbeeldige Atlantis verbonden, zij het voldoende aan te stippen, dat, volgens de hier en daar verspreide overlevering, geweldige aardbevingen Atlantis verwoest hadden, en het schier geheel in den oceaan hadden doen verzinken. Slechts de Fortunatae, de gelukkige eilanden, die niemand bezocht had, en wier ligging zeer verschillend werd opgegeven, bleven langen tijd de eenige overblijfselen van het verzonken land. Toch is het niet onmogelijk, dat Pheniciërs of Carthagers, op hunne tochten over den oceaan, tegen wil en dank, met iets meer dan het Europeesch kustland en de Brittannische eilanden hebben kennis gemaakt en, door storm verslagen, hetzij de Canarische eilanden, hetzij zelfs een der Açoren hebben aangedaan. (67) De geheimzinnigheid echter, waarmede zij de bijzonderheden hunner verre zeetochten verborgen hielden, verhinderde, dat hunne ontdekkingen het gemeen goed der beschaafde volken werden, en het was zeker ten gevolge van hunne voorstellingen, dat eeuwen lang de Atlantische oceaan voor de *zee der duisternis* (mare tenebrosum), waar een dichte mist alle uitzicht belette, voor de *drabbige zee* (mare pigrum et coenosum), vervuld met het slijk, dat het verzonken Atlantis had achter gelaten, gehouden werd.

Glimpses of light noemt R. H. Major de eerste vermeldingen van eilanden in den Atlantischen Oceaan, die op iets meer dan de dichterlijke verbeelding of bloot vermoeden gegrond schijnen. Daartoe brengt hij het bericht van Strabo aangaande het bestaan van eilanden » niet ver van de » uiterste grens van Mauritanie, tegenover Gades (Cadix), » die de dichters de eilanden der gelukzaligen noemen, en die, » door de Pheniciërs ontdekt, thans nog gezien worden. » (68)

Twee eilanden door Plutarchus besproken, waarin men *Lancerota* en *Fuertaventura* meent te herkennen, en de *Fortunatae* van Plinius, vanwaar aan koning Juba een paar groote honden werden medegebracht, moeten volgens die zienswijze tot de groep der Canarische eilanden behoord hebben. (69)

Hoe het zij, van die kennis werd eeuwen lang geen gebruik gemaakt, en gedurende de middeleeuwen vonden allerlei fabelachtige vertelsels ingang omtrent eilanden in den Atlantischen Oceaan, wier ligging door verschillende schrijvers zeer verschillend werd opgegeven en waaraan allerlei legenden werden vastgeknoopt.

Een der meest besprokene was het eiland van St. Brandan. Deze iersche heilige, zegt de legende, die als boete voor zijn gebrek aan geloof, zeven jaren over den Oceaan moest dwalen, landde eindelijk op een heerlijk eiland, waar niets ontbrak wat zijne zinnen kon streelen. Maar juist daarom was het geen oord voor hem geschikt, en verliet hij het spoedig, om naar zijn klooster terug te keeren (70). Op de middeleeuwsche kaarten nu ligt aanvankelijk dit eiland op de breedte van Ierland, op sommige zelfs nog noordelijker; in de 15e eeuw werd het ten westen der Canarische eilanden verplaatst. Op de globe van M. Behaim (1492) vindt men het nog geen 10° van den evenaar met een bijschrift, waarin gezegd wordt, dat St. Brandan hier in 565 landde en er veel wonderbaars aantrof. (71)

Met voorbijgang van andere overleveringen, die een taai leven gehad hebben, en waarvan men inderdaad niet kan bewijzen, dat ze iederen historischen grondslag misten, komen wij aan het jaar 1335, toen koning Affonso IV van Portugal schepen naar de toen reeds ontdekte Canarische eilanden zond, die met voortbrengselen van het land en geroofde menschen (Guanchen) te Lissabon terugkeerden.

Vóór 1335 waren dus de van ouds bekende Fortunatae teruggevonden, zooals men meende, en daarom werden ze

aangeduid als de *wedergevonden eilanden* (quas vulgo repertas dicimus.) Het is niet twijfelachtig, dat Genueezen thans de ontdekkers geweest waren, en dat zij ook de noordelijke groep, die uit Madeira, Porto Santo en de Dezertas bestaat, bezocht hadden, bewijst de Mediceïsche kaart van 1351, wier echtheid boven allen twijfel verheven is. Daarop komt Lancerote voor met het kruis uit het wapen van Genua, en het eiland Madeira onder den naam van *I. de lo legname* (Hout-eiland), waarvan dus de latere Portugeesche naam de woordelijke vertaling is.

De beleening door paus Clemens VI van Luis de Lacerda met de Canarische eilanden, onder den titel van *rei de Fortunia,* (72) had geen verder gevolg. De jonge koning viel in den slag van Crecy in 1346, zonder ooit zijn rijk gezien te hebben. In 1402 aanvaardde echter Jean de Bethencourt, een Normandisch edelman, de taak, die Luis de Lacerda niet had kunnen opnemen. Met 53 volgelingen veroverde hij Ferro, Fuertaventura en Lancerote, keerde in 1405 naar Normandie terug (73) met achterlating van zijn neef Maciot de Bethencourt, wien hij zijn gezag had overgedragen, en stierf in 1425. Dat Jean de Bethencourt de Canarische eilanden in leen ontvangen had van Catharina, koningin regentes van Castilie, dat zijn neef die bezitting aan den infant Henrique van Portugal afstond, na zijne rechten reeds vroeger aan Pedro Barba uit Campos bij Sevilla verkocht te hebben, doet hier minder ter zake. Genoeg zij het te zeggen, dat na velerlei geschillen, ten slotte de zuidelijke Canarische eilanden aan Castilie verbleven, en de Madeiragroep voor goed in Portugals bezit geraakte.

Na deze uitweiding over de geschiedenis der Canarische eilanden, wordt het tijd tot de Açoren over te gaan, maar is het tevens zaak in het licht te stellen, dat de omweg, door ons gevolgd, niet wel kon worden vermeden.

Toen de eerste schepen van den infant Henrique, na 1415, op ontdekking uitzeilden, gingen zij vaarwaters bezoeken,

waarop de Genueezen reeds meer dan eene halve eeuw te huis waren, waar schepen uit Normandie en Biscaie den weg gevonden hadden. Toch was de onderneming van Henrique niet zoo licht te tellen, als men met het oog daarop geneigd is te doen. Zeekaarten ontbraken hem waarschijnlijk geheel en al; op uit den aard der zaak zeer losse aanwijzingen moest de tocht ondernomen worden, en wat de Portugeezen vooral misten was de ondervinding die toen nog zoo verbazend veel moest vergoeden van 't geen aan de stuurmanskunst ontbrak. Het vinden van Porto Santo en Madeira was voor hen in zooverre eene ontdekking, als zij, op zeer onzekere gegevens afgaande, eilanden vonden, die geheel onbewoond waren, nooit vormelijk in bezit genomen waren, en, die zij, ja bij naam kenden, maar zonder er meer van te weten, dan dat ze ten westen van Afrika, niet heel ver van kaap Non lagen.

Ten opzichte nu der Açoren verkeerden zij in dezelfde omstandigheid.

Op de portulaan van 1351, bekend als de Mediceïsche kaart (74), vindt men, ten noorden van het I. de lo legname, drie eilandengroepen, die, ofschoon geheel verkeerd georienteerd, klaarblijkelijk de drie groepen moeten voorstellen, die samen de Açorische eilanden uitmaken.

De *insule de Cabrera* vertegenwoordigen Sta-Maria en St. Miguel, de *insule de Ventura sive de Colombis* en het *I. de Brazi* de eilanden *Terceira*, *Pico*, *Fayal*, *St. Jorge* en *Graciosa*, de *insule de civis* (corvis) *marinus* (marinis): *Corvo* en *Flores*.

Dat de geheele groep door Genueezen ontdekt werd, lijdt dus geen twijfel, ofschoon daarvoor, buiten de kaart van 1351, geen bewijs te vinden is. Door wien en wanneer echter die eilanden voor het eerst bezocht zijn is dus tot nog toe een raadsel gebleven. (73*)

« In het jaar 1428, » zegt Fructuoso, « bracht D. Pedro » van Portugal van zijne reis door Engeland, Frankrijk,

» Duitschland, Jeruzalem enz. bij zijn terugkeer door Italie » over Rome en Venetie, eene kaart mede, waarop de geheele » omvang der aarde was afgebeeld en ook de straat (later die » van Magalhâes genoemd) die de Drakenstaart heette, en de » kaap de Goede-Hoop en de kust van Afrika; en Antonio » Galvâo verhaalt, dat Francisco de Sousa Tavares hem » gezegd had, dat in 1528 de infant D. Fernando hem eene » andere kaart had gewezen, gevonden in het archief van » Alcobaça, die meer dan 170 jaren (75) vroeger gemaakt » was, en de geheele vaart naar Indië met de kaap de » Goede-Hoop bevatte, en dat dit de kaart moet geweest zijn, » die de infant D. Pedro medegebracht had; en van zulk » een kaart moet de infant D. Henrique zich bediend hebben » en van de berichten der Venetianen, toen hij bevel gaf » die nieuwe eilanden te ontdekken. » (76)

Die kaarten zijn spoorloos verdwenen en daarmede de mogelijkheid, om de zoo stellige uitspraak van den schrijver aan de werkelijkheid te toetsen, maar gerust mag men het gezegde nopens de straat van Magalhâes voor ongerijmd houden. Toen Cristobal Colon, in 1492, op zijne eerste ontdekkingsreis uitzeilde, had hij het plan, om, door het westen, Cathay en Zipangu (China en Japan) te bereiken, en niet het flauwst vermoeden van op een vastland te stuiten. Op de globe van M. Behaim van hetzelfde jaar bespoelt de Atlantische oceaan de kusten van oostelijk Azië. Anders is het gelegen met den omtrek van Afrika, die ook reeds, hoe misvormd dan ook, op de bovengenoemde kaarten van 1351 voorkomt, en, zoo inderdaad eene copie van deze Henrique in handen is gekomen, mag men onderstellen, dat zij zijn eerste leiddraad geweest is bij het ontwerpen der tochten, die de omzeiling van Afrika ten doel hadden.

Maar dan ook mocht hij verwachten, dat zijne schepen westwaarts van Lissabon, en ongeveer op dezelfde breedte, eene eilandengroep zouden ontmoeten, die in Portugal onbekend was. (76*)

« Onder de regeering van den onverwonnen koning D. Joâo I, » beval de infant D. Henrique van de villa van Sagres » in Algarvie een aanzienlijk ridder (van wien wij straks » zullen spreken) recht naar het westen te zeilen en, zoodra » hij een eiland ontdekte, hem hiervan bericht te komen » geven.

» De gelukzoeker (*o aventureiro*) had een voorspoedige reis, » en na weinige dagen (77) ontdekte hij eenige klippen, die » uit de zee oprezen, en ziende, dat zij te klein waren om » bewoond te worden, en dat de zee, daarlangs en daar- » tusschen doorstroomende, voortdurend kookte, noemde hij » ze *as Formigas* (de Mieren).

» Nadat dit alles in het jaar 1431 was waargenomen » waren de uitgezonden ontdekkers overtuigd, dat er buiten » die Formigas geen ander eiland lag, en keerden verdrietig » terug en gaven van alles bericht aan den infant, en, ter- » wijl zij geloofden, dat de infant zijn opzet op zou geven, » of zich voor slecht gedient zou houden, werd deze integen- » deel zooveel te meer bevestigd in het vertrouwen op de » ontvangen ingevingen, (78) of de berichten die hij vroeger » had ingewonnen, zoodat hij weldra in het volgend jaar » 1432, op nieuw dezelfde ontdekkers der Formigas uitzond, » om de eilanden te ontdekken, die daar dicht bij lagen.

» De aanvoerder der beide ondernemingen was : Frei (79) » Gonçalo Velho Cabral, commendador (kommandeur) van » Almourol, heer van een aantal plaatsen en bovenal zeer » gezien bij koning D. Affonso V (80) en onzen infant » D. Henrique.

» Na een korte en voorspoedige reis, ontdekte genoemde » edelman den 15^{en} Augustus 1432, den dag van Maria » Hemelvaart, een eiland, waaraan hij, om die reden, den » naam van Sta-Maria gaf.

» Na het eiland, zoo goed mogelijk, opgenomen te hebben, » keerden allen naar Portugal terug, en toen zij den infant » van alles verslag gedaan hadden, was deze zoo verheugd,

» dat hij aanstonds bevel gaf, om vee naar het eiland over
» te brengen en tevens alle voorbereidselen trof, om het te
» bevolken, en genoemden commendador tot capitâo donatario
» van gezegd eiland Sta-Maria benoemde en hem bovendien
» volmacht gaf, om niet alleen onder zijne bloedverwanten,
» vrienden en bekenden, die hem wilden vergezellen, kolo-
» nisten voor het eiland te werven, maar zelfs onder de
» dienaren van het vorstelijk huis van den infant. En daar-
» mede hield zich deze commendador en eerste capitâo van
» Sta-Maria bijna drie jaren bezig, zoovele edellieden bij-
» eenbrengende, om hem te vergezellen, dat de zeer waar-
» heidlievende en geleerde Fructuoso van de eerste volk-
» planters in deze woorden spreekt : Allen behoorden tot
» 's konings Raad en waren zeer gezien en werden geteld
» onder de meest geëerde edellieden van dien tijd, al hetgeen
» ik gelezen heb in authentieke en in wettelijken vorm
» opgemaakte geschriften, in overeenstemming, met het alge-
» meen gevoelen in vroegeren en lateren tijd.

» Maar daar de aangehaalde Fructuoso allerwijdloopigst is
» en zeer langdradig.... zoo past het ons het overtollige in
» zijne verhalen weg te laten, zonder wat daarin nuttig is
» op te offeren of wegens te groote kortheid, onverstaanbaar
» te worden, ([81]) en helder en bondig aan zijne berichten
» toe te voegen, wat wij bij andere geschiedschrijvers en
» uit authentieke stukken en steeds gevolgde overleveringen
» met betrekking tot dit onderwerp hebben kunnen verza-
» melen. » ([82])

Ook wij wenschen dien goeden raad zoowel op Fructuoso als op Cordeiro toe te passen en ons te wachten voor het gevaar van te veel plaats in te ruimen aan bijzonderheden, die voor een behoorlijk overzicht der hoofdzaken niet noodig zijn en daaraan zelfs zouden kunnen schaden.

Toch meenden wij de aangehaalde woorden niet te mogen weglaten. Zij bevatten eene stellige verklaring aangaande een feit, dat buiten Portugal nog niet langen tijd algemeen erkend

is en bovendien geven zij eenig begrip van de gemoedelijke en naïve wijze van schrijven van onze voornaamste zegslieden, en stellen in het licht met hoeveel zorg en nauwkeurigheid door hen is te werk gegaan bij het samenstellen hunner berichten. Zeker hebben zij hier en daar gedwaald, waar zij te goeder trouw opnamen en weergaven wat ze van anderen hoorden en lazen, en, kinderen van hun tijd, niet kritisch de bouwstoffen wisten te schiften, die zij te verwerken hadden. Maar, bij de schaarschte van gidsen op het door ons betreden gebied, verdienen onze voornaamste geleiders den dank der nakomelingschap voor de eerlijke zorg aan hunne werken besteed.

Voor dat wij aan hunne hand verder gaan, mogen zij zelve wel aan onze lezers worden voorgesteld.

Al wat omtrent de eerste ontdekkingen der Portugeezen is te boek gesteld, werd, op eene enkele uitzondering na, niet geschreven door tijdgenooten. Aan de wakkere zeevaarders dier dagen, waarin men meer aan daden dan aan woorden hechtte, (83) ontbrak zoowel de tijd als de noodige bedrevenheid, om de geschiedenis van den dag, die hunne geschiedenis was, neêr te schrijven. Bovendien achtte men het niet in 's rijks belang ruchtbaarheid te geven aan de wegen en middelen, in het werk gesteld om Portugals gebied over zee uit te breiden, of om nieuwe handelsbetrekkingen aan te knoopen. « Omtrent veel zelfs van hetgeen onder de regeering van » Affonso V (1448-1481) voorviel, heerscht onzekerheid, hetzij » wegens tekortkomingen en achteloosheid der kroniekschrij- » vers van dien tijd, hetzij wegens het verlies en het vergaan » van papieren en gedenkschriften uit die dagen waarin de » tijd, zooals hij steeds gewoon is te doen, zijn gang ging. (84) » In de kroniek van Gomezeanes » (85) zegt de Barros (86) » hebben wij de gebeurtenissen uit den tijd van koning » D. Affonso niet gevonden, die hij had toegezegd. Het schijnt » dat hij wel het voornemen gehad heeft die te beschrijven, » maar dat de tijd daartoe hem ontbroken heeft, of, zoo hij

» ze beschreven heeft, dat gedeelte van zijn werk is verloren
» gegaan, zooals zoovele geschriften, die de tijd vernield
» heeft. Wat wij uit den tijd van koning D. Affonso geschre-
» ven bezitten zijn slechts eenige aanteekeningen, die wij in
» de Tombö (het archief) en in de boeken van het domein (85*)
» gevonden hebben, zonder tijdsorde, niets dan fragmenten
» over die ontdekkingen. In die aanteekeningen vonden wij
» dat in 1449 de koning aan den infant D. Henrique vol-
» macht gaf, om de zeven Açorische eilanden te bevolken,
» die toen reeds ontdekt waren, en waar hem op last van
» dien infant door zekeren Gonçalo Velho, commendador van
» Almourol, eenig vee was overgebracht. En in het jaar 1457
» begiftigde de koning den infant D. Fernando, zijn broeder,
» met alle tot dien tijd toe ontdekte eilanden, met burgerlijke
» en strafrechterlijke jurisdictie onder zekere beperkingen. En
» in het jaar 1460 begiftigde de infant D. Henrique zijn neef
» en aangenomen zoon den infant D. Fernando met de twee
» eilanden Jesus en Graciosa, zich slechts de geestelijke
» inkomsten voorbehoudende, die aan de Christusorde behoor-
» den, aan wier hoofd hij stond, welken afstand de koning
» den 2en September van datzelfde jaar te Lissabon bekrach-
» tigde. (86*)

Toen de beroemde Joâo de Barros (1496-1570), in deze schrale en onnauwkeurige gegevens, met de Açoren afrekende, vermoedde hij niet, dat de goede pater Gaspar Fructuoso (1522-1591) ijverig bezig was met het verzamelen van bescheiden, die hem ontgaan waren, en die, hoe onvolledig hier en daar, veel licht verspreiden over de vroegste geschiedenis der Portugeesche eilanden, en, vooral voor die der Açoren, onwaardeerbaar zijn.

Uit het levensbericht van G. Fructuoso, door A. Cordeiro geschreven, (87) vernemen wij, dat hij in 1522 te Ponta Delgada op St. Miguel uit rijke en aanzienlijke ouders geboren werd. Door vromen zin en studie-lust gedreven, voelde hij zich veel meer aangetrokken door de kerk en door zijne

boeken, dan door het landbouwbedrijf, waartoe hem zijn vader bestemd had. Niet zelden haalde hij zich ernstige berispingen op den hals, als hij met het opzicht over den veldarbeid belast, in plaats van daarop te letten, in het lezen van een boek verdiept zat. Toen zijn vader zag, dat hij voor landbouwer ongeschikt was, zond hij hem naar de hoogeschool van Salamanca, waar hij met goed gevolg zijne studiën voortzette en een academischen graad verwierf. Naar Ponta Delgada teruggekeerd, ontving hij de priesterlijke wijding, en was in handel en wandel een voorbeeldig man, zoodat hij weldra het algemeen vertrouwen won. Niet tevreden echter met den omvang zijner kennis, keerde hij naar Salamanca terug, waar hij, na volbrachte studie, den doctorstitel in de vrije kunsten en in de godgeleerdheid ontving. Te Salamanca trad hij in de toen pas opgerichte orde der Jezuiten. Daarop naar Bragança beroepen door den bisschop der diocese, stond hij dezen bij in het beheer van het bisdom. Schoon in het genot gesteld van beneficiën tot een bedrag van meer dan 1000 cruzados (88) 's jaars, schroomde hij geen oogenblik deze op te offeren, toen hij inzag op St.-Miguel een nuttiger werkkring te kunnen vinden. Zijne verheffing tot bisschop van Angra op Terceira sloeg hij af, ondanks den aandrang van den koning, maar verkoos te Ribeira Grande op St. Miguel als pastoor der parochie-kerk te leven en te sterven. Op zijn aanzoek werd daar een Jezuiten-collegie gevestigd, welks bloei hem zeer ter harte ging.

Uitmuntend in godsvrucht en geleerdheid, oefende hij zijn leven lang barmhartigheid met opoffering van eigen genot en rust, en zijn dood, in 1591, was een zware slag voor zijne parochianen, die hem als een heilige vereerden.

Aan het op zijn aandrang gestichte collegie zijner orde liet hij zijne bibliotheek « van meer dan 400 gedrukte boeken » na met een 16tal eigenhandige godgeleerde handschriften, » benevens een dik geschreven boekdeel, gewoonlijk *Des-* » *cobrimento das Ilhas* geheeten, en waaraan hij den titel

» van *Saudades da terra* gegeven had, en dat de orde als » een reliek van zeldzame waarde bewaard heeft. » (89)

Van dit werk zijn later verscheidene afschriften gemaakt, maar het is nooit gedrukt.

Aan pater Antonio Cordeiro, in 1641 te Angra op Terceira geboren, en dus, even als Fructuoso, een Açoriaan, zijn wij de kennismaking met den voornaamsten inhoud der *Saudades da terra* verschuldigd.

Na aan de hoogeschool te Coimbra zijne studiën volbracht, den doctorstitel in de godgeleerdheid verworven en den leerstoel beklommen te hebben, vertrok Cordeiro, in 1656, naar Brazilie. Het schip, waarop hij de reis daarheen had ondernomen, werd door de Spanjaarden genomen. Te Cadiz ter dood veroordeeld, omdat hij verdacht werd van voor de Spanjaarden de nadering der Engelsche vloot verzwegen te hebben, had hij het behoud van zijn leven te danken aan het opzeggen van een gedicht van Virgilius en andere classieke stukken. De hertog van Medina Celi, gouverneur van de kust van Andalusie, met ontzag voor zijne geleerdheid vervuld, verleende hem gratie en een paspoort naar Portugal. Na velerlei tegenspoed kwam hij te Coimbra, waar hij zich in 1657 in de orde der Jezuiten liet opnemen, en gedurende 20 jaren vervulde hij achtereenvolgens leerstoelen in verschillende steden. In 1722 overleed hij in den ouderdom van 81 jaren te Lissabon.

Schrijver van een aantal godgeleerde werken, die thans geheel vergeten zijn, heeft hij zich in zijne *Historia insulana* een duurzaam gedenkteeken gesticht. In dit werk, dat de hoofdbron is van alles wat wij aangaande de eerste geschiedenis der *Açorische eilanden* weten, heeft Cordeiro al het wetenswaardige uit de *Saudades da terra* opgenomen, onder toevoeging van veel, wat hij van elders vernomen had en gedeeltelijk na Fructuoso's tijd was voorgevallen. (90)

Het was geen gemakkelijke taak uit de breedsprakige en verwarde voorstellingen van Fructuoso een helder beeld te

vormen. Om die taak naar eisch te vervullen, had Cordeiro zich geheel los moeten maken van de indeeling, door zijn voorganger gevolgd, en slechts dat moeten overnemen, wat door voldoende getuigenissen gestaafd, of op innerlijke waarheidsgronden gevestigd was, met algeheele weglating van die eindelooze geslachtslijsten, die Fructuoso, ten genoegen zijner Açoriaansche lezers, in zijn werk had opgenomen. Toch had daardoor het geheel veel aan actualiteit verloren, en zouden wij verstoken zijn van menigen trek, die ons levendig voor den geest brengt wat de schrijver voor oogen had, toen hij de pen opvatte. Bij Cordeiro vinden wij menig brokstuk, dat duidelijke sporen draagt van, bloot met verandering van spelling, van Fructuoso te zijn overgenomen.

Het « *O nosso douto Fructuoso diz* » (91) gaat ook aan menig verhaal vooraf, maar over het geheel laat zich niet altijd bepalen, wat op rekening van ieder der beide schrijvers te stellen is.

Welke nu ook de gebreken van het boek wezen mogen, dit is zeker, dat de beide schrijvers een aantal documenten in handen gehad hebben, die voor goed verdwenen zijn ; dat zij in hunne eenvoudigheid, argeloos hebben opgeteekend wat hun werd overgeleverd ; en dat nergens eenig streven doorschemert om den aan ontdekkingen verbonden roem wederrechtelijk voor hunne landgenooten in beslag te nemen. (92)

Bij dezen stand van zaken bestaat er geen enkele reden, om het verhaal van de ontdekking der Formigas en van Sta-Maria door Gonçalo Velho Cabral in twijfel te trekken, te minder, daar dit vergezeld gaat van eene menigte bijzonderheden, die wij weglieten, doch die duidelijk aanwijzen, dat Fructuoso zijne bekendheid daarmede ontleende aan een uitvoerig verslag door een ooggetuige opgemaakt.

Wij mogen dan ook veilig voortgaan met Cordeiro te volgen, onder voorbehoud van, bij voorkomenden strijd met andere schrijvers, het door hem gestelde nader te toetsen.

Wij hebben Cabral verlaten, terwijl hij bezig was met het bevolken van Sta-Maria, hetgeen, ondanks de begunstiging door den koning, niet voorspoedig schijnt gegaan te zijn. Althans in 1500, dus ongeveer 70 jaren na de ontdekking, gold het bouwland slechts fl. 14.67 of 30.81 fr. de hectare. (93) Toch was de grond uiterst vruchtbaar. Een tarweplant droeg 100 tot 110 aren, en de tarwe was nog van betere hoedanigheid dan die der andere eilanden. Kalk en leem, die op deze niet gevonden werden, moesten uit Sta-Maria worden aangevoerd. Maar, ondanks die natuurlijke voordeelen, kon Portugal in de tweede helft der 15e eeuw, waarin dat land zooveel mannen missen moest voor leger en vloot, weinig handen afstaan voor de ontginning en bebouwing zijner nieuw verworven bezittingen, ten einde deze met spoed tot ontwikkeling te brengen.

Onder de geruchten omtrent het bezoeken der Açoren vóór dat deze door de Portugeezen ontdekt werden, vermeldt Cordeiro eene overlevering, volgens welke, in 1370, een Griek door storm met zijn schip van voor Cadiz weggeslagen naar St. Miguel (94) zou gedreven zijn, en ziende dat dit eiland onbevolkt was, daarheen later zou zijn teruggekeerd met veel vee. Dat echter, toen dit vee kort daarop gestorven was, de Griek van zijn opzet zou hebben afgezien en het eiland verlaten had. Dit bericht nu houdt Cordeiro voor fabelachtig, maar zegt:

« Zeker is, dat, nadat Sta-Maria reeds ontdekt en bevolkt » was, een neger zijn meester was ontvlucht en naar den » hoogsten berg op de noordzijde de wijk genomen had. » Terwijl hij daar op een helderen dag op de jacht was, » voor zijn levensonderhoud, ontdekte hij een veel grooter » eiland en keerde met dat nieuws naar zijn meester terug, » in de hoop van daardoor vergiffenis voor zijn vlucht te » verwerven. Deze en anderen gaven, na zich van de juist- » heid van het bericht overtuigd te hebben, daarvan terstond » kennis aan den infant (Henrique), die bevond, dat dit over-

„ eenkwam met de aanwijzing van de zeer oude kaarten, die „ de infant (Pedro) meêgebracht had.

„ De infant, bij wien zich toen de beroemde ontdekker van „ Sta-Maria, Frei Gonçalo Velho bevond, gaf aan dezen last „ om ook dat tweede eiland te ontdekken, maar hij keerde „ van een daartoe ondernomen tocht terug, zonder zijn last „ te hebben kunnen volbrengen. „

Een tweede reis viel beter uit. Den 8en Mei 1444, op den dag der verschijning van St. Miguel, liep Cabral recht op het eiland aan, en noemde het daarom naar dezen aartsengel.

„ Aan de beide eilanden Sta-Maria en St. Miguel gaf men „ daarop den naam van Ilhas dos Açores, (95) hetzij omdat „ er veel havikken gezien werden die er van elders heen „ gevlogen waren, hetzij wegens de talrijke wouwen, die men „ in hun vlucht voor havikken hield, en die naam is ook „ overgegaan op de zeven eilanden, die later ontdekt werden, „ om daarna vervangen te worden door dien van Ilhas „ Terceiras. „ (96)

Bij zijn vertrek van St. Miguel, liet Cabral daar eenige Afrikanen achter, die de infant uit hun land had laten overkomen, niet om het eiland te bevolken, maar om eene proef te nemen met den landbouw aldaar. In Portugal teruggekeerd, ontving hij ook de landvoogdij over St. Miguel, en een jaar na de ontdekking, dus in 1445, werd door hem een tweede reis naar het eiland ondernomen, thans met medevoering van Portugeesche kolonisten, vee, vogels, koorn en groenten. Dezelfde stuurman van de vorige reis, die toen het eiland goed had opgenomen, was weder aan boord, en stond verbaasd, bij het naderen van St. Miguel, niet meer de beide hooge bergtoppen te zien, die hij vroeger had waargenomen. De westelijke was verdwenen, terwijl in zee veel puimsteen dreef en boomstammen, zoodat hij vermoedde thans een nog onbekend eiland in het gezicht te hebben.

Men landde, de Afrikanen, die het vorige jaar waren achtergelaten, kwamen aanloopen, en daarmede was alle twijfel

verdwenen. Uit hun mond vernam men het verhaal van vreeselijke vulcanische uitbarstingen en aardbevingen, waarvan zij getuigen geweest waren, en die den verdwenen bergtop hadden doen instorten. Op de plaats zelve was een dal gevormd met zeven diepe kommen, dat sedert onder den naam van het dal der Sete Cidades bekend bleef. (97)

Wat de ongelukkige Mooren aanschouwd hadden, was het voorspel van menigvuldige natuurverschijnselen van denzelfden aard, die in den loop der volgende eeuwen vaak dood en verwoesting onder de bewoners der Açoren hebben aangericht. (98)

De geheele groep toch dier eilanden is haar ontstaan aan vulcanische werking verschuldigd. Wat in 1811 op kleinere schaal, in de nabijheid van St.-Miguel door de bemanning van een Engelsch oorlogschip, de *Sabrina*, werd waargenomen, geeft eenig denkbeeld van de wijze, waarop duizende jaren geleden, de Açoren uit den Oceaan werden opgeworpen, en later geweldige gedaanteverwisselingen ondergingen.

In het begin van 1811 had er ten westen van St.-Miguel op een afstand ongeveer van 3000 meters van de kust eene onderzeesche uitbarsting plaats, waarbij zich rook- en waterzuilen tot op eene hoogte van 70 meters verhieven, terwijl gloeiende lavaklompen in zee geslingerd werden en een aschregen en zwaveldamp zich over het eiland verbreidde. Op St.-Miguel werden gedurende de drie laatste dagen van Januari herhaalde schokken eener aardbeving waargenomen. Daarna hielden die verschijnselen op tot in Juni, toen men op den 14^{en} dier maand van het dek der *Sabrina*, die in den omtrek kruiste, wat dichter bij het land, dan waar de uitbarsting van Januari had plaatsgehad, zich deze zag herhalen met klimmend geweld. Den 16^{en} zag kapitein Tillard van de *Sabrina* een kegelvormig eilandje uit zee oprijzen te midden van de hevigste verschijnselen, die de uitbarsting van een vuurspuwenden berg plegen te vergezellen. Toen den 4^{en} Juli de onderaardsche werking scheen op te houden, was

het eilandje een berg, 70 meters hoog en 1/4 mijl in omtrek. Uit een krater in zijn top stroomde voortdurend kokend water in zee. De hitte van den bodem en de steile helling lieten Tillard slechts toe den oeverkant te betreden, die uit asch en poreuze stoffen bestond, doormengd met lavabrokken en steenen.

De *Sabrina*, die haar naam aan het jonggeboren eilandje achterliet, verwijderde zich kort daarop, en in het midden van October was haar petekind weder onder de golven verdwenen, die de losse bestanddeelen uitëengeslagen hadden. Geen lavastroomen toch hadden voor het eiland Sabrina grondslagen gelegd, zoo hecht als die, waarop de Açoren gevestigd zijn, en waaraan de Oceaan sedert eeuwen te vergeefs zijn krachten spilt. (99)

De verschijnselen van 1811 geven dan ook slechts een flauw denkbeeld van de reusachtige uitbarstingen, die vroeger hier de eilandengroep deden verrijzen en haar voortdurend vervormden, doch toonen, nevens andere tooneelen van denzelfden aard, dat ook in deze eeuw de Açoren nog niet veilig waren voor het geweld der onderaardsche machten.

Van de negen eilanden, die, in drie groepen gescheiden, de Açoren uitmaken, en waarvan de portulano van 1351 reeds eene ruwe schets gaf, waren er in 1444 nog slechts twee door de Portugeezen ontdekt. De afstand van St. Miguel tot Terceira, het dichtst bij gelegen eiland der middelste groep, die er nog vier andere: Graciosa, St. Jorge, Pico en Fayal telt, is ongeveer het dubbele van dien tusschen eerstgenoemd eiland en Sta-Maria. (100) Wanneer en door wien nu Terceira, d. i. het *derde eiland*, ontdekt werd is niet bekend, en een schenkingsbrief van 2 Maart 1450, waarin volstrekt van geen ontdekking gesproken wordt, bevat de eerste vermelding van het eiland. Dat stuk is merkwaardig genoeg om hier in zijn geheel te worden opgenomen.

« Ik de Infant D. Henrique, beheerder en bestuurder van

» de ridderorde van Onzen Heer Jezus-Christus, hertog van
» Vizeu en heer van Covilhâo, doe te weten aan hen, die
» dezen mijnen brief zullen zien, dat Jacome de Bruges »
(Jacob van Brugge) « mijn dienaar, geboortig uit het graaf-
» schap Vlaanderen, tot mij gekomen is en mij gezegd heeft,
» dat, aangezien van den aanvang af tot nu toe en bij men-
» schenheugen, noch de eilanden der Açoren, noch het eiland
» van Jezus-Christus, het derde van genoemde eilanden, aan
» eenig ander heer behoord heeft, dan aan mij, en, zoover
» men weet, door geenerlei natie ter wereld bevolkt en
» tot nu toe woest en onbewoond is, hij mij de gunst ver-
» zocht, om, daar hij het wenschte te bevolken, hem daartoe
» mijne koninklijke volmacht als heer dier eilanden, te ver-
» leenen. En ik, ziende dat hetgeen hij mij aldus verzocht,
» is ten dienste van God en voor het welzijn en voordeel
» van gezegde orde, willende hem genade en gunst bewijzen,
» zoo behaagt het mij hem volmacht te geven tot hetgene
» hij mij gevraagd heeft. En het behaagt mij, dat hij het
» (eiland) bevolke met zoodanige lieden als hij goedvindt,
» die van het Catholieke en heilige geloof van Onzen Heer
» Jezus-Christus zijn, en om den grondslag te leggen tot de
» bevolking van gezegd eiland, zal hij genieten de tienden
» van alle tienden, die de orde van Christus geniet, voor
» altijd, en (evenzoo) zij, die van hem afstammen; hij zal
» de landvoogdij *(capitania)* en het bestuur *(governança)*
» van gezegd eiland voeren, zooals, op het eiland van Madeira,
» Joâo Gonçalves Zario in het gebied van Funchal en Tristâo
» in dat van Machico en Perestrello op Porto-Santo, allen
» mijne ridders, die voor mij voeren; en na hem een zijner
» afstammelingen; en zij zullen die macht uitoefenen op
» dezelfde wijze als die aan genoemde ridders verleend is
» en zij die van genoemde orde hebben; en ik begeer, dat
» hij in gezegd eiland geheel mijn gezag voere en de uitoefe-
» ning van het recht in burgerlijke en strafzaken, behoudens
» hooger beroep op mij in gevallen van doodslag of vermin-

» king, die ik mij en eener hoogere rechtsmacht voorbehoud,
» evenals in gezegde eilanden van Madeira en Porto-Santo.
» En het behaagt mij, voor zekere diensten, die ik van voor-
» noemden Jacome de Bruges genoten heb, aangezien hij mij
» gezegd heeft dat hij geen wettige zonen, en slechts twee
» dochters bij zijne huisvrouw Sancha Rodriguez heeft, dat,
» zoo hij van gezegde huisvrouw geen mannelijk oir heeft,
» zijne oudste dochter en hare afstammelingen gezegde land-
» voogdij zullen erven, en zoo zijne oudste dochter geene
» zonen heeft, zoo begeeren wij, dat de tweede dochter, zoo
» zij de oudste overleeft, gezegde landvoogdij erve voor hare
» zonen en dochters, kleinzonen en verwanten in de opgaande
» en nederdalende lijn, die van genoemde dochters afstam-
» men, met zoodanige vrijheden en macht, als ik aan voor-
» noemde landvoogden verleend heb, omdat het bevolken van
» gezegd eiland dat wel 260 legoas (100*) van het vaste land
» in den Oceaan ligt en, zoover men weet, tot hiertoe door
» geenerlei natie ter wereld bevolkt is, door Jacome de
» Bruges, ten dienste van God, tot bevordering van het heilig
» Catholieke geloof en tot mijn (voordeel) is, en ik ver-
» zoek de (groot-)meesters en bestuurders van voornoemde
» orde, die na mij komen zullen, aan voornoemden Jacome
» de Bruges en zijne erven, die van hem afstammen, te doen
» betalen de tienden van de tienden, die gezegde orde op
» het eiland zal heffen, zoo als die door mij gegeven en ver-
» leend zijn, en niet toe te staan dat daartegen eenig verzet
» geschiede ; en ik smeek den koning mijnen heer en neef,
» en de koningen, die van hem zullen afstammen, dat zij aan
» voornoemden Jacome de Bruges en aan zijne erfgenamen,
» die van hem afstammen, gezegde tienden van de tienden
» zullen doen betalen door de grootmeesters of bestuurders
» van gezegde orde, zooals die door mij zijn gegeven en ver-
» leend en hem de gunst zal worden verzekerd, die hem
» door mij bewezen is. En tot zekerheid heb ik hem dezen
» mijnen, met mijne hand geteekenden en met mijn wapen

» gezegelden brief gegeven. Gedaan in de stad Silves, den » 2^en Maart. Pedro Lourenço heeft dezen geschreven in het jaar » der geboorte van Onzen Heer Jezus-Christus 1450. » (100**)

Wie was Jacob van Brugge? Welke diensten had hij aan Henrique bewezen.

Op deze vragen moeten wij het antwoord schuldig blijven. Den giftbrief laat Cordeiro volgen door deze woorden :

« Genoemde Jacome de Bruges, aan wien eene zoo koninklijke gunst bewezen werd, was niet alleen ridder in dienst van den infant en geboortig uit het graafschap Vlaanderen, maar een zoo goed edelman en zoo geacht in Portugal, dat hij hier eene edele Portugeesche jonkvrouw huwde, hofdame van de infante D. Brites, Sancha Rodriguez de Arça geheeten. Daarbij was hij zoo rijk en zoo goed catholiek, dat hem het bevolken van het eiland werd toevertrouwd, het werven en het vervoer van daarheen bestemde kolonisten, alles ten zijnen koste, wat geen ander ontdekkerlandvoogd (descobridor-donatario) gedaan heeft, en daarom is hem grooter gunst bewezen, dan aan eenig ander, daar de landvoogdij (capitania) niet alleen aan hem en zijn oudsten zoon, maar ook, voor het geval dat hij geene zonen had, aan zijne oudste dochter en hare afstammelingen, zonder eenige uitzondering werd toegewezen, waardoor toen eene afwijking van de *lei mental* (101) des Rijks plaats vond, die geen ander landvoogd heeft verkregen dan vele jaren later, en na een veeljarig bezit en vele diensten. »

Fructuoso verhaalt, dat, volgens eene oude overlevering, zekere Fernâo Dulmo, van Vlaamsche of Fransche afkomst, na de ontdekking van Terceira, zich op dat eiland was komen vestigen, en beproefd had het land te bebouwen. Dat echter, daar hij niet veel verstand van dat werk had, de uitkomst niet aan zijne verwachting had beantwoord en hij daarom naar Portugal was teruggekeerd, in welk feit Jacob van Brugge door hem of door een ander met de zaak bekend

gemaakt, aanleiding had gevonden voor zijn verzoek aan den infant.

De nieuw benoemde landvoogd vertrok weldra met twee schepen, beladen met koeien, varkens, schapen, enz. naar zijn gebied, waar hij al dat vee aan land zette, en keerde toen naar Portugal terug om volkplanters te halen. Hier echter kon hij niet slagen en zeilde daarop met eenige Vlamingen naar Madeira, waar hij vriendschap aanknoopte met zekeren edelman Diogo de Teve. Met dezen en andere edellieden uit Madeira vertrok hij naar Terceira, waar het vee zich reeds sterk vermenigvuldigd had. Na eenigen tijd op het eiland te hebben doorgebracht, ontving hij brieven, die het bericht bevatten van het overlijden van een oom in Vlaanderen, een rijk man, die hem een zeer rentegevend majoraat had nagelaten. Op het vernemen van deze tijding ondernam hij terstond de reis naar zijn vaderland, zonder ooit weder iets van zich te laten hooren.

Volgens een kwaad gerucht had Diogo de Teve de hand gehad in dit plotseling verdwijnen van zijn vriend. Hij werd verdacht van de brieven uit Vlaanderen verzonnen te hebben, en den landvoogd te hebben laten vermoorden, ten einde zich met diens goederen te verrijken. Diogo de Teve, daarop naar Lissabon gekomen, werd hier gevangen genomen en de weduwe van Jacob van Brugge leverde bij den koning eene klacht tegen hem in wegens den moord op haar echtgenoot gepleegd, met verzoek om aan de Teve de verplichting op te leggen rekenschap te geven van diens verdwijnen. De gevangene, door dien eisch verschrikt, stierf zes dagen later, en daar de klaagster niets meer van Jacob vernam, huwde zij haar oudste dochter uit aan een Engelsch edelman Duarte Paim, kommandeur van de orde van St. Jago en zoon van Thomas Elim Paim, die in der tijd als secretaris van koningin Philippa van Lancaster, de gemalin van Joâo I, uit Engeland was overgekomen.

Duarte Paim stelde nu een vordering in, om in het bezit

der landvoogdij van Terceira gesteld te worden, maar mocht daarin evenmin slagen als zijn zoon Diogo, die, na den dood zijns vaders, zijne rechten wilde doen gelden. De vordering werd afgewezen op grond dat de oorspronkelijke giftbrief, aan Jacob van Brugge verleend, niet kon worden vertoond, volgens sommigen omdat die hem ontstolen en verbrand was.

Of zich dit nu alles juist zoo heeft toegedragen, is kwalijk na te gaan. De opgeworpen exceptie althans klinkt vreemd, te meer daar in een giftbrief van 1464 omstandig gehandeld wordt over het verdwijnen van den capitão donatario Jacob van Brugge en de vergeefsche vordering, aan zijne weduwe gericht, om van zijn aanwezen te doen blijken. Het is eerder aan te nemen, dat men zich niet gehouden achtte, om de afwijking van de *lei mental*, die Henrique zich veroorloofd had, gestand te doen. Die wet, slechts 30 jaren te voren uitgevaardigd, beperkt het recht van opvolging in het bezit van weggeschonken kroongoederen tot den oudsten zoon. Zij liet, wel is waar, uitzonderingen toe, doch steeds afhankelijk van het welbehagen van den tijdens het openvallen der nalatenschap regeerenden vorst. Toen de infante Brites als voogdes over haren minderjarigen zoon Diogo ([102]) in 1464 de landvoogdij van Terceira voor opengevallen verklaarde, bij ontstentenis van Jacob van Brugge, handelde zij volkomen in overeenstemming met de beginselen, waarvan de *lei mental* uitging. Zij nam toch die gelegenheid waar, om twee edellieden, João Vaz Cortereal en Alvaro Martins Homem, die van een ontdekkingsreis naar de Terra do bacalhao ([103]) teruggekeerd waren, ieder met de helft van Terceira te begiftigen.

Uit den hun in 1464 verleenden giftbrief ([104]) ziet men welke de rechten en voordeelen waren aan de donataria der Açoren verbonden, waarvan wij de omschrijving later weder ontmoeten zullen, ook bij de geschiedenis van Fayal, die ons langer dan die der overige eilanden zal bezig houden.

De geringe afstand, waarop St. Jorge van Terceira ligt, die nagenoeg de helft bedraagt van dien tusschen Sta-Maria

en St. Miguel, maakt het zeer waarschijnlijk, dat de ontdekking daarvan kort na die van Terceira heeft plaats gehad. Cordeiro vermeent ze op omstreeks 1450 te mogen stellen, maar blijft in gebreke eenigen grond voor zijne gissing aan te voeren.

Uit de vereeniging der landvoogdij over St. Jorge met die over Angra, het gedeelte van Terceira, dat in 1464 aan Joâo Vaz Cortereal was toegewezen, leidt Cordeiro het vermoeden af, dat St. Jorge reeds door Jacob van Brugge ontdekt was, schoon het nader ligt aan Cortereal daarvan de eer te geven en zijn begiftiging met dat eiland als een belooning daarvoor aan te zien.

Meer nog dan de ontdekking, is de eerste bevolking van St. Jorge voor ons belangrijk, omdat deze, zonder voorbehoud, door Fructuoso aan de bemiddeling van een Nederlander wordt toegeschreven.

Wat hij hieromtrent mededeelt moge hier woordelijk worden overgenomen, niet, omdat de schrijver zich beroepen kon op oorkonden die allen twijfel buitensluiten, of op onwraakbare getuigenissen van tijdgenooten, maar omdat zijn verhaal de duidelijkste blijken draagt van uit den mond des volks te zijn opgevangen. Het zijn overleveringen, die, wat de hoofdzaak betreft, licht ongeschonden konden voortbestaan onder eene bevolking van eenvoudige zeden, wier kalm leven meer dan eene eeuw lang door geene geweldige gebeurtenissen beroerd werd, overleveringen die slechts euvel gingen aan de gewone overdrijving, die het verloop van tijd aanbracht.

« De eerste, zoo ver men weet, die St. Jorge bevolkt » heeft, » zegt Fructuoso, « was een Vlaamsch edelman, zeer » rijk en geboortig uit de stad Brugge, Guilherme Vandaraga » geheeten, gehuwd met Margarida Sabuya, uit dezelfde stad » afkomstig. Beiden waren Catholiek. Hij was de kleinzoon » van een graaf en gesproten uit het geslacht Vandaraga » van Maastricht, en, omdat men hem in Vlaanderen wilde » betrekken in een onrechtvaardigen oorlog tusschen Christen-

» mogendheden, verliet hij, even goed Christen als edelman,
» dat land. Wegens hun rang en rijkdom verwierven zij
» vergunning, om een der nieuwe eilanden, dat hun het best
» aanstond, te bevolken. Uit Vlaanderen trokken zij, op hunne
» kosten, twee schepen vol volk en allerlei ambachtslieden,
» en, ten einde een proef te nemen met den grond van
» het eiland, dat zij zouden bevolken, ontscheepten zij die op
» St. Jorge, dat toen nog onbewoond was. Daar nu de
» Vlaamsche naam *Vandaraga* in het Portugeesch *een bosch*
» *van lage boomen of struiken* beteekent, en die Vlamingen
» met Portugeezen hadden te handelen, noemde zich gezegde
» *Guilherme* van toen af *Guilherme da Silveira*, en dien
» naam droegen zijne afstammelingen en andere met hem
» verwante edellieden, die met hem waren overgekomen. Dit
» nu is de oorsprong van het zeer edele geslacht der *Silveiras*
» op deze eilanden. »

Voor het onderzoek naar de vruchtbaarheid van den bodem liet *Willem van der Haghe* (Guilherme Vandaraga) op verschillende plaatsen kuilen graven en ze daarna met de uitgeworpen aarde aanvullen en deze matig aanstampen. Kwam er dan aarde te kort, zoo hield hij den grond voor slecht en onvruchtbaar ; schoot er daarentegen aarde over, dan zag hij hierin een blijk van vruchtbaarheid. Op den oostelijken uithoek van het eiland, *o Topo* ([105]) genaamd, viel de proef goed uit. Daarom vestigde hij zich hier en legde er een dorp aan, dat den naam van *Villa do Topo* ([106]) ontving. In het begin slaagde de korenbouw hier zoo goed, dat er op één jaar zestig moios ([107]) tarwe aan tienden werden opgebracht. Maar van der Haghe had bij zijne vestiging niet gerekend op de bergstroomen, wier wateren, hoog gezwollen door de vreeselijke stortregens waarvoor de Açoren bekend zijn, ([108]) den losgewoelden grond meesleepten en wegvoerden. Hierdoor toch werd de uitgelezen plek binnen weinige jaren van akkergrond ontbloot en verloor alle waarde voor den landbouw. Teleurgesteld in zijne verwachtingen, verliet van der Haghe,

met achterlating van de meeste zijner volgelingen, St. Jorge en stak naar Fayal over, waar wij hem weldra zullen terugvinden.

Volgens het verhaal van Fructuoso, zou dus de bevolking van St. Jorge een Vlaamsche kern gehad hebben, wier ontwikkeling, bij het gebrek aan landverhuizers uit Portugal, waar in dien tijd geen handen te missen waren, het aanzienlijkste deel der inwoners zou hebben opgeleverd.

Van dit laatste echter zijn geenerlei bewijzen voorhanden, zoo min als op Terceira, en veilig mag heel wat worden afgedongen op het aantal van Vlaamsche kolonisten, zoo als dat uit de vermelding van twee schepen, voor hunne overvaart gevorderd, zou zijn op te maken.

Met voorbijgang van het vijfde eiland, Graciosa, omtrent welks ontdekking niets bekend is, en dat uitsluitend door Portugeezen bevolkt werd, komen wij thans aan Fayal, dat in verband met het oogpunt, waaruit wij de Açoren wenschen te beschouwen, op den voorgrond moet treden. Zoo de naam van *Vlaamsche eilanden*, waaronder bij onze zeevaarders langen tijd de eilandengroep bekend was, die ons tot nog toe bezig hield, aan de ontdekking en bevolking door Vlamingen te danken is, moeten wij in de geschiedenis van Fayal den voornaamsten grond daarvoor vinden.

Bij de ontdekking van Sta-Maria en St. Miguel door de Portugeezen onder Cabral gold het eilanden op te sporen, wier ligging, bij benadering, uit oude Italiaansche kaarten aan Henrique bekend was geworden.

In den giftbrief, aan Jacob van Brugge voor Terceira verleden, wordt wel van bewezen diensten, maar met geen woord van eene door hem gedane ontdekking gerept, en het ontving, even als de vorige eilanden, zijne eerste bewoners uit Portugal. St. Jorge was bekend, vóór dat van der Haghe er heen trok. Het kon trouwens van de kust van Terceira af bespeurd worden. Maar van Fayal, het westelijkste der tot nog toe besproken eilanden, zou kunnen beweerd worden,

dat het veel later ontdekt werd, ofschoon nog dichter bij St. Jorge gelegen, dan dit laatste bij Terceira, maar geheel aan de tegenovergestelde zijde dan de Villa do Topo, die het eerst bewoond werd. Cordeiro echter zegt, dat er naar Fayal reeds Portugeezen uit Terceira, St. Jorge en Graciosa verhuisd waren, toen de koning de *donataria* over het eiland opdroeg aan een voornaam Vlaamsch edelman *Joz de Utra*, dien wij weldra als *Joost van Hurter* zullen leeren kennen. Van de ontdekking van Fayal, zegt hij, is niets bekend, en voor de gissing van Fructuoso, dat die aan Gonçalo Velho Cabral moet worden toegekend, is niets aan te voeren.

Men heeft het gezag van J. de Barros ingeroepen, om het feit te staven, dat Joz de Utra de ontdekker van Fayal geweest is. « Maar, » zegt Cordeiro « dat zegt Barros niet, » maar alleen, dat *Utra* de eerste donatario van het eiland » geweest is. »

Laat ons zien wat in de *Decadas* van de Barros over dit punt voorkomt. (108)

« *Christovão Colon* kwam koning Joâo verzoeken, hem » eenige schepen te geven, om daarmede over de westelijke » zee, het eiland *Cypango* (Japan) te gaan ontdekken, niet » zoozeer in het vertrouwen op hetgeen hij wist (of liever » giste) (109) aangaande eenige westelijke eilanden, zooals eenige » Castiliaansche schrijvers wilden zeggen, dan wel op grond » zijner ondervinding, dat vreemdelingen in zoodanige aan- » gelegenheden wel vertrouwen genoten, zooals Antonio de » Nólle (110), zijn landsman, die het eiland St. Jago ontdekt » had, en waarvan zijne nakomelingen de capitania bezaten, » en zekere Franschman Joâo Baptista het eiland Mayo (111) » en Jos Dutra, een Vlaming, het eiland Fayal. En op deze » wijze, al ontdekten ze niet meer dan eenig woest eiland, » kregen zij daarop last, dat te bevolken, en was dit vol- » doende om de kosten te vergoeden, die daaraan besteed » waren. »

Uit deze woorden zou zijn af te leiden, dat de Barros hier

het oog had op drie ontdekkers, die met de landvoogdij over de door hen gevonden eilanden beloond werden. Maar, bij nader inzien, blijkt, dat, bij het noemen van Joâo Baptista, de schrijver aan geen ontdekking, maar slechts aan de donataria dacht, en dus aan Jos Dutra niets anders toeschreef dan aan den Franschman, namelijk van als buitenlander begunstigd te zijn met een landschenking van aanzienlijke waarde. Elders toch zegt de Barros : « aan Antonio de Nólle, » een Genuees, met zijn broeder Bartholomeu de Nólle en » zijn neef Rafael de Nólle gaf de infant vergunning, om op » ontdekking uit te gaan, en, zestien dagen na hun vertrek » van Lissabon, bereikten zij het eiland Maio, waaraan zij » dien naam gaven, omdat zij het dien dag » (1 Mei) « zagen, » en den volgenden dag, dien van St. Jago en St. Filippe » ontdekten zij er twee, die nog de namen dier twee heiligen » (St. Jacobus en St. Philippus) » (dragen. ([112]) » *Joâo Baptista* was dus niet de ontdekker van Maio, waarmede hij begiftigd werd.

« Het is waar, » zegt Cordeiro, « dat het eiland Fayal » grootendeels bevolkt is door aanzienlijke Vlamingen, en op » bevel der koningen van Portugal, maar vooraf was het » gedeeltelijk bevolkt door zeelieden en Portugeezen van Ter- » ceira en St. Jorge. »

Vóór dat wij verder gaan, is het noodig hierbij te blijven stilstaan en de vraag te beantwoorden, of in deze zaak nog eenig ander getuigenis gehoord kan worden dan dat van Cordeiro, van even veel of meer gezag dan het zijne. Gelukkig bestaan er drierlei aanteekeningen aangaande de vroegste geschiedenis van Fayal en de andere Açoren, door Duitschers, onafhankelijk van elkander, neêrgeschreven, die persoonlijk met Joost van Hurter of leden van zijn gezin goed bekend waren. In die aanteekeningen komt geen de minste toespeling voor op de ontdekking van Fayal of een der andere Açorische eilanden door Joost van Hurter of andere Vlamingen. Bovendien bestaat er nog eene beschrijving dier eilanden door den

slotvoogd van Cintra, Diogo Gomez, ten dienste van M. Behaim zeker vóór 1484 in het latijn gesteld, en waarin evenmin van zoodanige ontdekking gerept wordt.

Op de globe van Martin Behaim, in 1492 te Neurenberg volgens zijne aanwijzingen en met zijne hulp gemaakt, vindt men bij de Açoren het volgende opschrift:

« *Nach Cristi unsers lieben Hern gepurt* 1431 (1112*) *jar* » *alss regiert in Portugal infante don Petro wurden nach* » *notturfft zugericht zway schiff auf* 2 *jahr gespeisst von* » *der hochgebornen infanten don Heinrichen dess königs* » *auss Portogall bruder, zu erfahren wass do wer hinder* » *sanct jacob finis terre, weliche schiff also gerüst segelten* » *alweg nach den untergang der sonnen bey fünfhundert* » *teutsche meilen. Zu letst wurden sy ains tags ansichtig* » *dise* 10 *jnseln und aufs landt trettendt funden nichts* » *dann wildtnuss und vögel, die waren so zam dass sy* » *vor niemandt flohen aber von leutten oder thieren mit* » *vier fuessen war von wegen der wildtnuss kains dar-* » *khumen zu wohnen um desswillen die vögel nit scheuh* » *waren. Also wurden sy geheissen jnsulen dos Azores* » *das ist auf teutsch so viel als der habichen jnseln und* » *umb welichs willen der könig von Portugal das ander* » *jahr schickt sechzehen schiff mit allerley zamen thieren* » *und liess auf ain jede jnsel sein tail thun umb dar* » *zu multipliciren.* » (113)

Zoo iemand, dan was M. Behaim in staat, ons betrouwbare berichten omtrent de Açoren, maar vooral aangaande Fayal na te laten.

Te Neurenberg, omstreeks 1459, uit een patricisch geslacht geboren, kwam hij waarschijnlijk in 1475 of het begin van 1476 naar Belgie, waar wij hem in 1477 te Mechelen in den lakenhandel bij Jorius van Dorpp aantreffen, en bezocht in dat zelfde jaar en in het volgende, voor handelsaangelegenheden, de Frankforter mis. In 1479 was hij te Antwerpen, en vertrok waarschijnlijk in 1480 naar Portugal. Hier werd hij,

misschien reeds in 1481, lid van de zeevaartkundige commissie door koning Joâo II ingesteld. (114) In Portugal toch had Behaim naam gekregen als sterrekundige, en beroemde hij er zich op een leerling te zijn van Regiomontanus (Johann Muller). (115) Aan die commissie werd ook in 1483 het onderzoek opgedragen naar de plannen van Cristoforo Colombo, en schoon haar verslag ongunstig luidde, schijnt de ontdekker der Nieuwe Wereld met « zijn vriend » Behaim (116) in betrekking te zijn gebleven, en van dezen omtrent verschijnselen, die op de Açoren waren waargenomen, te zijn ingelicht, die hem versterkten in het vertrouwen van, verder westwaarts zeilende, de oostkust van Azie te zullen bereiken.

In November 1484 nam M. Behaim, als cosmograaf, deel aan den ontdekkingstocht van Diogo Câo langs de westkust van Afrika, (117) van waar hij in April of Mei 1486 terugkeerde.

Kort daarop huwde hij Johanna van Hurter, dochter van den capitâo donatario Joost van Hurter en verbleef toen waarschijnlijk geruimen tijd op Fayal (118)

Niemand was dus beter dan hij in staat, ons de bijzonderheden van de ontdekking en eerste bevolking van Fayal te doen kennen. Het volgende uitvoerige opschrift, op zijn hemelbol (1492) bij de Açoren gesteld, verdient dus onze volle aandacht, schoon hier reeds de verklaring moet worden afgelegd, dat bij nader onderzoek zal blijken dat niet alle daarin gestelde feiten gaaf als zoodanig mogen worden aangenomen.

Insule do Azores vel Catherides. (119)

« *Die obgeschiebene Inseln wurden bewohnt anno* 1466
» *wan der konig von Portugal dise Inseln von vleissiger*
» *bydte wegen sie geschenckt het der herzogin von burgund*
» *seiner schwester mit namen frawen Isabella und waren*
» *in Flandern dessmals gross krieg und teurung und*

» *schickte die vorgenant herzogin vil volks mann und*
» *frawen allerley handwerck mit sambt priestern und was*
» *zum gottesdienst gehöert etwen vil schiff mit hausrath*
» *und was zu dem veldbau gehöert zu pauen aus Flan-*
» *dern in die jnseln, liess jedem in die zway Jar geben*
» *wass sy notturffig sein umb zu ewigen zeitten in allen*
» *messen jr zugedenkhen jegliche person mit einem aue*
» *maria welcher personen bei* 2000 *waren u. mit denen*
» *die seiter jährlich darkumen sindt und seiter darinne*
» *gewachsen dj sindt vil tausend werden.*

» *Anno* 1490 *do wonten in vil tausend persohnen noch*
» *da von teutsch u. fläming angesessen weliche unter dem*
» *edlen und gestrengen Riter h. Jobsten von Härtter h.*
» *zu mörkirchen aus Flandern meinen hern Schweher*
» *dem dise jnsel von der vorgenanten herzogin von bur-*
» *gundt jme und seinen nachkhumen gegeben ist, in weli-*
» *chen jnsulen der Portugalisch zucker wachst u. die*
» *frücht zwier im jar wan daselbst nimmermehr winter*
» *ist und alle leibs narung vast wolfeil ist darumb*
» *kumen noch järlich vil volckhs darumb ir narung da*
» *zu suchen.*

Het stilzwijgen van Behaim omtrent de ontdekking van een der Açoren door zijn schoonvader Joost van Hurter of een van diens landgenooten is welsprekend. Zoo wij in aanmerking nemen, dat hij zelfs niet overal van grootspraak is vrij gebleven ([120]) ligt het vermoeden voor de hand, dat hem niets bekend was van eene ontdekking waarin aangehuwden betrokken waren, die hij anders wel zou hebben vermeld.

Alvorens de opgave van Behaim nader te toetsen, is het wenschelijk van Cordeiro en Fructuoso te vernemen, wat in hun tijd zoo al met betrekking tot Fayal bekend was of geloofd werd en daarna ook andere oude schrijvers te hooren, om eindelijk uit de afgelegde getuigenissen den waarschijnlijken loop van zaken op te maken.

Vooraf een woord over de ligging en de natuurlijke gesteldheid van het eiland.

Fayal ligt op 38° 35' noorderbreedte en op 28° 50' westerlengte (Greenw.) Het heeft de gedaante van een eirond, welks langste middellijn, van het noord-noord-westen naar het oost-zuid-oosten gericht, van kaap do Capello tot kaap Espalamaca ongeveer 4 1/2 uur gaans, en welks grootste breedte ongeveer 3 3/4 uur gaans bedraagt. ([121])

De rotsachtige kust is sterk uitgetand, schoon nergens, dan eenigermate in de baai van Horta, uitstekende landtongen eene voldoende beschutting opleveren tegen de hevige winden, die soms op het onverwachtst de schepen in dit gedeelte van den Oceaan komen overvallen en tegen de steile kusten dreigen te verpletteren.

Ofschoon minder met bergen bezet dan Terceira en St. Miguel, vertoont Fayal toch binnen zijne beperkte grenzen alle kenteekenen van de geweldige vulcanische opheffingen, waaraan de Açoren hunne wording verschuldigd zijn. Terwijl in het noord-westen zich een vuurspuwende berg verheft, die nog in 1672 uitgestrekte bouwgronden in den omtrek verwoestte en gedeeltelijk onder lava bedolf, wordt in het zuid-oostelijk gedeelte een andere vulcanische berg van bijna 1000 meters gevonden, wiens uitbarstingen van vóór het tijdstip dagteekenen, waarop Fayal zijn eerste bewoners ontving. De krater van dien berg behoort tot de natuurlijke zeldzaamheden, die geen vreemdeling bij een bezoek aan het eiland zal overslaan. Van den rand dier *caldeira* (keteldal), die een middellijn van 1833 meters heeft, ziet men in een diepte van 1021 meters een meer, omzoomd met een welig met struiken bezet grasveld. De steile wanden laten tusschen rotsblokken en lavaklompen den weelderigsten plantengroei uitkomen. Daalt men langs een bergpad, dat de stortregens gebaand hebben, naar beneden, dan ontwaart men aan de eene zijde van den bijna cirkelvormigen bodem een heuvel, wiens krater op nieuw

aan den vulcanischen oorsprong van het geheele tooneel herinnert. ([122])

Maar over het geheele eiland heen, even als op de andere Açoren, zijn dergelijke verschijnselen op te merken, die een beeld der verschrikking zouden vormen, zoo niet het heerlijk klimaat den plantengroei uitermate bevorderde, die hier de steilste hellingen met een groen tapijt bekleedt. Nauwelijks hebben de geweldige herfst- en winterregens ([123]) opgehouden, die bergspitsen en rotsblokken van hun zomertooi beroofden, of weinige dagen zijn voldoende om de sporen hunner verwoestingen uit te wisschen.

Dat op een zoo diep ingesneden terrein, waar steile hellingen, bergspleten en stortbeken ieder oogenblik den doortocht belemmeren, de toegang tot het binnenland groote bezwaren ontmoet, behoeft nauwelijks vermelding. De landbouw zag zich dus beperkt tot een betrekkelijk klein gebied en, bij de uitbreiding der bevolking, verrezen gehuchten en dorpen slechts in de nabijheid van het strand, van waar alleen gemeenschap met de naburige streek kon worden onderhouden.

Toen de eerste volkplanters het eiland naderden, zagen zij van verre slechts struiken en boomen en onder deze trok de *myrica faya*, ([123*]) een myrth, die hier buitengewone groeikracht ontwikkelt en zich tot een woudboom verheft, bijzonder hun aandacht. Zij meenden in het donkere loof den beuk *(faya, fagus)* ([123**]) te herkennen en noemden het eiland Fayal naar den beukenboom, die er niet gevonden werd.

Het zuid-oostelijk deel, tegenover Pico, welks 2400 meters hooge bergtop bijna altijd in wolken gehuld is, ontving zeker het eerste bezoek. Daar, waar thans de stad Horta zich amphitheatersgewijs met hare door bloeiende tuinen omgeven witte huizen tegen de berghelling uitbreidt, landde in 1466 Joost van Hurter met zijne volgelingen, die hier een nieuw vaderland kwamen zoeken.

« Nadat Fayal, « zegt Cordeiro, » reeds voor een klein

„ gedeelte door Portugeezen bevolkt was, die van Terceira,
„ St. Jorge en Graciosa daarheen getogen waren, overlegden
„ de vorstelijke personen over het aanstellen van een capitâo
„ donatario, door rijkdom en rang in staat om het eiland
„ geheel te bevolken. En daar er toen te Lissabon in dienst
„ der vorsten een aanzienlijk Vlaamsch edelman vertoefde,
„ Joz de Utra geheeten (of, zooals Guedes in zijne geschie-
„ denis zegt, Jorge de Ultra ([123***]) daarmede te kennen
„ gevende dat Joz dezelfde naam is als Jorge in het Portu-
„ geesch) benoemde de koning dezen tot capitâo donatario van
„ het geheele eiland Fayal, en gaf hem een Portugeesche
„ hofdame, Brites de Macedo geheeten, van het oud- adelijk
„ huis der Macedos, ten huwelijk. Van dezen Joz de Utra
„ zegt Barros, dat hij een Vlaming was, geboortig uit de
„ stad Brugge in het graafschap Vlaanderen en dat hij heer
„ was van zekere dorpen in dat graafschap, en dat hij als
„ jongeling naar Portugal gekomen was op het gerucht der
„ door de Portugeezen gedane ontdekkingen, en alleen om
„ landen te zien en talen te leeren, zooals toen voorname en
„ rijke edellieden in hunne jeugd plachten te doen. ([124])

„ Nadat Joz de Utra zijne aanstelling tot capitâo dona-
„ tario ([124*]) van Fayal ontvangen had in denzelfden vorm, als
„ die aan de donatarios van Madeira en andere eilanden
„ waren uitgereikt, keerde hij uit Lissabon naar Vlaanderen
„ terug, verkocht daar zijne uitgestrekte goederen, scheepte
„ zich met zijne rijkdommen in, en in gezelschap van vele
„ andere edellieden en bloedverwanten, van wie wij nader
„ zullen spreken, en begeleid door meer gewone landver-
„ huizers, keerde hij naar Lissabon terug, van waar hij met
„ zijne echtgenoot naar Fayal trok om zich daar te vestigen.
„ In Vlaanderen had hij nog een ander rijk edelman, Guilherme
„ Vandaraga, uitgenoodigd om hem te vergezellen, met belofte,
„ om hem een gedeelte van het eiland te zullen geven. Deze
„ rustte drie schepen op zijne kosten uit, wierf in Vlaande-

» ren een groot aantal gehuwde paren als landverhuizers en » kwam *kort daarna* op Fayal aan, waar hij Utra reeds » gevestigd vond. Beide bleven daar met hunne lieden en » bevolkten het geheele eiland : Utra als capitâo donatario » en Vandaraga als voornaamste bevolker. » (125)

Bij deze voorstelling blijft er niets over van de vroeger vermelde vestiging van van der Haghe op St. Jorge. Intusschen zijn beide verhalen wel te rijmen, zoo men aanneemt, dat van der Haghe eerst op St. Jorge landde, en na eenige jaren van mislukte proeven met den landbouw op dat eiland, aan de uitnoodiging van zijn landgenoot gehoor gaf en naar Fayal overstak.

Nevens de berichten van Behaim en Cordeiro, bezitten wij nu nog de ongedrukte aanteekeningen omtrent de Açoren van een in Lissabon gevestigd Duitscher, *Valentino de Moravia*, of *Valentim Fernandes Mourâo*, of *Valentin Fernandes Alemâo*, waarschijnlijk dus, Valentin Ferdinandszoon de Duitscher of de Moraviër. (126)

Deze Valentin was een der eerste Christen boekdrukkers in Portugal, nadat reeds in of omstreeks 1465, door Joden, uit Italië de boekdrukkunst naar dat land was overgebracht en gebezigd tot het vermenigvuldigen van joodsch-theologische geschriften. Zoowel alleen als in vereeniging met Nicolaas van Saksen gaf hij eenige werken uit, en trad, in 1502, ook als schrijver op met eene Portugeesche overzetting van de reizen van Marco Polo en een paar gelijksoortige geschriften, het ééne uit het Italiaansch, het andere uit het Latijn vertaald. (127)

Toen in 1494 zekere d^{r} Hieronymus Münzer uit Neurenberg te Lissabon vertoefde, was hij de gast van Brites de Macedo, echtgenoot van Joost van Hurter, die dus toen zeker tijdelijk Fayal verlaten had, (128) in Lissabon op grooten voet leefde en d^{r} Münzer voortreffelijk onthaalde. Valentin diende hem tot tolk. (129) Toen Behaim in datzelfde jaar, van eene reis naar Vlaanderen teruggekeerd, te Lissabon aankwam,

was Münzer nog niet vertrokken. « *Doctor Jeronimus wirt* » *euch allen. wol sagen wie das er mit mir stedt,* » schreef Behaim in een brief aan zijn neef Michiel Behaim te Neurenberg, die reeds den 11^en^ Maart 1494 in Vlaanderen begonnen, eerst te Lissabon werd voltooid en aan d^r^ Münzer, die op de terugreis stond en den 2^en^ December Lissabon verliet, ter bezorging werd medegegeven. (130)

Ongetwijfeld kwam Valentin ook in aanraking met Behaim, hetzij als landgenoot en door den band, die de te Lissabon wonende Duitschers vereenigde, hetzij als notaris, voor zaken waarin beide partijen Duitschers waren, hetzij bij gelegenheid van d^r^ Münzers verblijf in Portugal. (131)

Zoo kon Valentin aangaande Fayal de beste inlichtingen verkrijgen, ook door het aanzien waarin hij stond als *escudeiro da casa da rainha* (schildknaap van het huis der koningin). (132)

Van Valentin nu vernemen wij omtrent Fayal en Joost van Hurter zeer opmerkelijke bijzonderheden, die het bevolken van dat eiland door Vlamingen tot geheel andere verhoudingen terugbrengen, dan daaraan door Behaim en Cordeiro worden gegeven.

Het handschrift, waarin die bijzonderheden vermeld staan en dat van 1505-1508 dagteekent, is zeer merkwaardig. Het bestaat uit acht afdeelingen, die afzonderlijke berichten bevatten omtrent ontdekkingsreizen en buitenlandsche bezittingen der Portugeezen. Waarschijnlijk beoogde Valentin met het verzamelen van die stukken eene latere uitgave, die echter achterwege gebleven is. De geheele verzameling, in één band gebonden, kwam misschien reeds kort na 1508 naar Duitschland, en in het bezit van den bekenden d^r^ Conrad Peutinger (gest. in 1547) te Augsburg, uit wiens nalatenschap zij eindelijk, na groot gevaar geloopen te hebben van met andere handschriften verloren te gaan, in 1807 gelukkig in de Münchener Central-Bibliothek, thans Königliche Hof-und Staats-Bibliothek te land kwam. (133)

In de tweede en de zevende afdeeling vindt men een en ander wat op de Açoren betrekking heeft. Eerstgenoemde bevat het bovenbesproken bericht van Diogo Gomez aan M. Behaim. In bijlage IV is dat gedeelte daarvan opgenomen, waarin over de Açoren gehandeld wordt en dat voor de geschiedenis hunner ontdekking geen waarde heeft, als gevende, ter loops, weinig meer dan de namen van zes dier eilanden en dien van Gonçalo Velho (Cabral).

Belangrijk is de opgave dat reeds vóór 1508 van St. Miguel tarwe en vee naar Portugal werden uitgevoerd, hetgeen volkomen strookt met hetgeen omtrent de vruchtbaarheid van den grond reeds boven gezegd werd en met de lage prijzen der landbouwproducten, die wij later zullen ter sprake brengen. Ongelooflijk schijnt de mededeeling, dat de infant Pedro een groot aantal Duitsche harddravers naar St. Miguel zou hebben doen overbrengen, die er daardoor later in grooten overvloed voorhanden waren. Ofschoon toch Fructuoso zeer uitvoerig over den rijkdom van het land handelt, den overvloed van granen en vee, laat hij de paarden onvermeld. [134] Toch kunnen er wel eenige paarden uit Vlaanderen heengebracht zijn.

Uit de zevende afdeeling, geheel aan de eilanden in den Oceaan gewijd *(Das ilhas do mar Oceano)*, zijn de bladzijden 175-183 voor ons de belangrijkste. Zij handelen over de Açoren en daarbij behoort nog een los blad, waarin voornamelijk over Joost van Hurter gesproken wordt. [135] Wat van dezen en van Fayal gezegd wordt moge hier volgen.

„ *Het eiland Fayal of anders gezegd, het eiland der*
„ *Vlamingen, omdat Philips, hertog van Bourgondie, de*
„ *dochter* [136] *van koning Duarte huwde, zuster* [137] *van*
„ *Affonso V, koning van Portugal, in wiens tijd deze*
„ *eilanden gevonden werden. En op verzoek van deze*
„ *prinses beval hij, dat menschen, die den burgerlijken*
„ *dood verdiend hadden, naar dit eiland zouden verban-*
„ *nen worden, waarom Utre, een Vlaming en man van*

» *aanzien, de landvooydij over dat eiland verzocht en deze*
» *werd hem toegestaan en bevestigd in Portugal. Hij*
» *huwde met eene Portugeesche..... Daze edo geheeten.* (138)
» *En zoo bevolkten zij dat eiland, dat later de schepen*
» *uit Portugal bezochten en zij gingen daar wonen* (139)
» *zoodat omstreeks dezen tijd de Vlaamsche taal daar is*
» *verloren gegaan.*

Onder het opschrift « *Ylha do fayal e pico* » bevat het losse blad de volgende aanteekening.

» *Jost de Utre, edelman van het huis van den hertog*
» *van Bourgondie, die gehuwd was met de zuster van de*
» *keizerin* (140) *zes jaren na de inneming van Arzilla*
» *sprak broeder Pedro van de orde van St. Franciscus,*
» *een geletterd man en biechtvader der koningin, bij zijne*
» *komst in Vlaanderen, als gezant bij de hertogin met Jost*
» *Utre. Deze had drie rijke broeders, en hij had als jonge-*
» *ling het Hof volgende, zijn goed doorgebracht, meer dan*
» *de anderen. Met hem besprak deze broeder Pedro, hoe*
» *deze eilanden gevonden waren, met die en die koers, en*
» *dat er veel zilver en tin was, enz. waardoor hij gezeg-*
» *den Jost de Utre overhaalde. Te Brugge, van waar hij*
» *afkomstig was, sprak deze met vijftien ambachtslieden,*
» *goede mannen, hun zelf te kennen gevende, hoe hij hen*
» *rijk zoude maken, zoodat zij naar Portugal trokken,*
» *waar gezegde Utre van koning D. Affonso vergunning*
» *verkreeg, om gezegd eiland te bevolken.*

» *Hij ging daarheen en bleef er een jaar, waardoor*
» *alles werd opgegeten wat hij had, waardoor de inwoners,*
» *ontevreden geworden, doordien zij niet vonden wat hun*
» *beloofd was, hun landvoogd wilden dooden. Met goed*
» *overleg verliet hij het eiland en ging naar Portugal,*
» *waar de koning bij het vernemen van zijn ijver en*
» *zijne gevaren, hem eene schoone jonkvrouw van het huis*
» *van den infant Fernando, vader van dom Manuel, ten*
» *huwelijk gaf, Ysabel* (141) *de Macedo geheeten. Met deze*

» *en aanzienlijke mannen liet hij hem scheep gaan. De* » *landvoogd nu was een man van overleg en verdroeg* » *zich zoo uitnemend met zijne kolonisten, dat zij goed* » *vonden zijne onderdanen te zijn, waarop zij begonnen* » *te spitten en te ontginnen en men bracht hun vee van* » *de eilanden Sta-Maria, St. Miguel en Terceira. En zoo* » *bracht zekere Guylelmo Bersmacher, dien ik gezien en* » *gekend heb, het eerst de teelt der weede daarheen over,* » *en vertrok toen naar de andere eilanden.* » ([142])

Uit de onderling strijdige berichten, die wij thans voor oogen hebben, de waarheid af te leiden is niet mogelijk. Op sommige punten kunnen wij het tot waarschijnlijkheid brengen, op andere moeten wij het opgeven iets meer te willen kennen dan de verschillende overleveringen, die omtrent dezelfde gebeurtenis bestaan.

In dezen stand van zaken verrijst allicht het denkbeeld, om in de talrijke jaarboeken van de geschiedenis van Vlaanderen, in de stedeboeken van Brugge en het Vrije naar uitkomst te zoeken. ([143]) Daar toch zou men met grond mogen verwachten eenige aanwijzing te vinden, die door haar overwicht de schaal ten gunste van een of ander bericht uit Portugal kon doen doorslaan. Tot nu toe was iedere nasporing in die richting vruchteloos, en dit negatief resultaat heeft zijne beteekenis. Het versterkt het vermoeden, bij het lezen van Valentin's aanteekeningen gerezen, dat niet alleen bij de kolonisatie van Fayal maar ook bij de vroegere van St. Jorge door van der Haghe het Vlaamsche element van weinig beteekenis geweest is.

Het stilzwijgen der Vlaamsche schrijvers, het spoedig verdwijnen der Vlaamsche taal op Fayal, de zuiverheid van het Portugeesch, dat tegenwoordig daar gesproken wordt ([144]), en andere feiten, die wij nog ontmoeten zullen, laten geen ander besluit toe.

De naam der stad Horta op Fayal was misschien een verbastering van Hurter, misschien ook eenvoudig het woord

horta (*hortus*, hof, tuin) waarmede de eerste bewoners de bloeiende plek benoemden, die zich daar voor hen uitstrekte. Maar 4150 meters van de cathedraal der stad, landwaarts in, ligt nu nog het bekoorlijke dorp *dos Flamengos* (der Vlamingen) met zijn 637 huizen en 2758 inwoners. (145)

« De vallei waarin het dorp ligt bezit talrijke bronnen van » het helderste water. Op een afstand waant men een Zwitsersch tafereel te aanschouwen. De uitgebreide vruchtbare » vlakte is bezaaid met nette, witte huizen, die over de » geheele vallei verspreid liggen. Nog herinnert de eenigszins » lichtere gelaatskleur der inwoners aan de afkomst hunner » voorouders, waarvan ook hunne kleeding en volkstaal » sporen vertoonen. (146) Hun akkerbouw staat op hoogeren » trap dan die der andere bewoners van het eiland, en de » jaarlijksche opeenvolging van overvloedige oogsten zou een » Engelsch landbouwer verbazen. Nevens allerlei peulvruchten » brengt de grond granen, jammen en aardappelen voort; er » is overvloed van overheerlijk ooft en men vindt er uitgestrekte oranje-boomgaarden. (147)

» Er wordt veel vlas verbouwd en door de inwoners » gesponnen en geweven, en ook de veeteelt is niet onbelangrijk. (148) Al het maïsbrood, » tegenwoordig een hoofdvoedsel op de Açoren zoowel als in Portugal, « dat te » Horta gegeten wordt, wordt te Flamengos gebakken.

» Uit de stad leidt in noord-westelijke richting een thans » goed gemacadamiseerde weg daarheen, tusschen tuinen en » buitenplaatsen door, die zich tot in het dorp uitstrekken en » het eigendom van gegoede Hortensers zijn. » (149)

Zou nu niet uit den naam zelven van het dorp zijn af te leiden, dat de Vlamingen eene kleine minderheid uitmaakten bij het bevolken van Fayal?

Juist de onderscheiding van het gros der bevolking, die in dien naam lag opgesloten, bewijst voor het geopperde vermoeden. Bestond er een dorp *dos Portuguezes*, een gelijk besluit in tegenovergestelden zin zou immers voor de hand

liggen. En buiten *Flamengos* is er nog slechts één plaatsnaam van Vlaamschen oorsprong, die van kaap Espalamaca (Speldemaker?) aan een zuid-oostelijk punt, tegenover Pico, gegeven. (150)

Op de vraag, waarom dan door Nederlanders de naam van Vlaamsche eilanden gegeven is aan een groep, door geen Vlaming ontdekt en waarop slechts weinige Vlamingen zich kwamen vestigen, kan geantwoord worden :

Dat de Silveira's, de Utra's, de Brum's, de Brugge's, enz. aanzienlijke grondeigenaars werden, die zich jaren lang bezig hielden met landverhuizers tot zich te lokken, om hunne bezittingen tot waarde te brengen ; dat hunne talrijke afstammelingen zich over al de eilanden verspreidden en overal hun Vlaamsche afstamming in herinnering brachten ; dat zij met Vlaanderen in betrekking bleven, zoo al niet door de verzending van hun koorn naar het noorden, waarvoor zeker in Portugal en op Madeira een beter markt te vinden was, dan toch door de verscheping naar deze landen van *weede* en *orseille*, kleurstoffen, die de Nederlandsche weverijen en verwerijen niet ontbeeren konden, terwijl omgekeerd, voorwerpen van Nederlandsche kunstvlijt op de Açoren zeker geen mededinging aantroffen en den veestapel aan den invoer van Vlaamsche paarden en runderen veel gelegen was. (151)

Gaan wij thans nog enkele der bovenstaande opgaven na, die bespreking verdienen, en wel vooreerst de schenking der Açoren aan Isabel, door Behaim vermeld.

Wij willen er hem evenmin als Valentin een grief van maken, dat zij Isabel, de zuster van koning Duarte (gest. in 1438), zijne dochter noemen, en Behaim Affonso V in plaats van zijne tante, zijne zuster met de Açoren laat begiftigen. Maar die begiftiging zelve is ongelooflijk. In 1460 stierf de infant Henrique (152) die, zooals wij boven zagen, zijn neef Fernando reeds in 1436 als zoon had aangenomen. Den 3en December 1460 bevestigde koning Affonso V den uitersten wil van Henrique door aan zijn broeder Fernando een nieuwen giftbrief

uit te reiken, waarin hem de Madeiragroep, de Kaap-Verdische eilanden en de Açoren geschonken werden, « geheel op den- » zelfden voet als zijn oom zaliger *(meu tio que Deos haja)* » die bezeten had. » (153)

Van Fernando gingen zij over op zijn oudsten zoon Diogo onder voogdij zijner moeder Brites en van dezen op diens broeder Manoel, die in 1495 den troon beklom, en zoowel het bezit der eilanden, als het grootmeesterschap der Christus-orde voor goed met de kroon vereenigde.

Toch zou men in het midden kunnen brengen, dat in den giftbrief van 1460 Fayal en Pico niet afzonderlijk genoemd zijn, en deze dus eene uitzondering gemaakt hadden. Intusschen werden Corvo en Flores daarin evenmin opgenoemd, en de ordelooze opeenvolging waarin de wél genoemde eilanden voorkomen, de onbekende namen aan sommige gegeven, dit alles doet vermoeden, dat geen juiste omschrijving bedoeld werd, die ook trouwens niet noodig was, en laat ook de gissing toe, dat Fayal en Pico toen nog onder andere namen doorgingen of met Corvo en Flores, nauwelijks bekend, van weinig belang geacht werden.

Dit is zeker, dat er geen enkele oorkonde gevonden is, die van die vermeende opdracht aan Isabel gewag maakt, terwijl in een giftbrief van 1509, aan den tweeden Jos Dutra uitgereikt, bevestigd in 1528, en in 1550 vernieuwd ten behoeve van diens zoon Manuel Dutra Cortereal, op geenerlei vroegeren overgang van het oppergezag gedoeld wordt. (154)

Waarschijnlijk mag men het noemen, dat het werven van landverhuizers uit Vlaanderen, voor de Açoren bestemd, op verzoek van Portugal, door Philips en Isabel is toegelaten of aangemoedigd. Wellicht is Joost van Hurter aan hunne aanbeveling zijne donataria verschuldigd geweest, en heeft Isabel uit hare middelen den overtocht en de vestiging van kolonisten ondersteund, maar haar gezag zal zeker wel niet verder in deze onderneming zijn betrokken geweest.

Dat overigens voor Portugal de overkomst van een aantal

nijvere Vlamingen naar de Açoren hoogst wenschelijk was, en ook Vlaanderen onder zekere omstandigheden daarbij te winnen had, laat zich lichtelijk aantoonen.

Daartoe dienen wij echter eenige jaren terug te gaan. De regeering van Duarte (1433-38) onder zoo gunstige voorteekenen begonnen, bracht Portugal lang niet zooveel geluk aan, als waarop 's konings spreuk « *le bien me plaît* » het uitzicht geopend had. Gelijksoortige beweegredenen, als Joâo I den gelukkig niet bloedigen veldtocht tegen de Mooren van Ceuta hadden doen ondernemen, brachten ook Duarte op aandrang zijner omgeving en vooral van de infanten Henrique en Fernando, tot het besluit om Tanger aan te tasten.

Van de 14,000 man, voor de onderneming bestemd, konden er slechts 6000 bijeengebracht worden. Aan schepen, aan voorraad, aan geld, aan alles was gebrek. Toch ging het opzet door en eindigde in een bedroevende nederlaag, die Fernando de vrijheid kostte en, zooals wij boven zagen, hem in gevangenschap deed sterven.

Voor het verlies der Portugeezen bij Tanger wordt slechts 500 man opgegeven, maar wat de geheele tocht aan menschenlevens en geld gekost heeft, is daaruit niet op te maken, en het klinkt geenszins onwaarschijnlijk, dat Duarte 's dood aan leed over den ondervonden tegenspoed van zijn leger werd toegeschreven, en aan de smart, waarmede hij de ontvolking van zijn land moest gadeslaan, waar de pest datzelfde jaar vreeselijk woedde.

De binnenlandsche veeten die gedurende de minderjarigheid (1438-47) van Duarte 's zoon Affonso de voogdij van zijn oom Pedro verontrustten, waren weinig geschikt tot verheffing der algemeene welvaart. Nadat Affonso V de regeering aanvaard had, vloeide, in den betreurenswaardigen slag van Alfarrobeira (154*) aan weêrskanten het bloed der Portugeezen (1449). Het leger van den koning toch behaalde daar de overwinning op de veel geringer strijdmachten die zijn oom, schoonvader en gewezen voogd Pedro in het veld gebracht had,

om zijne rechten staande te houden tegen de aanslagen zijner vijanden, die den koning omringden.

« Daarna, » zegt een Portugeesch schrijver, « begon de » koning smaak te krijgen in het oorlogvoeren in Afrika, » waarheen hij een ongelooflijk aantal Portugeezen liet over- » brengen, tot groot verval van Portugals bevolking. Een » voortdurende stroom voerde deze buitenslands, en omgekeerd » kwamen slaven uit de veroverde gewesten, » Mooren en negers, « hunne plaats vervangen. »

» Oorlogen en bezettingen, het bemannen van talrijke vloten, » het bevolken van Madeira en Porto-Santo, dat alles ont- » trok aan het Rijk duizende nijvere handen. » (155)

Wij stippen hier slechts de voornaamste ondernemingen uit dien tijd aan.

In 1458 had de koning een aanslag op Tanger beraamd, waartoe een leger van 25,000 man was verzameld, dat op 90 schepen naar Afrika werd overgebracht. Hij liet Lissabon achter, geteisterd door de pest, die er maanden lang woedde, en in zijne overzeesche bezitting aangekomen, zag hij te laat in, dat zijne macht niet toereikte, om tot zijn doel te geraken. De overgave van het kleine Alcacer, dat de eenige vrucht van den tocht was, kon den koning niet troosten voor de teleurstelling, gevolgd op de uitrusting van een leger, waarmede hij een veel grootscher onderneming op het oog gehad had. Toen in 1463 met vernieuwde inspanning weêr een krijgsmacht verzameld was, die Affonso de bevrediging van zijn verlangen naar Tanger scheen te belooven, dreef een zware storm zijn schepen uitéén. Toch gaf hij zijn voornemen niet op, en, na zijne verstrooide macht hereenigd te hebben, landde hij op de Afrikaansche kust, maar stootte het hoofd voor Arzilla. Een aanval op de stad eindigde met een bloedbad, dat door de Mooren onder hunne vijanden werd aangericht. Met een gering leger trachtte Affonso nog voordeelen te behalen, maar verlaten door een gedeelte der zijnen, was hij eindelijk genoodzaakt onverrichter zake naar huis te

keeren, met wrevel over de geleden nederlagen, maar steeds vervuld met plannen voor de toekomst, plannen wier volvoering hem den bijnaam van *o Africano* heeft doen verwerven, maar aan Portugal duur is te staan gekomen.

Dat, na deze groote verliezen, de uitputting van het land niet gedoogde nieuwe opofferingen ter bevolking der ontdekte eilanden te doen, ligt voor de hand. Dat dus iedere toevloed daarheen van vreemde landverhuizers hoogst welkom wezen moest is niet twijfelachtig. Daardoor toch alleen konden die eilanden de kosten vergoeden, aan hunne ontdekking besteed en aan het daarheen overbrengen van lijftocht en vee, dat met iedere kolonisatie gepaard ging. (156)

Laat ons thans zien, of de toestand van Vlaanderen bevordelijk zijn kon aan de verwezenlijking van plannen die Portugal alléén kwalijk kon volvoeren. De troebelen, die de groote steden Brugge en Gent gedurende de regeering van Philips den Goede geteisterd hebben, zijn algemeen bekend. Bij het aanschouwen der tooneelen van verwoesting door vriend en vijand op het platte land, en niet alleen in den omtrek der opgestane steden, aangericht, bij de overweging der groote verliezen aan lijf en goed, in die steden zelve geleden, begrijpt men nauwelijks, hoe handel en nijverheid gedurende die jaren van onrust en verwarring niet geheel zijn te niet gegaan.

Met welbehagen telt de kroniekschrijver de schatten op, die de rijkste vorst van zijn tijd (163) bij zijn afsterven, in 1467, naliet, de menigte gouden en zilveren munten die hij tijdens zijne regeering had laten slaan. (164) Met grooten ophef wordt steeds van de pracht gewaagd, bij schitterende feesten ten tooi gespreid, door vreemde vorsten en edelen bijgewoond.

De tijdelijke vernietiging van den handel van Brugge, door de vijandelijkheden tegen Philips in 1436 en 37 en het op zijn last sluiten van het Zwin teweeggebracht, de algemeene ellende, die in 1438 heel Vlaanderen door heerschte, en duizenden van gebrek en ziekte deed omkomen, (165) de slag

aan de welvaart van Gent toegebracht door den oorlog, dien de stad van 1451 tot 53 tegen den graaf-hertog voerde en de rampen die daarvan voor het geheele land het gevolg waren, zij vormen een somberen achtergrond voor den luister van het Bourgondische hof, gevoed uit steeds verzwaarde belastingen, die voortdurend nieuwen onwil en wrevel bij het volk wekten. (166)

Die opstanden, gepaard met roof en brand, gevolgd door onderwerping en harde kastijding, (167) verbeurdverklaring van goederen, verbanning en voor velen de doodstraf, brachten groote maatschappelijke omkeeringen te weeg. Voegt men bij de slachtoffers hiervan de vele poorters en edelen, die galg en zwaard ontloopen waren, dan verkrijgt men zeker een zoo ruim getal, dat daaruit lichtelijk de 2000 Vlaamsche kolonisten te trekken zouden geweest zijn, die, volgens Behaim, de Açoren gingen bevolken. Maar het ging zeker gemakkelijker vrijwilligers te vinden voor zoodanige onderneming, dan de kosten van hunne overtocht en vestiging in het vreemde land. Uit het stilzwijgen der Vlaamsche schrijvers over de zaak, mag worden afgeleid, dat die onderneming nooit op groote schaal volvoerd werd.

Er bestaat evenwel een andere weg, dan die van een rechtstreeksch vervoer uit hun vaderland, langs welken een groot aantal Vlamingen naar Portugal kan geraakt zijn, en van daar in vervolg van tijd naar de Açoren.

In 1464 « *verghaerde Philips van Boergoegnen bet dan* » *zes duysent cloucke mannen van orloghe* (168) *ende name-* » *lick iiic ende xxx uytter stede van Ghendt, de welcke* » *hy (ter assistentie van onsen helighen vadere den paeus* » *Pius) tzamen in alder diligentie, met xii galeyen ende* » *meer andere schepen, uytter havene van der Sluys te* » *Marseillie waert zant, jeghens die Turcken ende onghe-* » *loovighen, ondere 't beleyt van Antheunis ende Boudewijn,* » *beede zijne natuerlicke zuenen, metsghaders ooc van* » *Sijmoen van Laleyn ende Mer Philips, zijn zuene, tzamen*

» *gheaccompaengeert ende vergheselscipt met veel meer*
» *andere wel gheruseerde edele mannen ende capiteynen*
» *in 't faict van wapenen.* » (169)

De vloot kwam bij den Tiber aan, nadat paus Pius gestorven was. Zijn opvolger Paulus II had geen lust in een nieuwen kruistocht, en zoo liep de onderneming te niet en de vloot te Marseille binnen, waar de legermacht ontbonden werd, en ieder een goed heenkomen te zoeken had. Onder de grootste bezwaren aanvaardden de afgedankte krijgslieden den terugtocht over land.

Licht nu kan een aantal hunner in Portugal zijn terecht gekomen, te meer daar op de uitreis het leger den koning van Portugal een groote dienst bewezen had met de Mooren het beleg van Ceuta te doen opbreken. Op het gezicht der gelande troepen toch hadden deze geen aanval durven afwachten en waren afgetrokken.

Intusschen berust het verband tusschen den mislukten kruistocht van 1464 en de bevolking van Fayal in 1466, slechts op eene gissing, waarvoor niets anders kan worden aangevoerd, dan dat zij ons uit de verlegenheid helpt om eene verklaring te vinden voor een feit, dat tot nog toe slechts door éénzijdige verhalen kan worden gestaafd.

Nog twee punten dienen hier te worden aangestipt.

Vooreerst, dat onder de honderde namen van heeren en poorters uit dien tijd, uit Brugge en het Vrije en uit Gent, die bij Despars en Sanderus (170) genoemd worden, geen Jacob van Brugge, geen Joost van Hurter, geen Willem van der Haghe of hoe die eerste kolonisten meer heetten, voorkomt. (171) Voorzeker vertoonden zich die lieden in Portugal grooter dan zij te huis geweest waren, en zal er op hun adel en rijkdom, die Cordeiro telkens doet uitkomen, wel wat af te dingen geweest zijn.

Ten anderen, vindt men van geen hunner vrouwen, uitgenomen die van van der Haghe, vermeld, dat zij uit Vlaan-

deren gekomen waren, hetgeen volkomen strookt met het snel verdwijnen der Vlaamsche taal op Fayal.

Op een afgelegen eiland toch kon onder het jongere geslacht van geheel Vlaamsche gezinnen de moedertaal in geen 40 jaren verloren gaan.

Wij hebben Joost van Hurter verlaten, nadat hij, volgens Behaim in 1466, zich met zeker aantal Vlamingen, dat, zooals wij zagen van 15 tot 2000 wordt opgegeven, op Fayal gevestigd had, en hebben van Valentin Fernandez Alemâo vernomen, dat in den eersten tijd onder de kolonisten groote verbittering tegen hun capitâo ontstond, die echter later voor onderwerping plaats maakte.

Cordeiro nu geeft ook een verhaal van onlusten, die op het eiland in die eerste jaren uitbraken, maar onder geheel andere omstandigheden dan door Valentin worden opgegeven.

Dat verhaal laten wij hier bijna woordelijk volgen, niet omdat wij alle bijzonderheden daarvan buiten twijfel stellen, maar om te doen uitkomen, wat de overlevering van die vroegste geschiedenis van Fayal gemaakt heeft.

„ Onder de Vlamingen was er een, die Arnequim heette, „ dien wegens zijn moed en vastberadenheid, eenige andere „ Vlamingen aanhingen. Toen dezen nu eens zagen, dat de „ dertigdaagsche diensttijd ([172]) van den corregedor ([173]) van „ Angra op Fayal ten einde liep, ging Arnequim naar hem „ toe, en sprak hem volgender wijze aan : „„ heer corregedor, „„ uw diensttijd hier op Fayal is reeds om, ga nu spoedig „„ heen, en blijf hier niet langer, dan wij u hier verlangen „„ te zien. „„ De corregedor antwoordde dat het geen weder „ was, om heen te gaan, maar dat, zoo dit gunstig werd, „ hij vertrekken zou. Maar Arnequim en de zijnen bleven er „ op aandringen, zeggende, dat hij terstond vertrekken moest. „ De corregedor vroeg, hoe hij zonder wind vertrekken kon, „ en de Vlamingen tegen den corregedor opstaande, begonnen „ te schreeuwen : „„ heer corregedor, wind of geen wind, „„ booze slang, scheer u weg uit ons land. „„ De corregedor,

» hierdoor verschrikt, trok zich terug, verborg zich in een » huis en kwam niet meer voor den dag ; maar in het diepst » geheim maakte hij een proces-verbaal op tegen de Vlamin- » gen, verzond dit aan den koning en keerde naar Terceira » terug.

» Toen de koning dat proces-verbaal zag, gaf hij terstond » aan den capitâo donatario last, hem die mannen gevan- » kelijk over te zenden, en toen de capitâo nu Arnequim, » toen hij hem zag, wilde gevangen nemen, keerde deze » zich om en zeide : «« heer capitâo, ga heen en laat mij »» met vrede, zoo niet, dan schiet ik u dood met dezen »» kruisboog. »»

» Toen de capitâo dat zag, ging hij heen en gaf den » koning van alles bericht, en de koning antwoordde, dat » hij hen niet moest gevangen nemen maar hun slechts van » zijnentwege zeggen, dat zij naar Portugal moesten komen » en bij Zijne Majesteit gehoor verzoeken.

» Zij gehoorzaamden, en, toen de koning hen zag, zeide hij » hun, dat hij niet verwonderd was over hetgeen zij den » corregedor hadden aangedaan, die een Portugees was, ter- » wijl zij Vlamingen waren, maar dat hij zeer verbaasd was » over hetgeen zij tegen hun capitâo misdaan hadden, hun » landgenoot, een Vlaming zoo goed als zij, met wien zij » waren overgekomen, en dien zij hadden willen dooden in » plaats van hem te gehoorzamen. Hierop antwoordde Arne- » quim : «« Wat zal ik u zeggen heer koning ? Razende » honden bijten hun meester. »» » Toen de koning dat hoorde » keerde hij zich om en glimlachte, en, zich daarop tot de » Vlamingen wendende, zeide hij tot hen, dat ze nu maar » terstond weer naar huis moesten gaan, maar zoo iets nooit » weêr doen. Zij gingen toen heen, en met een bevel van » den koning, dat over het geval niet meer gesproken mocht » worden. En van dien tijd af hebben die van Fayal tot » spreekwoord : «« Wij zijn daarvan daan, waar men zegt : »» Booze slang scheer u weg uit ons land. »» (174)

In geheel het optreden der Vlaamsche « keerlen » tegenover het Portugeesch gezag, dat deze anecdote ons voor oogen stelt, ligt zooveel karakteristieks, dat men daaraan geen historischen grondslag ontzeggen kan, hoe onmogelijk het ook zij uit te maken hoe de juiste toedracht van zaken geweest is. Hebben wij hier te doen met eene andere lezing van het verhaal van Valentin, of heeft van Hurter meer dan eens gevaar geloopen van door zijne nieuwe onderhoorigen te worden omgebracht? Het laatste is niet onmogelijk te achten, zoo men het oog vestigt op gelijksoortige tooneelen in het Vlaanderen van dien tijd, waarbij de handhavers van het gezag niet zelden vermeende of werkelijk door hen gepleegde overschrijdingen van hunne bevoegdheid met hun leven moesten boeten.

Trachten wij ons thans eenig denkbeeld te vormen van den toestand der jeugdige kolonie.

Hetzij naar Fayal reeds vóór de komst der Vlamingen, volgens het standvastig gebruik der Portugeezen, vee was overgebracht, om daar in het wild te tieren, hetzij de kolonisten dat zelve eerst medevoerden, benevens zaaikoren en andere zaden met het noodige akkergereedschap, zeker zullen zij spoedig in staat geweest zijn, in hunne eerste levensbehoeften te voorzien. Het klimaat der Açoren is, zooals wij reeds vroeger opmerkten, den plantengroei uiterst gunstig, warm en vochtig, terwijl de doordringbaarheid van den bodem den afvoer van het overtollige water zeer bevordert. Nevens alle Europeesche vruchtboomen groeien er thans op Fayal vele uit de tropische gewesten, zooals de banaanboom, de granaatboom, en alle verscheidenheden van den citroenboom, ([175]) waarvan er intusschen zoover men weet, geen enkele bij de ontdekking werd aangetroffen. De teelt van het suikerriet week eerst, toen die in Brazilie een hooge vlucht nam, en de tabak en de koffie worden, zij het al op kleine schaal, ook thans nog op de Açoren gekweekt. De wijngaard werd

voor het naburige Pico ([176]) weldra een bron van welvaart, en de daar gewonnen wijn werd van gewicht voor den handel van Fayal. ([177]) De verbouw van tarwe en later die van maïs slaagden hier even goed als op de andere eilanden.

Twee andere plantensoorten leverden weldra voor de Açoren belangrijke takken van nijverheid op. Uit de eerste, de *roccella tinctoria* (urzella, Port.) en korstmos, dat veel op de uit zee zich verheffende klippen en de rotsachtige kusten dier eilanden gevonden werd, worden de bekende orseille en lakmoes bereid. ([178]) De verbouw der andere, de *weede* (isatis tinctoria), werd, blijkens de berichten van Valentin, door zekeren Bersmacher het eerst op Fayal ingevoerd. ([179]) Bij Valentin vindt men bijzonderheden aangaande de teelt, de inzameling en bereiding dier gewassen, die een blijk zijn van het gewicht dat men daaraan hechtte, en onder anderen aangewezen, dat de prijs der urzella, na de ontdekking der Açoren, met een derde verminderde. ([180]) Miste men er aanvankelijk viervoetige dieren, zoo had men daarentegen overvloed van vogels en visschen, en behoefde men zich voor de aanvallen van geen enkel schadelijk dier te wachten; slangen vindt men er ook thans nog niet, en de eenige viervoeters, over wier roofzucht men later op sommige der Açoren te klagen had, waren konijnen, ratten en muizen, die van buiten waren ingevoerd. ([181])

Ondanks al de natuurlijke voordeelen, die het land aanbood, behoeft men zich slechts de beschrijving te herinneren van het velerlei gemis, dat voor weinige jaren nog eene vestiging in het « *far west* » van de Vereenigde Staten den landverhuizers oplegde, om te gevoelen, dat Fayal menig Vlaming kan teleurgesteld hebben. ([181*])

Eene goede en dichte woning is daar niet minder noodig dan in onze streken; de winters zijn er vreeselijk buiig, de vochtigheid dringt overal door. ([182]) Daarbij komt, dat, vóór de invoering der stoomvaart, de eilanden van September tot Mei of Juni schier ongenaakbaar waren, en zelfs in de overige

maanden de scheepvaart wegens plotseling opkomende stormen en het ontbreken van veilige havens nog steeds voor zeilschepen groote gevaren oplevert. ([183]) Dat een man als Martin Behaim, die uit jaren lange ervaring de woelige drukte van groote koopsteden kende, en een werkzaam aandeel had genomen in de groote ondernemingen van zijn tijd, de eenzaamheid en de ontberingen van Fayal gedrukt hebben, is zeer verklaarbaar, en dien druk zullen er wel meer gevoeld hebben.

Fructuoso haalt een gezegde van Behaim aan, waarin dat gevoel is uitgedrukt. « Toen Behaim op Fayal kwam, zeide » hij : «« Gelukkig de man, die er hier een goed houten paard »» op nahoudt ten einde deze eilanden weer te kunnen ver- »» laten. »» ([184]) Of Behaim dan ook van 1495 tot 1506 op het eiland is blijven wonen, mag betwijfeld worden. Hij stierf er althans niet, maar overleed in dat laatste jaar te Lissabon in het Bartholomeï gasthuis. ([185])

Wie uit Vlaanderen naar de Açoren verhuisd was, om daar meer vrijheid te genieten dan in zijn vaderland en aan den druk der belastingen te ontkomen, zal ook wel soms eenige teleurstelling hebben ondervonden.

Wel is waar genoten de nieuw gevormde burgerlijke gemeenten eene groote mate van autonomie.

De leden van den gemeenteraad *(senado da camera)* werden door het volk gekozen. Aan het hoofd daarvan stonden twee ambtenaren met den titel van *juizes municipaes*, de een als voorzitter de ander als ondervoorzitter. Zij, zoowel als de vier of meer schepenen *(vereadores)* en de *procurador do concelho* traden om het jaar af. De verkiezingen werden vroeger door de donatarios, later door de corregedores uitgeschreven en de verkozenen werden door deze geïnstalleerd. De *cameras* benoemden *almotaces*, als hoofden der policie, belast met de prijsbepaling van koopwaren, het toezicht op die, waarvan belasting verschuldigd was, de handhaving der gemeenteverordeningen en van de openbare rust. Tot ver-

zekering der openbare veiligheid konden zij over dag en 's nachts door wachten de ronde laten doen, en hadden zij onder hunne bevelen een *alcaïde* met de noodige gerechtsdienaars.

Aan de *cameras* stond ook de benoeming der rechters in eersten aanleg *(Juizes do povo)* en van de overlieden der gilden.

Intusschen bleef bij deze regeling nog zooveel overgelaten aan den invloed en het gezag van den donatario, dat inderdaad in het zelfbestuur der gemeenten geen afdoende waarborg tegen onderdrukking en knevelarij te vinden was, en ook de macht van den corregedor in vele gevallen moest te kort schieten, om recht en gerechtigheid te handhaven.

Vooreerst berustte bij den donatario de aanvankelijke beschikking over den grondeigendom, en konden door hem aan het verkrijgen daarvan voorwaarden verbonden worden, die de kolonisten steeds in groote afhankelijkheid hielden. De inzage van sommige bepalingen der *lei de sesmaria* is voldoende, om ons te doen beseffen, hoe deze aan een zelfzuchtig donatario gereede middelen aan de hand konde geven, om misbruik te maken van zijne bevoegdheid.

Van de uitspraken van den *juiz do povo* was beroep op den donatario of zijn *ouvidor* (auditeur), en wel in het hoogste ressort, zoo de beschuldigde slechts niet tot de doodstraf of tot verminking veroordeeld werd. Alleen in deze gevallen was het beroep op de *relaçao do civel e crime* (hoog gerechtshof) te Lissabon niet alleen toegelaten, maar voorgeschreven. Boeten, geeseling, verbanning konden door den donatario worden opgelegd, zonder dat daartegen bij eenig ander rechtscollegie kon worden opgekomen. In burgerlijke geschillen bestond recht van beroep op de *relaçao* te Lissabon, maar wie zich de groote kosten en bezwaren voor den geest stelt aan het vervolgen eener zaak op zoo grooten afstand verbonden, zal inzien, dat, in verreweg de meeste

gevallen, de veroordeelde partij zich bij het vonnis van den *ouvidor* moest neerleggen.

Neemt men daarbij in aanmerking, dat de aanzienlijke geslachten op de Açoren alle onderling vermaagschapt waren en het landbezit door den tijd geheel in hunne handen geraakte, dat die geslachten er op gesteld waren door het instellen van majoraten *(morgados)* den luister van hun naam te vereeuwigen, door daaraan uitgestrekte bezittingen te verbinden, dan kan men zich den toestand van het volk voorstellen, zoo als ons die door bezoekers der Açoren uit later tijd wordt voorgesteld. [186] De groote grondbezitters brachten hun verblijf naar Portugal over, terwijl de eigenlijke landbouwers, pachters of huurlingen werden, die in dagloon werkten.

De betaling van tienden aan de Christus-orde stond gelijk met dergelijke lasten in dien tijd in andere landen ten behoeve der kerk geheven. Maar de tienden van zaagmolens, het monopolie van den zoutverkoop, van korenmolens en bakovens, alles ten behoeve van den donatario, konden drukkende lasten worden. Daarenboven werden nog rechten geheven op den in- en uitvoer, werden gemeentelijke belastingen uitgeschreven en was ook de verkoop van zeep een monopolie van de kroon.

De geschiedenis heeft het niet der moeite waard geacht ons den toestand van het volk in dien tijd te schetsen. Hier en daar slechts wordt een geval vermeld, waaruit kan blijken, dat onze beschouwing deels aan bespiegeling, deels aan de schildering van latere toestanden ontleend, ook op die vroegere tijden toepasselijk is.

Zoo verhaalt Cordeiro, dat een *capitão-donatario* van St. Miguel eens met de kloosters en groote grondbezitters eene overeenkomst sloot voor de levering van al hun tarwe, waardoor hij meester werd van de markt. Toen nu schepen de op het eiland gevorderde handelswaren kwamen aanvoeren, kocht hij de volle ladingen, betaalde die met de

opgekochte tarwe, liet de waren in zijn pakhuizen opslaan en tegen buitensporige prijzen veilen. Een hevig oproer noodzaakte hem echter weldra in het gebrek aan tarwe door invoer van buiten te voorzien, en, toen zijn gedrag in Portugal bekend werd, ontving hij bevel zich daar te komen verantwoorden. (187)

Op Terceira had, in 1515, een rijk man aan eene weduwe haar land ontnomen, onder voorwendsel, dat het bij het zijne behoorde. De plaatselijke rechters hadden de weduwe in het ongelijk gesteld en de opzending der stukken naar de *relaçao* te Lissabon had slechts tot bevestiging van het vonnis geleid. De corregedor die zich het geval had aangetrokken, reisde zelf naar het Hof, wist te bewerken, dat de zaak in revisie kwam en ten slotte de weduwe in haar bezit gehandhaafd bleef. (188)

Maar oproeren en reizen van een corregedor naar Lissabon waren geene dagelijks toepasselijke redmiddelen, en zonder twijfel is er veel onrecht geleden, waarvan nooit herstel verkregen is.

Het volgende geval werpt een vreemd licht op de verhouding, waarin Vlaamsche kolonisten op de Açoren in het midden der XVIe eeuw verkeerden.

In 1566, d.d. 7 Maart, werd door Maria, koningin weduwe van Hongarije, gouvernante der Nederlanden, aan de overheid van Ostende bericht, dat zij aan den schipper Jean Farot gratie verleend had van de straf, door hem beloopen, wegens het overvoeren naar hun geboorteland van Vlamingen met hunne gezinnen, die de Terceirische eilanden ontvlucht hadden. (189)

Met het oog hierop, vraagt men zich af, of deze vluchtelingen in een staat van lijfeigenschap verkeerd hadden, dan wel of de hoofden dier gezinnen vroeger naar de Açoren waren verbannen, — zonder ergens het antwoord op die vragen te kunnen vinden.

Het wordt thans tijd tot Willem van der Haghe terug te

keeren, dien wij vroeger St. Jorge zagen verlaten, waar zijne landbouw-proeven slecht waren uitgevallen.

Met de meeste zijner volgelingen stak hij naar Fayal over, dat toen reeds vier jaren bevolkt was. J. van Hurter had hem reeds in Vlaanderen de toezegging gedaan van hem een gedeelte van het eiland te zullen afstaan, maar toen hij zag dat van der Haghe door zijn hooge geboorte en catholieken wandel grooten opgang onder de kolonisten maakte, werd hij naijverig en weigerde zijne belofte na te komen, onder voorgeven, dat al het beschikbare land reeds was weggeschonken.

Van der Haghe ging zich nu met zijn gezin op Terceira vestigen, waar hij veel tarwe en weede verbouwde, die hij naar Vlaanderen verzond, waarheen hij zelf ook eene reis ondernam. Op de terugreis over Lissabon, ontving hij hier van Dona Maria de Vilhena het aanbod, om hem de haar toebehoorende eilanden Flores en Corvo af te staan, hetwelk hij aannam. (190) Naar Terceira teruggekeerd, had hij het ongeluk bij een brand, zijn huis en tot zijne papieren toe te verliezen, waarop hij naar Flores vertrok.

Maar op nieuw wachtten hem groote teleurstellingen. Het land was buitengewoon woest en zeer afgelegen. Geen der Açoren is aan grooter afwisselingen van temperatuur (191) en heviger winden blootgesteld. De grond is zeer vruchtbaar (192) maar bracht zeker omstreeks 1480 weinig op van hetgene van der Haghe aanleiding had kunnen geven tot eenigen handel met de naburige eilanden of het vaste land. « Zeven » jaren hield hij het daar uit, » zegt Cordeiro, « maar in- » ziende, dat hij zich in zijne keuze vergist had en dat » daar voor hem noch eer, noch voordeel te behalen en er » aan geen handel te denken viel, vertrok hij met zijne » vrouw naar o Topo op St. Jorge, » dezelfde streek die hij bij zijne aankomst op de Açoren tot woonplaats had gekozen. Hier werd hij een rijk landeigenaar, zoodat hij alleen van zijn tarwebouw jaarlijks 60 moios (193) aan tienden betaalde.

Hij was een weldadig en herbergzaam man, zijn huis stond steeds voor ieder open. Toen hij zijn einde voelde naderen liet hij in zijn slaapvertek de mis bedienen, ontving de H. Sacramenten en blies daarop den laatsten adem uit.

Van der Haghe liet, bij zijn overlijden, acht kinderen na, drie zonen en vijf dochters, die aanzienlijke huwelijken sloten op St. Jorge, Fayal en Terceira en door wier afstammelingen tot op den huidigen dag de naam van da Silveira op de Açoren wordt in stand gehouden. ([193*])

Zonder ons te verdiepen in de eindeloos vertakte geslachtslijsten, waarin door Fructuoso en Cordeiro de naam van da Silveira is opgenomen, stippen wij hier slechts aan dat de oudste zoon van Willem van der Haghe, Francisco, op Fayal geboren, met Izabel de Macedo, dochter van Joost van Hurter, huwde, uit welk huwelijk een zoon Joz de Utra da Silveira geboren werd, ([194]) dat eene zijner dochters, Margarida, met Joz da Terra (Joost van Aertrijcke ?) ([194*]) huwde, en hun dochter, Barbara da Silveira, met Antonio de Brum, zoon van zekeren Guilherme de Brum (Willem de Bruyn ?) die uit de Nederlanden, *(Allemanha a baixa)* naar Madeira gekomen was.

Van de latere lotgevallen van Joost van Hurter en zijn gezin en van de hem gevolgde Vlamingen is zoo goed als niets bekend. Trouwens de eerste jaren eener nieuwe volkplanting eischen zooveel inspanning om zich het allernoodigste te verschaffen, dat er voor verkeer met het buitenland noch tijd, noch gelegenheid bestaat.

De wisseling van jaargetijden met de verschillende werkzaamheden die zij medebrengen, zullen wel de belangrijkste gebeurtenissen geweest zijn, die de aandacht der kolonisten trokken.

Ingevolge eene gelofte, aan boord van het schip afgelegd, dat haar naar Fayal overbracht, stichtte Brites de Macedo hier de eerste kapel, gewijd aan O.-L.-Vrouw van Smarten. Die kapel was met stroo gedekt en bevloerd met steenen, die

zij te dien einde had laten aanvoeren. Eenige jaren later liet zij de kapel tot een kerk vergrooten en, in 1527, vermaakte zij bij uitersten wil (195) daaraan zekere jaarlijksche inkomsten, waaruit zoowel in de voltooiing en het onderhoud van het gebouw kon worden voorzien, als in de kosten van het bouwen eener pastoorswoning en van het onderhoud van een geestelijke. (196)

Van Joost van Hurter wordt gezegd dat hij vooral veel weede liet verbouwen. (197) Hij overleed in 1496. (197*)

In genoemden uitersten wil zijner weduwe wordt eene schuld vermeld, als saldo eener vordering van zekeren schipper ter zake van het vervoer van weede voor den overleden donatario. Die schuld was toen dus reeds 30 jaren oud en bevestigt wat Fructuoso zegt ten opzichte van den overvloed van koren en vee en het gebrek aan geld op de Açoren. De weduwe toch verklaarde, in 1527, die schuld nog niet te kunnen betalen.

Blijkbaar in strijd met de bedoeling van den giftbrief en in het algemeen met die der Portugeesche vorsten (198) waren aan voorname kolonisten uitgestrekte landerijen uitgedeeld. Van hen moest nu door de volksklasse land in gebruik genomen worden tegen levering van landbouwvoortbrengselen of van arbeid. Hierdoor bleef de eigenlijke landbouwer van grondbezit uitgesloten en buiten staat, om zich ooit tot welstand te verheffen. (199)

Nevens Joz de Utra, Joz da Terra, Antonio de Brum en Arnequim, allen reeds boven besproken, worden door de geschiedschrijvers geene andere Vlaamsche kolonisten op Fayal genoemd, dan alleen nog een paar bloedverwanten van den eersten donatario, waarvan, bij Cordeiro, de een ook Joz de Utra, de ander Antonio de Utra heet. Da Silveira de Macedo spreekt van een Beduim d'Utra en van een Antonio d'Utra, broeder en neef van Joz d'Utra. (200)

Laatstgenoemde liet, bij zijn overlijden, de donataria aan zijn oudsten zoon Joz de Utra na, die met Izabel Cortereal

gehuwd was en van 1496 tot 1549 het bewind voerde. Daarvan is geene andere herinnering overgebleven, dan een door hem geteekende vrijbrief, waarbij aan Fernâo Alvares, inwoner van Pico, bij uitsluiting van anderen, verlof gegeven wordt tot het dooden van wild vee en het doen weiden van tam vee op woeste gronden van het eiland Pico. ([201]) Met het oog op de *carta de confirmaçâo da doacâo* van 1509 ([202]) die uitdrukkelijk aan alle inwoners het recht verleent tot die handelingen, zonder daarin door den donatario verhinderd te mogen worden, moet men het schenken van dat monopolie aan Fernâo Alvares beschouwen als een daad van dwingelandij.

Eerst in 1498 kreeg Horta den rang van villa. ([203])

De beteekenis der Açoren vermeerderde echter zeer met de uitbreiding der Portugeesche bezittingen ([204]) en de belangen van Fayal vooral werden zeer bevorderd door de vaart op het in 1500 door Pedralvarez Cabral ontdekte Brazilie. ([205]) Aanzienlijke vloten waren vaak genoodzaakt, om op de Açoren hun uitgeputten voorraad te vernieuwen, en het vertier, daardoor ontstaan, verhoogde niet weinig de algemeene welvaart, althans die der grondbezitters. Verkocht men in het begin der XVIe eeuw de tarwe nog tegen 1000 tot 1200 reis de moio, de garst tegen 260 a 300 reis, zoo rezen langzamerhand die prijzen, zoodat in 1572 de tarwe op 3300 reis de moio geschat werd ([206]) en, bij betaling der jaargelden aan geestelijken op Fayal en de naburige eilanden, gelast werd, de helft der wedde in geld te voldoen. ([207]) Ofschoon in de laatste zestig jaren de waarde van de edele metalen sterk gedaald was, liet thans de in verhouding daarmede sterker rijzing der prijzen van koorn en vee, aan de inwoners toe meer benoodigdheden dan vroeger van buiten in te voeren.

De leefwijze van het gros der inwoners onderging daardoor echter geene verandering. Ontzettend veel werd aan kerken en kloosters besteed, wier aantal verbazend toenam en die

wat al te rijkelijk door de geloovige inwoners bedacht werden, [208] en eene afzonderlijke studie zou noodig zijn, om de betrekking der kerk tot de bevolking der Açoren te schetsen. Een innige band vereenigde beide. In dagen van angst en ontzetting, als aardbevingen en uitbarstingen duizende slachtoffers maakten of heinde en ver schrik verspreidden, zocht en vond de verbijsterde menigte heul en troost bij de geestelijkheid, die door indrukwekkende plechtigheden de geheimzinnige onderaardsche machten trachtte te bezweren en de ongelukkige slachtoffers, die aan den dood ontkomen waren, te troosten. In dagen van vreugde, zooals Fayal er in 1523 kende, was het weder de geestelijkheid, die aan het opgewekte gevoel der menigte leiding en doel gaf. In het vorige jaar had eene vreeselijke aardbeving op St. Miguel Villa Franca verwoest en aan 4 of 5000 menschen het leven gekost. Daarop was de pest uitgebroken, had 2000 slachtoffers gemaakt en was ook naar Fayal overgebracht, waar van stonden aan openbare gebeden en processiën verordend werden om 's Hemels toorn af te wenden. De geestelijkheid hield niet op, het volk te vermanen tot het inroepen der bescherming van den H. Geest en tot het doen der gelofte, om, zoo de pest ophield, jaarlijks bij gelegenheid van het Pinksterfeest, van de eerstelingen van den oogst uitdeelingen aan den armen te doen. En zoo geschiedde het ; de pest week, en de afgelegde gelofte gaf aanleiding tot het instellen onder de inwoners van broederschappen van den H. Geest *(ermandades do Divino Espirito Santo,)* die zich tot taak stelden jaarlijks het Pinksterfeest met luister en zelfs onder uitbundige vrolijkheid te vieren. Zuiver kerkelijke plechtigheden openden het feest. Muziek en dans vergezelden de feestvierenden tot in de kerken, waar een vrolijk feestmaal werd aangericht, waarvan het overschot met andere ruime giften onder de armen werd uitgedeeld. Zoo werd het kerkelijk zegel gedrukt op een volksfeest, waaraan zich niemand onttrok en dat telken jare met de grootste opgewektheid gevierd

werd. Zelfs de ijzeren wil van den somberen Philips van Spanje was machteloos tegenover den volksgeest, en zijn verbod van 1597 vermocht niets tegen de « *kluchten en dansen* » ([209]) die nu éénmaal tot het feest behoorden, dat tot op den huidigen dag met geringe wijzigingen gevierd wordt als voorheen, en die zelfs bisschoppelijke mandementen niet hebben kunnen beletten. ([210]) Het dansen in de kerken hield echter sedert 1600 op.

Het weinige onderwijs, dat op Fayal in vorige eeuwen gegeven werd, de bijstand aan zieken en gebrekkigen, dit alles ging natuurlijk ook van de kerk uit, en het waren vooral de Franciscanen, die zich daardoor verdienstelijk maakten. Volgens de overlevering kwamen de eerste Franciscanen uit Vlaanderen, en men vermoedt, dat ze reeds de eerste kolonisten vergezelden. Zeker is, dat zij in 1520 een klooster betrokken.

Mogen wij hier de geschiedenis der Açoren afbreken, na van de ontdekking en eerste bevolking dier eilanden, vooral in zoo verre daarbij Vlamingen betrokken waren, te hebben medegedeeld wat ons door het getuigenis van tijdgenooten en door overlevering is bekend geworden, bij de lotgevallen der afstammelingen van Joost van Hurter hebben wij nog een oogenblik stil te staan.

Toen Martin Behaim in 1506 stierf, was er van zijne beide zonen nog één in leven, die den voornaam zijns vaders droeg. ([211]) Hij was den 6 April 1489 geboren en dus slechts twee jaren oud, toen zijn vader, in 1491, de reis naar Neurenberg ondernam. Waarschijnlijk bracht hij zijne jeugd op Fayal door, doch geraakte later naar Lissabon, waar hij veel liefde en goedheid ondervond van zijne tante Izabel de Macedo, weduwe van Françisco da Silveira, die daar woonde. ([212]) Zijne moeder, Catharina de Macedo, had een tweede huwelijk aangegaan en was op Madeira gevestigd, toen de jonge Martin Behaim, omstreeks 1516, het voornemen opvatte om zijne bloedverwanten te Neurenberg te gaan bezoeken, waar-

schijnlijk ten einde met hunne hulp zich een werkkring te openen, die hem, ofschoon toen reeds 27 jaren oud, geheel schijnt ontbroken te hebben. Voor het ten uitvoer leggen van dat plan had hij geld noodig en deed hij eene reis naar Madeira, om aan zijn moeder eenigen bijstand te vragen. Met hare gift van 16 dukaten terugkeerende, had hij het ongeluk, aan boord, een doodslag te begaan, en, ofschoon daartoe gekomen bij het bieden van wettigen tegenweer, werd hij te Lissabon voor dat feit twee jaar gevangen gehouden, omdat de getuigen in die zaak wijd en zijd verspreid waren. Eindelijk herkreeg hij zijne vrijheid door tusschenkomst van het pauselijk gezantschap, dat zich, voor 31 dukaten, had laten vinden om zijne belangen voor te staan.

Eerst in 1518 kon dus de reis naar Duitschland aanvaard worden, Martin 's oom, Michaël Behaim, was wel niet zeer gesteld geweest op zijne overkomst, maar had toch ten slotte als zijne meening te kennen gegeven, dat, zoo hij Duitsch en rekenen wilde leeren, hij in den handel wel terecht kon komen. In ieder geval, ook zoo hij liever naar Indie wilde gaan, moest hij eerst 350 gulden ontvangen, die hem uit de nalatenschap van zijn oom Wolfgang Behaim toekwamen, welke som ook, op het zenden van eene behoorlijke volmacht, aan zijn order zou worden uitbetaald. Michaël Behaim schreef nog aan Jörg Pock, factor van het huis Hirschvogel te Lissabon, dat, zoo zijn neef er bij bleef naar Neurenberg te komen, hij over zee de reis naar Antwerpen moest doen, daar dan een paard koopen en den bode naar Neurenberg op zijn rid vergezellen kon. Vooraf echter moest hij zijn Portugeesch gewaad afleggen en zich eene voegzame Duitsche kleeding aanschaffen. Te Neurenberg aangekomen, zou hij vier weken, en langer niet, bij een anderen oom huisvesting vinden, daar Michaël zelf te klein behuisd was om gasten te herbergen. Intusschen moest neef zich niet verbeelden, op kosten der familie te kunnen blijven leven. In eene of andere kleine Duitsche stad en vooral niet te Neurenberg,

kon de dertigjarige Martin dan Duitsch en rekenen leeren en mocht, bij vlijt en goed gedrag, het uitzicht koesteren, van later in de Nederlanden of Portugal in den handel te komen.

Martin, schreef Pock, was een goed en vroom mensch, zeer godsdienstig in navolging zijner brave tante. Wat zijne zeden betrof, was hij eene jonkvrouw in vergelijking met de Portugeezen te Lissabon en liep hij volstrekt geene vrouwen na.

In 1519 kwam Martin te Antwerpen, en, door de goede zorgen van Frits Krausperger, factor der Hirschvogel's aldaar, werd er een paardje voor hem gekocht en hij aan het geleide van den bode op Neurenberg toevertrouwd, die tevens belast werd met de zorg voor drie papegaaien uit Portugal meegebracht en zeker als geschenk voor de familie bestemd. (213)

Oom Michaël en zijne vrouw waren voor den Portugeeschen neef hartelijker, dan zich had doen vermoeden. Zij bewezen hem ouderlijke liefde, en deden hem te Bamberg in de leer.

Geen wonder echter, dat zij van hunne bemoeiingen geen voldoening genoten. De bloedverwanten te Lissabon waren er volstrekt niet op gesteld dat Martin zich daar ooit als koopman zou vestigen en aldus de eer der familie te na komen. Hij zelf zal in het lager onderwijs, dat hij nog op dertigjarigen leeftijd ontvangen moest, wel geen smaak gevonden hebben, en veilig mag betwijfeld worden, of het vooruitzicht op eene of andere betrekking in den handel, die slechts met veel inspanning verworven en behouden kon worden, hem wel toegelachen heeft. Veeleer kunnen wij ons voorstellen, dat hij, afgeschrikt door de ondervonden moeielijkheden, op nieuw de hoop is gaan koesteren, reeds in Portugal bij hem ontwaakt, van, op voorspraak van de patricische vrienden en bloedverwanten zijns vaders te Neurenberg, door koning Manuel met een bediening of een jaargeld (moradia) begunstigd te worden. (214)

Te Bamberg gedroeg de jonge man zich slecht, en de familie was blijde, hem binnen het jaar weder naar zijne tante te Lissabon terug te zenden. Hij vertrok in 1520, met een in het Latijn gestelden aanbevelingsbrief aan den koning van den Raad te Neurenberg, waarbij ook zijn geslachtswapen gevoegd was, alles zeker met het oog op de stappen, die hij van plan was bij het Hof te doen.

« Het doet mij van harte leed, » schreef Jörg Pock in 1522, uit Cochin in Indie, aan Michaël Behaim, « dat het » zoo slecht met Martin is afgeloopen; maar het is geen » wonder. De geboren Portugeezen zijn met hoovaardij ver- » giftigd. Ik heb hem vaak genoeg gezegd, dat hij zuinig » met zijn geld moest omgaan, maar hij zal nog berouw » genoeg hebben van zijn onverstand. Zoo zijn zij te Lissabon. » Wie 10 dukaten bezit, moet een rok van kamelot dragen » en een deftigen zilveren degen; moet 's nachts met een » viola de straat op, om aan de dames zijn hof te maken. » Gij hebt zeer wijs gedaan met hem weer naar zijn tante » te sturen. Zij zullen hem daar zijn geld en goed wel » spoedig helpen doorbrengen, maar ik zal hem van hier » nog eens in het Portugeesch een duchtigen kapittelbrief » schrijven. »

Ziedaar de laatste woorden, die van het lot van dezen kleinzoon van Joost van Hurter gewagen. Wat er van hem verder geworden is en of hij afstammelingen gehad heeft, daarvan meldt de geschiedenis niets.

In 1549 ging de donataria van Fayal en Pico over op Manoel de Utra Cortereal, oudsten zoon van den tweeden Joz de Utra, en gehuwd met Maria Vicente, dochter van een rijken landbouwer Joane Anes das Grotas (de Groot ?) en van Catharina Vicente. ([215]) Ten einde zijne rechten door den koning te doen bevestigen, begaf hij zich naar Lissabon. Hier gaf hij zich den schijn van ongehuwd te zijn, en knoopte hij met eene hofdame ongeoorloofde betrekkingen aan, die de geboorte van een kind ten gevolge hadden. De koning, hier-

van onderricht, gaf, op zijn voorgeven van met Maria Vicente niet wettig gehuwd te zijn, last, dat hij terstond het slachtoffer zijner verleiding huwen zou. Manoel de Utra gehoorzaamde, maar door vrees bevangen voor de gevolgen zijner misstappen, overleed hij kort daarop.

Toen het bericht van al het gebeurde Fayal bereikte, nam zijne weduwe Maria Vicente het « mannelijk » besluit, om terstond naar Lissabon over te komen, ten einde hare rechten en die harer zeven kinderen ([217]) te handhaven. Zij bewees voldingend, de wettige vrouw van den overleden donatario geweest te zijn, en haar oudste zoon Gaspar de Utra Cortereal deed de noodige stappen, om als donatario van Fayal en Pico erkend te worden. Den uitslag daarvan mocht hij niet beleven, en kort daarop trad zijn broeder, Jeronymo de Utra Cortereal in zijne plaats op. ([216]) Door de ambtenaren der kroon werden zijne eischen afgewezen en werd de capitania voor opengevallen verklaard. Het hoog gerechtshof stelde hem in het gelijk,, maar koning Joâo III besliste ten slotte in den geest der eerste uitspraak, en verleende aan D. Alvaro de Castro de donataria van Fayal en Pico. ([218]) Wegens gewetensbezwaren, naar men zegt, over de wijze, waarop hij ten koste van den rechtmatigen eigenaar begunstigd was, deed deze na vijf jaren afstand van zijne verkregen rechten, hetgeen intusschen aan de Utra's niet ten goede kwam.

Koning Sebastiâo toch schonk, in 1573, de beide eilanden aan D. Francisco Mascarenhas, die pas uit Indie was teruggekomen, waar hij zich in het verdedigen van Chaul, in 1570, bijzonder onderscheiden had. Nooit echter had Jeronymo de Utra zijne aanspraken opgegeven, en eindelijk mocht het hem in 1582 gelukken, bij Philips II, die in 1580 Portugal veroverd had, een gunstig gehoor te vinden.

Mascarenhas vertrok als vice-koning naar Indie en behield van de eilanden Fayal en Pico niets dan den titel van graaf van Horta, terwijl Jeronymo de Utra Cortereal door een nieuwe *carta de doacâo* in zijne rechten hersteld werd.

« En zoo, » zegt Cordeiro, « overwon hij door volharding » en geduld, die alles overwinnen. »

De tijden waren hem echter niet gunstig. Het zou ons te ver voeren, de rol te schetsen, die de Açoreanen, als trouwe aanhangers van D. Antonio, prior van Crato, in den strijd tegen Philips II gespeeld hebben. Genoeg zij het, hier aan te stippen, dat Fayal, in dien oorlog, van vriend en vijand ontzettend veel te lijden had. In 1583 werd de arme stad Horta door de Franschen onder de Landres geplunderd, die als bondgenooten van D. Antonio gastvrij ontvangen op de schandelijkste wijze van het hun verleend vertrouwen misbruik maakten.

In 1586 onderging de stad andermaal hetzelfde lot, maar thans waren het de Spanjaarden, die zich van het eiland meester maakten.

In deze omstandigheden is het begrijpelijk, dat de nieuwe donatario geen spoed maakte met het aanvaarden van zijn bestuur. Eerst in 1600 kwam hij op Fayal aan. Het land was door den oorlog uitgeput, de landbouw in verval. Aan den laatsten donatario uit het geslacht de Utra komt de eer toe van al het mogelijke gedaan te hebben, om de welvaart te doen herleven.

Toen hij in 1614 stierf, had de landbouw aan den door hem ingevoerden wisselbouw en een beter stelsel van bemesting een nieuwen bloei te danken, terwijl de handel gedurende drie jaren van mislukte graanoogsten in de behoeften der inwoners had kunnen voorzien. Zijn eenige zoon Luiz was reeds vóór 1600 in Indie overleden. (219)

In 1614 traden de afstammelingen van Joost van Hurter voor goed van het tooneel der geschiedenis af.

Wellicht is bij den lezer der voorgaande bladzijden, bekend met hetgeen door nieuwere schrijvers omtrent de ontdekking der Açoren door Vlamingen beweerd is, reeds de vraag op-

gekomen, waarom hun tot hiertoe door ons het woord onthouden werd.

Daarop mag met volle overtuiging geantwoord worden, dat die beweringen op zoo zwakke grondslagen zijn opgetrokken, dat zij niet verdienen op ééne lijn gesteld te worden met de berichten van tijdgenooten, gesteund door officieele stukken. Zeker vorderen zij besproken te worden en dan zal kunnen blijken of daarmede rekening behoort gehouden te worden bij het opmaken der slotsommen, die mogen worden opgemaakt uit hetgeen in deze bladen werd voorgedragen.

Zoover men weet, was de eerste Nederlandsche schrijver, die in deze eeuw voor den dag trad om de eer der ontdekking van de Açoren voor een Vlaming te eischen: M. Siegenbeek, hoogleeraar te Leiden. In zijne verhandeling: *Over de verdiensten der Nederlanderen in het ontdekken en bekend maken van onbekende of schaars bezochte werelddeelen en gewesten,* in 1823 in druk verschenen, ([220]) vindt men eene vierregelige noot, tot staving van de meening, *dat de Nederlanders reeds vóór de afschudding van het juk der Spaansche overheersching onder de volkeren van Europa door koophandel en zeevaart beroemd waren.*

Die noot, waaraan haast het gewicht eener openbaring schijnt te zijn toegekend, luidt als volgt:

Zoo werden de dusgenaamde Vlaamsche eilanden, later tot verduistering van den Nederlandschen roem, de Açores geheeten, reeds in den jare 1445, *door eenen inboorling van Brugge met name Jos. van den Berg ontdekt.*

In 1825 bleven R. G. Bennet en I. van Wijk Roelandszoon niet in gebreke de *Noot* van den « *zoo algemeen geachten* » *als kundigen hoogleeraar M. Siegenbeek* » aan te halen. Zij vonden daarin een beweegreden, om te verwerpen hetgeen J. R. Forster ([221]) « *waarschijnlijk alleen uit Portugeesche* » *schrijvers had overgenomen, die men hierin niet voor* » *onpartijdig kon aanzien,* en om aan *onzen van den* » *Berg deze ontdekking toe te schrijven.* » De door hen

onderstelde partijdigheid der Portugeezen ontsloeg hen natuurlijk van de moeite, om ook schrijvers dier natie over het besproken punt na te slaan, en zoo bleef Jozua van den Berg in Nederland jaren lang de hier gevierde maar door den vreemdeling miskende ontdekker der Vlaamsche eilanden. [221*]

Zij gingen echter iets verder dan Siegenbeek en lieten het niet bij het bloote zeggen, maar haalden « *het berigt van* » *eenen Engelschman* aan, *die, even als de meesten* » *zijner landgenooten, niet gewoon is, de verdiensten der* » *Nederlanders in het vak der ontdekkingen op prijs te* » *stellen.* » [222]

Het verhaal van den kundigen Guthrie [223] werd in den tekst opgenomen en liet *in de eerste ontdekking der Nederlanders tevens het eerste voorbeeld* uitkomen *der miskenningen, waaraan hunne volgende ontdekkingen zoo dikwerf zijn blootgesteld.*

Schoon niet met zooveel ontzag voor dat verhaal vervuld, mogen wij het toch hier niet weglaten.

Zij (de Açoren) *werden in de vijftiende eeuw door Josuah van den Berg, een koopman van Brugge in Vlaanderen, ontdekt, die op eene reis naar Lissabon, door storm naar deze eilanden verslagen werd, die hij niet bewoond vond, en waaraan hij den naam van Vlaamsche eilanden gaf. Bij zijne aankomst te Lissabon beroemde hij zich op deze ontdekking, waarop de Portugeezen onmiddelijk daarheen zeil zetten, en de eilanden in bezit namen. Nog steeds behooren deze aan Portugal en ontlingen den algemeenen naam van Azoren naar de vele havikken en valken, die daar gevonden werden.* [224]

Zoo dit de bron was, waaruit ook Siegenbeek putte, blijft onverklaard, van waar hij het door hem opgegeven jaartal 1445 trok.

Hoe Guthrie aan Jozua van den Berg was gekomen is eveneens een onopgelost raadsel.

Opmerkelijk is het, dat wij bij geene oude Nederduitsche schrijvers, zelfs niet bij de Laet, Geschiedenis van West-Indiën, omtrent deze ontdekking iets hebben aangetroffen, zeggen Bennet en van Wijk.

Die *opmerkelijkheid* had, bij het overnemen van het geheel ongestaafd verhaal van Guthrie, moeten leiden tot eene voorzichtigheid, die zij niet in het oog hielden en die ook door latere schrijvers niet altijd betracht werd.

« *C'est grâce aux curieuses recherches de feu M. Auguste* » *Voisin, dont nous suivons ici le travail, que nous pouvons* » *revendiquer aujourd'hui, sans contestation, comme un* » *enfant de la Belgique l'un des principaux navigateurs* » *du XV*e *siècle* » schreeft J. de St. Génois, in 1846, van J. van den Berg sprekende. (225)

Helaas ! een opzettelijk onderzoek, zoo in het archief te Brugge als elders door den archivaris E. van den Bussche ingesteld, bracht geen Jozua van den Berg aan het licht, veelmin eenig verslag van zijn verrichtingen op den Atlantischen Oceaan. Geen enkel schrijver van vóór 1774 vermeldde hem ooit, en, al moeten de Nederlanden er « *een der voornaamste zeevaarders van de XV*e *eeuw* » bij verliezen, (226) wij mogen niet wenschen, dat hij in onze leerboeken een tweede eeuwfeest viere, ten zij althans vooraf bewezen worde, dat hij werkelijk bestaan heeft. (227)

Wat nu alleen de ontdekking der Açoren door Vlamingen betreft, ook daaraan valt niet te gelooven, ondanks hetgeen ten gunste van die meening door verschillende schrijvers is aangevoerd.

Laat ons hooren wat A. Ortelius, Jan Baptist Vrient en Joan Blaeu daaromtrent zeggen. (227*)

« *Ceux de notre pays les appellent de Vlaemsche eylan-* » *den, comme si vous disiez, les îles de Flandre : d'autant* » *que l'on tient qu'elles ayent esté premièrement descou-* » *vertes par les Flamengs, à sçavoir par les marchans* » *de Bruges. Ils disent que de ce temps là on ne trouvoit*

» *rien èsdites isles, que des arbres, entre lesquels le cèdre* » *abondoit, et des forests, et plusieurs sortes d'oiseaux ;* » *et affirment qu'ils ont envoyé là des laboureurs et les* » *ont cultivez. Puis après qu'ils se sont rendus sous* » *l'obéissance des Portuguez, auxquels ils ont jusques à* » *présent obéi.* » (228)

En van Fayal sprekende, zegt Ortelius nog :

J'ai entendu d'un Portuguez, homme digne de foy, qu'il y a encore aujourd'huy en ceste isle-là quelques familles de la race des Flamengs qui les ont premièrement habitées, comme sont ceux qui se nomment Bruyn, Utrecht, etc. (229)

« *Açores van de Nederlanders de Vlaemsche Eylanden* » *geheeten, omdat men gelooft, datse eerst door dat volck* » *ontdeckt sijn, die d'eerste van allen 't eylandt Fayal* » *bewoont hebben.*

» *Vele der inwooners sijn van de Nederlanders, die* » *sich hier om te woonen hebben begeven, afgekomen, maer* » *den ommegang met de Portugesen heeft hen de tael* » *van de plaets, van welck hare colonie was gekomen, in* » *de gemeene spraeck van dit eylandt doen veranderen :* » *doch dat belet niet hunne genegentheyt tot hare voor-* » *ouders die in wesen blijft ; welcker voetstappen sy soo* » *wel bewaren, dat er nu noch geslachten sijn, die de* » *toenamen van Bruyn, Utrecht en meer diergelijcke* » *voeren.* » (230)

Jan Baptist Vrient ging iets verder nog, en, in plaats van zich te bepalen tot : « *men houdt het er voor,* » « *men zegt,* » of « *men gelooft,* » schreef hij : *Zij, die deze eilanden gevonden hebben,* WAREN VLAMINGEN. (231)

Maar hebben deze berichten, waarin geen tijd, geen plaats, geen persoon, geen omstandigheden vermeld worden, geschiedkundige waarde ? Mogen zij in de weegschaal gelegd worden tegenover hetgeen ons van Portugeesche zijde wordt medegedeeld, en volkomen past in den gang der ontwikkeling van der Portugeezen zeevaart en verdere ontdekkingen ?

Toen George Forster, in 1775, bij de reis om de aarde door J. Cook met de *Resolution*, eenige dagen op Fayal verwijlde, vernam zijn vader J. R. Forster, die als natuuronderzoeker aan den tocht deel nam, van een geestelijke te Horta eenige bijzonderheden aangaande de Açoren, die de zoon in zijn reisverhaal heeft opgenomen, en die hier volledigheidshalve mogen volgen :

De Açoren werden het eerst ontdekt door eenige Vlaamsche schepen, in 1439, *toen verscheidene gezinnen van die natie zich op Fayal vestigden, waar een der parochiën thans nog den naam van de Flamingos draagt. In* 1447 *ontdekten de Portugeezen het eiland Sta-Maria.* [232])

Wij zouden hier in het licht kunnen stellen, hoezeer deze voorstelling in strijd is met alles wat wij van elders omtrent de toedracht van zaken vernamen. Hoe weinig J. R. Forster zelf aan die mededeeling hechtte, blijkt uit het stilzwijgen, dat hij daaromtrent bewaarde, toen hij, in 1784, in zijne *Geschichte der Entdeckungen und Schiffahrten im Norden*, een kort verhaal van de ontdekking der Açoren gaf, geheel geput uit Portugeesche bronnen, onder aanvulling met hetgeen de globe van Behaim te lezen geeft.

Van geen beter gehalte, dan Guthrie's opgave is hetgeen wij bij Hingston Tuckey vinden.

« *In de laatste helft der veertiende eeuw moeten de* » *Vlaamsche eilanden waar eenige zeelieden van Brugge* » *aanlandden, en zich nederzetteden, ook reeds bij de* » *Portugeezen, die ze Azores noemden, bekend zijn* » *geweest.* » [233])

Wat baten zulke opgaven, die op niets dan losse geruchten steunen ?

Behaim schreef, in 1492, op zijn aardbol, bij Fayal : « *neu flandern oder Insula do faial ;* » de geheele groep heet bij hem *dos Azores.*

De naam *Vlaamsche eilanden* was niet de vroegste maar een latere, ontleend aan het feit, dat één der eilanden een

aantal Vlaamsche volkplanters ontving, dat op andere enkele Vlamingen of hunne afstammelingen tot de vermogendste inwoners behoorden.

Omgekeerd, was het, onzes inziens, die naam alleen, welke aanleiding gegeven heeft tot de stelling, dat de Vlaamsche eilanden ook wel door Vlamingen zouden ontdekt zijn, eene stelling, die slechts de mogelijkheid voor zich had, maar waarvoor geen schijn van bewijs ooit is geleverd. (234)

EINDE.

NOTEN

(1) Paaschzondag van het jaar 1147 viel op 20 April o. s.

(2) De voornaamste bronnen, waaruit het verhaal van dezen tocht geput is, zijn twee brieven, geschreven door ooggetuigen, den Vlaamschen priester Arnulf en den Duitschen monnik Dodekin (Dudechinus.) De eerste brief is te vinden bij *E. Martene et U. Durand, Collectio ampliss.* T. I, pp. 800-802; de tweede bij *P. W. Gerckens Reisen durch Schwaben* T. IV, SS. 386-391. Beide brieven vertoonen zooveel overeenkomst, dat zij naar een zelfde handschrift schijnen bewerkt te zijn, zooals, volgens kenners, wel meer met dergelijke berichten het geval geweest is.

(3) *Derchinure* bij Dodekin, *Fredemunde* bij Arnulf.

(4) *Gollim* bij Arnulf, *Gozmi* bij Dodekin (Gijon?)

(5) 8 Juni.

(6) *Ubi æquam venditionem tam vini quam ceterarum delitiarum ex benevolentia regis habuimus.*

(7) *Dodekin.*

(8) *Da Fundaçâo, antiguidades e grandezas do mui insigne cidade de Lisboa, pelo capitâo Luis Marinho de Azevedo. Em Lisboa na off. Craesbeckiana* 1652, *p.* 390.

(9) *L. M. de Azevedo* u. s. Deze schrijver spreekt van eene plundering van Lissabon, in strijd met de voorstelling der boven aangehaalde ooggetuigen. Het is ook bekend dat een groot aantal Mooren, schoon van al hunne have beroofd, in de stad bleven wonen.

(10) *D. Pedro Conde de Barcelo.* Met den titel van *alcaide,* uit het Arabisch overgenomen, werd de bevelhebber eener stad of de gouverneur eener provincie aangewezen.

(11) *Reysgheschrift van de navigatien der Portugaloysers in Orienten, enz. door Jan Huyghen van Linschoten. t'Amstelredam. By Cornelis Claesz. Anno* MDXCV.

(12) *Reysgheschrift,* blz. 144-145.

(13) van Linschoten voegt hierbij nog: « *dencke gheweest* » *is ten tijden van de overcominghe van de stercke ende* » *gheweldige stadt van Damyate,* » enz. en verwart alzoo den tocht van 1147 met dien van 1217, die hieronder zal besproken worden.

(14) Dit *Edict* is niet bekend.

(15) De *aposentadoria activa* was het privilegie, om lieden van lager stand hunne huizen te doen ruimen, om daar zelf in te trekken. Dat recht oefenden onder anderen de koning en de heeren van zijn huis uit, als het hof op reis was. *Aposentadoria passiva* heette het recht, om zoodanige gedwongen inlegering te weigeren, en dit erlangden de Duitschers.

De Santarem vermeldt eene *alvará* (koninklijk besluit) van 1452, waarbij de vreemdelingen, die zich in Portugal komen vestigen, worden vrijgesteld van het betalen van *pedidos* (beden) en van *aposentadoria.*

Evenzoo een *alvara* van koning Henrique, 1579, bevelende dat de Duitschers en andere vreemdelingen, die in Portugal wonen, in het genot hunner privilegiën blijven zullen.

(Quadro elementar das relaçoes politicas e diplomaticas de Portugal. 1842. T. I, p. 25.*)*

Beden, in den zin van door Staten of steden bewilligde heffingen, zijn in Nederland uit den grafelijken tijd wel bekend. De *pedidos,* eveneens door de Cortes bewilligd, moeten nog van een bijzonderen aard geweest zijn, dien men nog niet heeft weten te verklaren. In de handelingen der vroegere Cortes wordt gewag gemaakt van 1, 1 ½, 2 of 3

pedidos, waaruit men zou moeten afleiden, dat een *pedido* een bepaalde waarde had. Zoodanige waarde nu wordt nergens opgegeven.

(F. S. Constancio, Diccionario. Nona edicao. 1868.*)*

(16) « Mooren in 't land, inwoners te wapen! »

(17) Zoo bij voorbeeld de *fossadeira*, eene belasting die in de plaats trad van de vroegere persoonlijke verplichting, om deel te nemen aan de uitvallen en strooptochten (fossadas) op vijandelijk gebied, ten tijde van den oogst, waarbij zij, die het koren van den vijand buit maakten, verdedigd werden door gewapenden, die in *fossos* (kuilen) in hinderlaag gingen liggen; de *adua,* woordelijk: troepbende, kudde, volgens Constancio van het Arabisch *addula*, duidde aanvankelijk een ploeg werklieden aan, opgeroepen tot het bouwen of herstellen van torens, muren en wallen, en van daar ook de verplichting zelve tot dat werk, en werd ten slotte in eene belasting omgezet.

Evenzoo had de *castellatico* betrekking op burgten, enz.

(18) Zie het uitvoerig relaas bij *Jo Nicolaes Despars. Cronijcke van den lande ende graefscepe van Vlaenderen,* Uitg. van J. de Jonghe. Brugge, 1837, I, blz. 360, e. v.

(19) Met *lijcdeelders* worden waarschijnlijk bedoeld zeeroovers, die voor gemeenschappelijke rekening handelende, den buit onder elkander gelijkelijk verdeelden.

(20) Zie hierover vooral de bijdragen van den heer *E. van den Bussche*, onder het opschrift van: *Mémoires sur les relations qui existèrent autrefois entre les Flamands de Flandre et le Portugal,* opgenomen in het tijdschrift *la Flandre* V. IV, pp. 32, 117, 247. V. V, pp. 103, 167, 303. V. VI, p. 187. Deze bijdragen zijn ook vereenigd uitgegeven onder den titel van: *la Flandre et le Portugal*, 1874.

(21) *Guizot. Collection de mémoires,* T. XIII, pp. 69-70.

(22) « *Tota hijeme ibidem bonam ducens vitam,* » uit Godefr. Mon. p. 386, bij *dr H. Schäfer. Geschichte von Portugal.*

(23) van den Bussche u. s.

(24) De uitvoer van granen is zeker in de XIVe eeuw reeds gering geweest, om later geheel op te houden, aangezien Portugal toen te nauwernood in eigen behoefte kon voorzien.

(25) Men vindt in Portugal ijzererts van uitstekende hoedanigheid. Het algeheele verval der nijverheid van dat land in de XVe en XVIe eeuw deed ook den mijnbouw te niet gaan.

(26) *Drogerijen* in de beteekenis van *drogues* (Fr.) *drogas* (Port.) *Drogas* heetten oorspronkelijk de enkelvoudige geneesmiddelen, vooral die van plantaardigen oorsprong. Later werd die naam, in den zin van *mercadorias*, koopmanschappen, toegepast op allerlei waren, die in Indie verhandeld werden. *(Constancio. Dicc.)*

In eene overeenkomst, in 1516 door *Lopo Soares* met de koningin van Coulâo gesloten, wordt van deze laatste gezegd: *Seraa obriguado a nos daar pimenta e todas outras espeçcaryas* E DROGUARYAS que em sua terra *ouuer ou a las vierem, que ouuermos mister, pelo preço e pesso de cochim* ; d. i.

« Zij zal verplicht zijn ons den peper en alle andere specerijen en *drogerijen*, die in haar land zijn of daarheen komen, en die wij noodig hebben, tegen den prijs en bij het gewicht van Cochin af te staan. »

(Tombo do estado da India do XXI de Outubro. 1554. *achado p. Jorge da Cunha de Sousa, p.* 31.*)*

(27) Waarschijnlijk ook wel *zijde*. De zijdeteelt ging in Portugal te niet met den aanvoer van zijde uit Indie, en deelde daarin het lot van de bijenteelt, die geheel verviel, toen uit de eilanden en vooral uit Brazilie veel suiker en uit de Kaap-Verdische eilanden was werd aangevoerd.

(Memoria para a historia da agricultura em Portugal in de *Mem. de Litt. Portug. publ. p. Acad. real de Lisb.* 1792. T. II.*)*

(28) Zeer belangrijk zijn de gegevens, door den heer van den Bussche verzameld uit oude stukken aangaande de soort van waren, die tusschen Portugal en Vlaanderen verhandeld werden. Op de lijst daarvan, voorkomende in *la Flandre*, 72-73, p. 259, staat onder anderen « *sucre molue* dit *meil* » *sucre*. » *Meil sucre* is m. i. eene verbastering van *mel de assucar* d. i. honig van suiker of melasse.

Het suikerriet werd reeds in 1150 in Spanje en Portugal gekweekt. (v. d. Bussche u. s.)

(29) Het geheele stuk, overgenomen uit het *Ouden Wittenbouck* in het archief der stad Brugge, is door den heer van den Bussche weêrgegeven in *la Flandre*, 74.

(30) « *Et qu'ils puissent la terre caver dessoubz yceltes,* » *pour les ensavonner, pour fondre syeuf et poy et d'au-* » *tres choses faire qui mestier leur feront, sans peine ou* » *calenge et sans faire dommage audit sec, ne autruy.* » *Qui mestier leur feront* (Fr.) *Que haverão de mister* (Port.) Waaraan zij behoefte zullen hebben.

(30*) In 1438 bevestigde Philips de Goede, onder ampliatie, de aan de Portugeezen reeds verleende voorrechten.

(31) Bij *van Mieris Groot Charterboek*, D. III, blz. 555. Daarin komt ook de volgende bepaling voor :

« *Item gheviell, dat niet vallen en sal oft God wil, dat* » *enich orloghe rese tusschen den coninc van Portegaele* » *ende ons om eniger zake, die gescien mochte, dat die* » *coeplude, ende meesters voerscreven daer of vrij, ende* » *ongehouden sijn in live ende in goede; mer dat zi* » *pasivelic mit horen scepen ende goede onse lande rumen* » *moghen, betalende, dat zi van rechte sculdich sijn.* »

Van Mieris geeft ook een charter van 10 December 1412 op, waarbij graaf Willem IV aan de Schotten en Portugeezen vrijheid geeft om in Holland en Zeeland handel te drijven en tevens de kaapvaart op Schotsche en Portugeesche schepen verbiedt.

« *Ende wedersegge mit desen selven brieve alle desulke*

» *briefve, ende consent, als wy yemanden gedaen mogen* » *hebben van wlleggen op die Poortegaloyse ende Scotten* » *voirscreven.* »

Als waren voor den uitvoerhandel naar Holland en Zeeland noemt de grafelijke brief : *ijser, was, honich, olije* en *conijnsvelle.*

(32) *Memoria para a historia da agricultura* u. s. pp. 22-25.

(33) Woordelijk : *Wet op de verdeelden,* d. i. aan kolonisten uitgedeelde gronden.

(34) *Memoria* u. s.

(35) De vaderlijke zorg voor den bloei van landbouw en veeteelt, die uit bovenstaande aanhalingen spreekt, ging van den kant van verscheidene Portugeesche vorsten gepaard met eene barbaarsche gestrengheid, die afgrijzen wekt. Geen wonder, dat onder zoodanige wetgeving beide takken van nijverheid hopeloos te gronde gingen. Men oordeele uit de volgende staaltjes.

Koning Pedro I (1357-1367) beval, dat de landbouwer, die, ten nadeele van zijn vee, verzuimde al zijn stroo in te halen, voor de eerste maal zou gestraft worden met geeseling en ontooring, een woord dat gelukkig nooit Nederlandsch burgerrecht verkregen heeft, en, bij herhaling, moest worden opgehangen.

In een alvará van koning Manuel, in 1521 uitgevaardigd, wordt de diefstal van druiven gestraft met geeseling en ontooring, zoo de dader een *peão,* een voetganger, d. i. niet van adel is. Is hij edelman, *fidalgo,* woordelijk « *zoon van iets, filho d'algo* » (*algo* is : have, goed, kapitaal, grondbezit), zoo moet hij voor 3 jaren naar overzee verbannen worden en 3000 reis boete betalen.

De veldarbeiders, die op een werkdag betrapt worden op spel, verbeuren een boete van 500 reis.

Joâo III verordende, in 1527, dat wie vee uitvoerde, zou gestraft worden met geeseling en tepronkstelling, dat hem één

voet zou worden afgehouwen en hij, onder verbeurdverklaring van al zijne goederen, voor levenslang naar het eiland St. Thomas zou verbannen worden.

De edelman die zich aan die misdaad schuldig maakte, moest, zoo hij ambten bekleedde en inkomsten uit kroongoederen trok, deze verliezen en voor vijf jaren naar Afrika verbannen worden. Trok hij geen zoodanige inkomsten, dan werden zijne goederen verbeurd verklaard.

Aan rijke veehouders (zoo ze er waren) zeide koning Joâo III gunsten toe, waaruit men kan afleiden, wat zij, die niet rijk waren, al zoo te verduren hadden.

« Wie 50 koeien of 500 schapen bezit, en het volgende » jaar 25 kalveren of 120 lammeren vertoont, zal geen » gevangenen behoeven te begeleiden of te bewaken ; men » zal hem tegen zijn wil, geen levensmiddelen, vee, groote » of kleine karren, of iets anders mogen ontnemen, noch van » zijn huis voor *aposentadoria* gebruik maken ; hij zal niet » geboeid mogen worden, noch in de algemeene gevangenis » opgesloten, noch zal op hem de verlagende straf van » geeseling worden toegepast. »

Onteigend zonder schadeloosstelling, werden anders alle goederen, die voor 's konings dienst gevorderd werden.

(D. Nunes de Leâo, Chronica del rei D. Fernando en *Colleccâo das Extravagantes*, aangehaald in de herhaaldelijk vermelde *Memoria.)*

Bovendien was de landelijke bevolking voortdurend blootgesteld aan het gevaar van voor den dienst in het leger of op de vloot geprest te worden, getuige o. a. het verzoekschrift, bij de Cortes van 1371 ingediend, waarbij verzocht wordt, dat de landbouwers, die twee trekossen houden, niet gedwongen mogen worden, om op 's konings galeien te dienen.

(H. Schäfer, ut s. T. II, p. 100.*)*

(35*) Weinigen zullen 't zeker den schrijver der *Memoria* nazeggen, dat « zoo de beroemde *lei das sesmarias* slechts

» zorgvuldig ware nageleefd, zij den landbouw tot bloei ge-
» bracht zou hebben. »

(36) *Nós vimos entâo huma estranha mudança : os estrangeiros que d'antes vinhâo carregar o trigo aos nossos portos, principiarâo a vir sustentar-nos d'elle.*

« Wij zagen toen een zonderlinge ommekeer : de vreemde-
» lingen die vroeger tarwe kwamen laden in onze havens,
» begonnen ons daarvan te komen voorzien. »

(*Memoria* u. s. onder aanhaling van M. de Faria de Sousa, *Epitome*).

(37) Van 16 December 1428 tot 13 October 1429.

(38) « *Aucuns desdits ambaxadeurs et autres gentilz-*
» *hommes et familiers se trairent à St. Jacques en Galice,*
» *et de là alèrent visiter le duc d'Arjonne, le roy de Cas-*
» *tille, le roy de la ville de Grenade et pluisieurs autres*
» *seigneurs, pays et lieux.*
» *Environ la fin de May ensuivant* (1429) *retournèrent*
» *les dessus nommez de leur dit voiage.*

(*Copie du verbal du voyage de Portugal* etc. in de *Collection de documents inédits*, publ. par L. P. Gachard, 1834, p. 69.)

(39) « *Ledit samedy VIII*e *d'Octobre ma dite dame* »
(Elisabeth, eigenlijk Isabel) « *acompaignié de M. l'infant*
» *domp Fernande son frère, du conte d'Orin son neveu,*
» *de pluisieurs chevaliers, escuiers, dames et demoiselles*
» *et autres de sa compaignie au nombre de II*m *personnes*
» *ou entour, en XIII grandes naves bien fournies, armées*
» *et avitaillées se party devant Lisbonne.... au jeudy*
» *ensuivant XIII*e *dudit Octobre se levèrent et partirent*
» *pour aller en leur voiage.* »

(*Verbal du voyaige* u. s. p. 77.)

(40) Bekend is het treurig uiteinde van D. Fernando de standvastige. Na den noodlottigen slag bij Tanger, in October 1437, bleef hij vrijwillig als gijzelaar in handen der Mooren, en overleed in Juni 1443, na gedurende bijna zes jaren met

bewonderenswaardigen moed al de kwellingen zijner gevangenschap gedragen te hebben. Zijn spreuk was : *Le bien me plaît.*

(41) In *la Flandre* 1873-74, p. 167 heeft de heer van den Bussche eenige aanteekeningen uit de Rekening-boeken van Brugge opgenomen, die op het verblijf van D. Pedro in die stad betrekking hebben en op de feesten bij die gelegenheid gegeven. Die aanteekeningen loopen van 22 December 1425 tot 31 Januari 1426 ; daarin wordt de infant genoemd : *Domp Piere, sconnincx zone van Portugale.* De groote reis, waarop deze voortreffelijke vorst in Vlaanderen verwijlde, was in 1424 begonnen, en eerst in 1428 keerde hij in Portugal terug. Hij had toen, nevens Vlaanderen, een aantal andere landen van Europa doorreisd en had zelfs het H. Land en een deel der Afrikaansche kust bezocht.

Hieronder, bij de ontdekking der Açoren zullen wij hierop nader terugkomen.

(42) Het bovenaangehaalde *Verbal du voyaige de Portugal* handelt uitvoerig over het gezantschap, de heen- en terugreis en de feesten te Brugge en draagt, volgens den uitgever, alle kenmerken van door een tijdgenoot opgesteld te zijn, terwijl in het opschrift alleen het werk van den afschrijver te erkennen is. In de uitgave van den heer L. P. Gachard 1834, belast het stuk 27 bladzijden gr.-8°. De *copie* vertoont het schrift van het einde der XVe eeuw.

(43) Een *vara* is 1,1 meter.

(44) Zie over de verlegging van den Portugeeschen handel van Brugge naar Antwerpen de bovenvermelde bijdragen van den heer E. van den Bussche in *la Flandre.*

(45) Zie boven noot 26.

(46) De *alfandega,* het tolhuis, *'t huys van Indien,* zegt van Linschoten, waar alle uit Indie komende goederen moeten worden afgeleverd, *tot voorseeckeringhe van des coninghs tollen ende rechten.*

(47) Het *Vlaanderen* der Portugeezen van dien tijd en zelfs nog van de XVIIe eeuw moet niet steeds in te engen zin genomen worden. Daaronder verstonden zij vaak alle Nederlandsche gewesten in zuid en noord.

Zoo vindt men bij *Manuel Severim de Faria* in zijne *Noticias de Portugal,* 1655, eene vergelijking van den treurigen toestand van zijn vaderland met den bloei van *os estades de Flandres,* « waar kunsten en nijverheid bloeien, » meer dan in de meeste landen van Europa ; waar men de » rijke en wonderschoone tapijten weeft, die over de geheele » wereld gebruikt worden, en tapijten van Arras (Atrecht) » heeten, omdat dit de voornaamste stad is, waar zij aan- » vankelijk gemaakt werden. In Vlaanderen worden de boeken » het best gedrukt, van daar komen schilderijen, olandas » (hollandsch linnen), koffers, kisten, spiegels en duizenderlei » fijne en fraaie voorwerpen, die nergens elders dan daar » gemaakt worden, waardoor het een der rijkste gewesten » van Europa is, alhoewel het noch goud- noch zilvermijnen » bezit. »

Later zegt de schrijver nog : « Vlaanderen telt tegenwoor- » dig 17 edele gewesten. De eilanden van Holland en Zeeland, » die de meest bevolkte van deze gewesten zijn, waren in » de IXe eeuw bijna nog onder de zee bedolven, waaruit zij » trapsgewijze verrezen, en tegenwoordig zijn ze vol zeer » sterke en zeer rijke steden. »

(48) De naam van Columbus was oorspronkelijk *Cristoforo Colombo.* Na zijne vestiging in Spanje noemde hij zich *Cristobal Colon* en zijne broeders en afstammelingen hebben later steeds dezen laatsten geslachtsnaam gevoerd.

(Geschichte des Zeitalters der Entdeckungen von Oscar Peschel, 1858.*)*

(49) Zie over de eerste zeetochten der Portugeezen : *De Portugeezen op weg naar Indie,* door *P. A. Tiele* in de *Gids. Aug.* 1873.

(50) « *Esses tempos de prosperidade, mais phantastica,*

» *do que real, se por ventura separarmos a gloria indis-*
» *putavel dos navegadores e guerreiros portuguezes. Foi,*
» *na verdade, essa prosperidade ficticia a que despovoou*
» *o reino, matou a agricultura, abriu vastos sorvedouros*
» *de vidas e riquezas, e depravou os costumes.* »

(Subsidios para a historia da India Portugueza publ. de ordem da Acad. real de Lisboa. Noticia preliminar p. Rodrigo José de Lima Felner. Lisboa, 1868.*)*

(51) Voor de algemeene geschiedenis van Portugal is in deze verhandeling meestal gevolgd de uitnemende *Geschichte von Portugal von dr Heinrich Schäfer, Hamburg*, 1836-54.

(52) H. Schäfer, u. s. II, S. 287.

(53) Cordeiro zegt, dat ten einde de sterren beter waar te nemen Henrique den hoogsten bergtop bij kaap S. Vincent voor zijn verblijf koos, waar het zelden regent, de lucht zelden bewolkt is (Liv. II, Cap. I). De villa, door Henrique aan de baai van Sagres gesticht, kreeg den naam van Terçanabal of Tercena naval, d. i. marine-magazijn.

De Barros verhaalt, dat de infant met groote kosten uit Majorca meester Jacome (Jacob) liet overkomen, een man zeer bedreven in de zeevaartkunde, om kaarten en instrumenten te maken, en zijne kunst aan de Portugeesche zeelieden te leeren.

Zijn eigen paleis te Lissabon stelde hij beschikbaar voor het onderwijs in letteren en andere wetenschappen.

(Dec. I, *Liv.* I, *Cap.* XVI.*)*

(54) De tegenwoordige *legoa* is $^1/_{18}$ van een graad aan den evenaar, = $^5/_6$ geogr. mijl. In vroeger tijd werd een graad ook wel op 17 $^1/_2$ *legoas* gesteld, waaruit voor de *legoa* $^6/_7$ geogr. mijl gevonden wordt.

(55) Men vindt bij oude schrijvers zoowel Zargo (de scheele) als *Zarco* (de blauwoogige). Cordeiro spreekt van *Joâo Gonçalvez, bijgenaamd Zargo, volgens sommigen, omdat hij*

bij het beleg van Tanger een oog verloren had. Tanger echter werd eerst 16 jaren later, d. i. in 1437 belegerd. Joâo Gonçalvez ontving van den koning den geslachtsnaam *da Camera* naar de *Camera dos lobos marinhos* (zeekoeiengrot), die door de ontdekkers aan den rotsachtigen oever van Madeira gevonden was. De *lobos marinhos,* ook wel *bois marinhos* (zeekoeien) genoemd, behooren tot de orde der *cetacea,* onderorde : *Cetacea herbivora.* Men vindt ze ook bij de monden der Amazone, Orinoco, Senegal en San-Juan en bij de Formigas (Açoren).

Op den naam van Machico komen wij in eene latere noot terug.

(56) *A. Cordeiro. Historia insulana.* Lisboa 1717. Liv. III. Cap. v.

(57) *Algumas notas e addiçoes a historia insulana do padre A. Cordeiro* p. A. I. G. A. *Lisboa* 1866.

(58) « *No principio da qual povoaçâo poendo Joâo* » *Gonçalves fogo naquella parte, onde se ora chama o* » *Funchal, em huma roça que fez pera descubrir a terra* » *do arvoredo, e rama, que tinha per baixo, e nella* » *lançar algumas sementes, assi tomou o fogo posse da* » *roça, e do mais arvoredo, que sete annos andou vivo* » *no bravio daquellas grandes matas, que a natureza* » *tinha creado havia tantas centenas de annos.* »

(de Barros. Dec. I. Liv. I. Cap. III.)

(59) « *Da die ausserordentliche Dichtigheit und Ausdeh-* » *nung des Waldes, womit das Land bedeckt war, den* » *Anbau desselben ungemein erschwerte, liess Gonsalves* » *bei Funchal einen Theil in Brand stecken; das Feuer* » *griff aber so mächtig um sich, dass es, wie behauptet* » *wird, sieben Jahre brannte und fast alles Gehölz der* » *Insel verzehrte.* »

(H. Schäfer u. s. II, S. 299.)

« *Ein unbewachtes Feuer bei der Rodung verzehrte vom*

» *heutigen Funchal aus die Vegetation der Insel durch* » *einen neunjahrigen Brand.*

(*O. Peschel* u. s. S. 63, onder aanhaling van *Azurara* en *Diogo Gomes.)*

(60) *Notas e addiçôes* u. s.

(61) « *Hoc autem incendium per sex continuos menses,* » *non vero annos ut nonnulli parum considerate et dicere* » *et scribere ausi sunt.*

(Aangehaald in de *Notas e addiçoes* u. s.)

(62) *Cordeiro* u. s. Liv. III, Cap. VI.

(63) Joâo I, de boa Memoria (1385-1433,) Duarte o Eloquente (1433-38,) Affonso V o Africano (1438-81,) Joâo II o Perfeito. (1481-95,) Manoel o Afortunado (1495-1521).

(64) De beleening van den infant met de eilanden gold voor zijn leven. Van zijne rechtspraak werd beroep op het hoog gerechtshof te Lissabon verleend bij veroordeeling tot de doodstraf of tot verminking. Het recht van muntslag was den koning voorbehouden. Zie den geheelen giftbrief met de vertaling daarvan in bijlage I.

(65) Zie den giftbrief in hoofdzaak met de vertaling in bijlage II.

De Christusorde (Ordo militiæ Christi) werd bij een pauselijke bul van 15 Maart 1319 in het leven geroepen.

Zij verving, in Portugal, de opgeheven orde der Tempelieren, wier goederen door koning Diniz bij tijds waren in beslag genomen. Deze goederen werden daarop aan de nieuwe orde toegewezen, waarin ook de meeste Portugeesche gewezen Tempelridders werden opgenomen. De leden der orde waren onderscheiden in ridders (freires cavaleiros) en geestelijke broeders (freires clerigos). Zie over de Christusorde H. Schäfer u. s. I, S. 365, III, S. 85.

(66) *Examen critique de l'histoire de la géographie du nouveau continent et des progrès de l'astronomie nautique aux quinzième et seizième siècle, par Alexandre de Humboldt. Paris* 1836.

Vol. II, p. 157. « *Il est si naturel à l'homme de rêver,* » *quelque chose au delà de l'horizon visible, de supposer* » *d'autres îles, même d'autres continents semblables à celui* » *qu'il habite.* »

Voor wie dit werk, dat van eene verbazende belezenheid en een volmaakt meesterschap over de hulpwetenschappen der aardrijkskunde getuigt, niet kent, mogen de volgende regels uit de voorrede tot aankondiging dienen :

« *Les recherches historiques que je publie en ce moment,* » *sont l'extrait d'un travail auquel, pendant trente ans,* » *je me suis livré dans tous les moments de loisir et* » *avec une extrême prédilection.* »

(67) Op het eiland Corvo (Açoren) zijn eens gouden en koperen munten gevonden, wier Carthaagsche oorsprong door kenners buiten twijfel gesteld is. Het is echter, tot verklaring van die vondst, niet noodzakelijk aan te nemen, dat die munten daar door Carthagers zijn achtergelaten. Von Humboldt stelt de mogelijkheid, dat ze gedurende de middeleeuwen door Arabieren of Noormannen (waarom niet Genueezen ?) zijn overgebracht. Een groot aantal munten van dergelijken stempel toch is vroeger op Sicilie en vooral te Panormus (Palermo) geslagen.

(*Examen critique* u. s. V. II, p. 238.)

(68) Aanhaling uit Strabo, Lib. III in : *The life of Prince Henry of Portugal surnamed the Navigator*, bij *R. H. Major. London* 1868. p. 135.

(69) Plinius vermeldt *Nivaria*, waarschijnlijk Teneriffe, waarvan de piek met vulcanische asch en puimsteen bedekt is, en *Capraria*, waar ook door Jean de Béthencourt vele geiten gevonden werden.

Lancerote en *Fuertaventura* zouden dan de *Purpurariae* van Plinius geweest zijn. Werkelijk groeit orseille (roccella tinctoria) op de rotsachtige kust dier eilanden, maar werd ook op Madeira en de Açoren aangetroffen.

(Zie R. H. Major u. s. p. 136.)

(70) Op de aardglobe van M. Behaim, 1492, leest men bij het eiland van St. Brandan, « *nach Cristi gepurt* 565 *jar* » *kam Sand brandan mit sein schiff auf dise jnsel der* » *doselbst vil wonders besach und der über siben jar* » *darnach wider in sein landt zog.* »

(F. W. Ghillany, *Geschichte des Seefahrers Ritter Martin Behaim*. Nürnberg 1853.)

(71) Op de globe van Behaim vindt men ook de « *Insula antilia genant Septe citade* » *(Ilha das sete cidades)* met bijschrift :

« *Als man zelt nach Christi gepurt* 734 *jar als ganz* » *hispania von den heiden aus affrica gewonen wurdt* » *do wurdt bewont di obgeschriben jnsula antilia genant* » *Septe citade von einem erzbischoff von porto portigal* » *mit sechs andern bischoffen und andern cristen man* » *und frawen dj zu schiff von hispania dar geflohen* » *kommen mit jrem vieh und gut anno* 1414 *ist ein schiff* » *aus hispania ungefert darbei gewest am negsten.* »

Nog ver in de XVIe eeuw droomde men van een *Ilha de Santa Cruz dos Reis Magos*, van een *Ilha de S. Francisco ou das sete citades*, en een ontvanger (feitor) van koning Joâo III (1521-1557) schreef een verslag van hetgeen hij met betrekking tot die onbekende eilanden uit de beste bronnen geput had met opgave der geogr. breedten. *Santa-Cruz* strekt zich uit van 32° tot 34° N. B. en ligt ten Z.-W. van Madeira. *Sâo-Brandâo* ligt op 35° N. B. ten N. van Porto-Santo, enz.

Hij zelf wenscht op ontdekking uit te gaan en om vertrouwen in zijne geschiktheid daartoe in te boezemen, voegt hij er bij : « daar ik nevens de stuurmanskunst ook andere » wiskundige regels ken en goed verstand heb van alles wat » noodig is, om ontdekkingen te doen. »

(*Tratado das Ilhas novas, etc. por Francisco de Souza*, naar het oorspronkelijk handschrift uitgegeven door *Ernesto de Canto. Ponta Delgada, S. Miguel*, 1877.)

Ook bij F. de Souza vindt men het verhaal van de zeven bisschoppen. De naam van één dier fabelachtige eilanden is in de aardrijkskunde behouden gebleven. Onder de *Antilhas* heeft men het denkbeeldige *Antilia* meenen terug te vinden, en daarnaar de geheele groep genoemd.

(72) Zoowel de koning van Castilie, als die van Portugal meenden aanspraak op het bezit der eilanden te kunnen maken, maar lieten deze niet gelden uit eerbied voor den Paus.

(73) De Barros noemt hem *Mosior João de Betancor* en Cordeiro, *Mossen João Betencurt.*

(73*) *Les commentateurs des géographes arabes ont reconnu depuis longtemps que la dénomination d'îles des Açores (Insulae Accipitrium) n'est que la traduction portugaise de l'île des Vautours ou des Faucons d'Edrisi.*

(Examen critique u. s. T. II, p. 209.)

Ondanks deze uitspraak van A. von Humboldt, is het hoogst onwaarschijnlijk, dat de Açoren ooit door Arabische zeelieden, vóór de ontdekking door de Portugeezen, bezocht zijn. Zelfs van de Canarische eilanden en de Madeiragroep wisten de Arabische schrijvers niets anders, dan wat zij uit Grieksche en Latijnsche bronnen aangaande de Fortunatae geput hadden, zooals blijkt uit een uitvoerig onderzoek dier quaestie, door Joaquim José da Costa Macedo, opgenomen in de *Memorias da Acad. real d. Sc. de Lisboa.* 1843.

De schrijver beschikte over alle hulpmiddelen, om de zaak tot klaarheid te brengen: de werken der oude schrijvers, waarin over de eilanden in den Oceaan gesproken wordt, kennis van talen, van geschiedenis, van aardrijkskunde, en heeft in een geleerd betoog, dat, met de noten en bijlagen, niet minder dan 233 quarto bladzijden vult, zijn gevoelen uitéén gezet, met aanhaling ook van alle schrijvers van naam, die in den nieuweren tijd het onderwerp behandeld hebben.

Hij komt tot bovenstaand besluit, en verklaart onder anderen

het bekende verhaal van de acht Maghrurins (de bedrogenen) uit Lissabon, die volgens Edrisi (1154) zekere eilanden in den Oceaan, vóór 1147, zouden bezocht hebben, voor een vertelsel, uitgedacht om de onbevaarheid van die wereldzee in het licht te stellen.

(74) Hierachter vindt men den gecopieerden doortrek, onder weglating der kompas-streken, van een gedeelte van één der acht kaarten, die de *Tabulae nauticae MCCCLI confectae* uitmaken. R. H. Major heeft in *Life of Prince Henry* eene verkleinde copie dezer kaart opgenomen. De doortrekken van alle acht, door dr Neigebauer gemaakt, zijn door H. Wuttke uitgegeven in het *Jahresbericht des Vereins für Erdkunde zu Dresden*. 1870. Aan de beschrijving der kaarten door Wuttke ontleenen wij het volgende: De kaarten zijn met dekverw behandeld, en daar deze in den loop des tijds gedeeltelijk is afgeschilferd, hebben de omtrekken veel aan duidelijkheid verloren, en zijn vele letters onleesbaar geworden.

De *Tabulae nauticae* bevinden zich thans in de Laurentiaansche bibliotheek te Florence. Hare vervaardiging wordt met zekerheid aan een Genuees toegeschreven.

(75) In de *Memoria sobre dois antigos Mappas Geograficos* van *Antonio Ribeiro dos Santos*, opgenomen in de *Memorias de litteratura Portugueza*, uitgegeven door de *Academia real das sciencias de Lisboa*, wordt de kaart van den infant Pedro besproken, benevens eene andere uit het archief van het klooster van Alcobaço. Deze laatste ging uit dat archief over in handen van den infant Fernando, zoon van koning Manoel, en in 1528 werd er van gezegd, dat ze 120 jaren oud, dus omstreeks 1408 vervaardigd was.

(76) Cordeiro u. s. Liv. IV. Cap. I.

(76*) Buiten alle verband en in strijd met Portugeesche berichten is het volgende opschrift bij de Açoren op de Catalaansche kaart van Gabriel de Vallsecqua van het jaar 1439 :

Aquestas illes foran trobades per Diego de Sivilla pelot del rey de Portogall an l'ayn MCCCCXXVII.

Bij Sta-Maria is de naam verdwenen,
" St. Migùel staat: *Ylla de Osels,*
" Terceira " " *Fruydols,*
" Pico " " *l'Inferno,*
" Fayal " *Quatrila,*
" St. Jorge " *Illa de Sparta,*
Corvo en Flores zijn niet aangeduid.

(Notice des dècouvertes faites au moyen-âge dans l'océan Atlantique, par M. d'Avezac. 1845.*)*

(77) De verheid van kaap S. Vincent (37° 2' 54" N. B., 8° 59' 36" W. L. Greenw.) tot de Formigas (37° 16' 50" N. B., 24° 54' 3" W. L.) bedraagt ongeveer 192 geogr. mijlen.

(78) Sommigen schreven het opzet van den infant aan eene openbaring of goddelijke ingeving toe. (Cordeiro.)

(79) *Frei* (broeder), verkorting van *freire,* gaat vooraf aan den naam der leden van klooster- en ridderorden. Het kasteel Almourol aan de Taag boven Tancos was een der *commendas* (kommanderijen) der Christusorde.

(80) Affonso V regeerde van 1448 tot 1481 en werd in 1432 pas geboren. De door Cordeiro bedoelde koning zal dus wel Joâo I moeten zijn.

(81) « Mas porque o citado Fructuoso he diffusissimo em " seu estylo e em Genealogias extensissimo... por isso convém " recopilarmos o superfluo, e nâo deixarmos o util, e ajuntar " com a clareza a brevidade, nâo nos fazendo escuro por " ser breves. »

Cordeiro kende zijn Horatius, even goed als later Boileau. « Brevis esse laboro, obscurus fio. » « J'évite d'être long et " je deviens obscur. »

(82) Cordeiro u. s. Liv. IV.

(83) « O Padre Francisco Jose Freire (Candido Lusitano) " notou a falta de noticias para fallar dos descobrimentos

» das Ilhas, lamentando as poucas que se salvarâo daquelles » tempos, *mais amigos de obrar que de escrever.* »

(*Memoria* u. s. van A. Ribeiro dos Santos p. 302.) *Candido Lusitano* was de schrijver van *Vida do infante D. Henrique).*

(84) Er staat: *zijn werk deed,* zijn ambt uitoefende : « *fazendo o tempo nella seu officio como em outras cos-* » *tuma.* »

(*Manoel Correa nos Commentarios a Camões*, aangehaald in laatstgenoemde *Memoria.)*

(85) Gomez Eannes de Azurara, in 1454 guarda Môr (grootbewaarder) van de Torre do tombo (Rijksarchief) en chroniekschrijver des Rijks.

(85*) *Torre do tombo* beteekent woordelijk *Toren van het kadaster.* Onder koning Diniz werd, blijkens een document van 1 Mei 1329, deze toren van het kasteel van Lissabon gebruikt voor de bewaring van de registers der bezittingen en inkomsten van de kroon en daarop betrekkelijke stukken. Dit is de vroegste daarvan tot nog toe gevonden vermelding.

(J. von Minutoli. Portugal und seine Colonien 1854. T. I, S. 127.)

(86) De Barros. Dec. I. Liv. II. Cap. I.

(86*) De hier bedoelde carta de doaçâo, gedagteekend 3 December 1460, is afgedrukt in de Provas da Historia geneal. etc. p. D. A. C. de Sousa. 1735.

(87) Historia insul. Liv. II. Cap. II.

(88) De *cruzado de ouro* gold in dien tijd 400 reis. Uitgaande van de gegevens, voorkomende in de *Memoria das moedas correntes em Portugal p. Manoel Bernardo Lopes Fernandes,* in de werken der Kon. Akad. van Lissabon, T. II. P. 1. 1857, verkrijgt men voor één *cruzado* een gewicht aan zuiver goud, gelijkstaande met hetgeen bevat is in 5.53 guldens nieuwe Nederlandsche gouden munt, of 11.42 fr. in Belgisch goud. De duizend cruzados vertegenwoordigden dus f. 5530 of fr. 11424. Dat, bij de schatting der waarde hiervan,

moet gelet worden op de zeer groote prijsvermindering der edele metalen, sedert de eerste jaren der XVIe eeuw tot nu toe, behoeft nauwelijks aangestipt te worden.

Bij de herleiding van oude Portugeesche munten is inachtneming van de verschillende muntverlagingen, zooals die in bovenstaande *Memoria* omschreven zijn, onontbeerlijk.

Als voorbeeld moge dienen, dat de *marco* zuiver goud onder koning Manoel (1495-1521) gold 25222 $^{16}/_{29}$ reis en thans de *marco* goud van een gehalte van 0.916, naar de wet van 1847, 128000 reis d. i. 4.6 maal zooveel als vroeger.

Hierbij moet echter in het oog gehouden worden, dat in het begin der XVIe eeuw in Portugal de verhouding der waarde van goud tot die van zilver ongeveer 10.14 was en deze thans op de wereldmarkt ongeveer 16.5 is.

(89) *Saudades da terra* beteekent *verlangen naar het land*. Fructuoso heeft ook de eerste hoofdstukken van een godsdienstig werk nagelaten, getiteld: *Saudades do ceo, verlangen naar den hemel,* dat evenmin als het vorige ooit gedrukt is.

(90) De volledige titel is: *Historia insulana das Ilhas a Portugal sugeitas no oceano occidental composta pelo Padre Antonio Cordeiro da Companhia de Jesus, insulano tamben da ilha Terceira, e em idade de* 76 *annos.*

Para confirmacáo dos bons costumes, assim moraes como sobrenaturaes, dos nobres antepassados insulanos, nos presentes e futuros descendentes seus, e só para a salvaçâo de suas almas, e maior gloria de Deos. Lisboa. 1717.

De oorspronkelijke uitgave is zeldzaam. Gelukkig is er in 1866 een nieuwe druk van het werk verschenen met korte aanteekeningen (Notas e addicôes) op Madeira betrekking hebbende, van A. I. G. A. geboortig uit dat eiland.

Uit de vijf eerste bladzijden, die aan de *Historia insulana* voorafgaan, blijkt wat het in 1717 beteekende, om eenig werk in Portugal gedrukt te krijgen. Daarin toch zijn de verschil-

lende goedkeuringen opgenomen, die aan het drukken vooraf moesten gaan, namelijk die van de Orde, van het H. Officie, van den bisschop en van de regeering met de noodige legalisatiën en het bewijs, dat de papierbelasting voldaan zal worden. Die verschillende formaliteiten duurden van 30 Juni 1716 tot 14 September 1717.

(91) « Onze geleerde Fructuoso zegt. »

(92) Cordeiro verzuimt nergens van ontdekkingen te gewagen, die gezegd werden aan die door Portugeezen gedaan te zijn voorafgegaan.

« Velen zeggen, dat Porto-Santo door Franschen en Cas- » tilianen ontdekt is, die uit Castilie de Canarische eilanden » zijn gaan veroveren. » (Liv. III, Cap. I.)

Elders vermeldt hij het verhaal van de ontdekking van Madeira door den Engelschman Machim, die met zijne geliefde Anna Arfet of d'Arfet, van Bristol uitgezeild, naar dat eiland verslagen waren, waar Anna na drie dagen overleed en door Machim begraven werd, terwijl later de kennisneming van het gebeurde aan Zargo aanleiding gaf het eiland op te zoeken.

(Historia insul. L. III, Cap. IV.)

Zie hierover R. H. Major u. s. en de Notas e addicões u. s. p. 372.

Aan Machim zou de naam Machico ontleend zijn, die aan een gedeelte van Madeira gegeven werd.

(93) Volgens Cordeiro, gold één moio bouwland twee milreis. Onder één moio werd eene uitgestrektheid land verstaan, waarop één moio tarwe uitgezaaid werd.

(Hist. insul. Liv. IV. Cap. V.)

Volgens v. Minutoli is een alqueire grond = 200 vierk. varas en één vara = 1,^{m}1.

(94) Historia insul. Liv. V. Cap. I. 1.

(95) Haviks-eilanden. De havik (astur palumbarius, açor (port.) is niet inheemsch op de Açoren, wèl de wouw (milvus, milhafre (port.)

(96) Historia insul. Liv. V, Cap. I, 4.

(97) « Dit is echter zoo niet gebeurd, want duidelijk blijkt uit de waarneming van dit keteldal (caldeira), dat bijna volkomen cirkelrond is en ongeveer 7500 meters in middellijn heeft, dat het zijn tegenwoordigen vorm aan achtereenvolgende uitbarstingen verschuldigd is. »

(G. Hartung. *Die Azoren in ihrer äusseren Erscheinung u. s. geschildert.* 1860.)

De schrijver vertoefde op de Açoren van half April tot het einde van Augustus 1857.

De naam van het dal der *sete cidades* zal wel in verband staan met dien van het denkbeeldige eiland van dien naam.

(98) Hartung geeft de geweldigste uitbarstingen en aardbevingen op, die van 1522 tot 1852 op de Açoren werden waargenomen, en waarvan slechts Sta-Maria, Graciosa, Flores en Corvo verschoond schijnen gebleven te zijn. St. Miguel had daarvan verreweg het meest te lijden. Nevens de door Hartung opgegeven verschijnselen van dien aard, zijn er in den loop der drie laatste eeuwen talrijke minder vreeselijke aardbevingen waargenomen.

(99) Hartung ontleent het verhaal van het ontstaan van Sabrina aan de beschrijving van St. Miguel door Webster, in 1821 te Boston verschenen.

(99*) Aan Terceira werd aanvankelijk de naam van Ilha de Jesu-Christo gegeven, waaruit Portugeesche schrijvers het besluit getrokken hebben, dat het eiland hetzij op een 1^{en} Januari, hetzij op een Goeden Vrijdag of wel op een Kerstdag ontdekt is.

(Hist. insul. Liv. VI. Cap. II.)

(100) St. Miguel ligt bijna 6 geogr. mijlen ten noorden van Sta-Maria.

(100*) 260 legoas van 17 1/2 op een graad zijn ongeveer 223 G. M.

De afstand van kaap da Roca tot Terceira is inderdaad ongeveer 205 G. M.

(100**) Zie het oorspronkelijke stuk in bijlage V.

(101) « *Mental se chamou esta Lei publicada por D. Duarte porque seu pai, que foi o autor della, tendo-a na mente e executava sem a ter promulgada.*

(Manoel de Faria e Souza, aangehaald in de Memoria van D. Francisco de S. Luiz. Memorias d. Acad. real 1843.)

« *Stille wet* werd deze door D. Duarte openbaar gemaakte » wet genoemd, omdat zijn vader, die ze gemaakt had, haar » voor den geest had en in uitvoering bracht, zonder haar » te hebben afgekondigd. »

De vertaling van *lei mental* door *stille wet* is zeker niet volkomen juist, maar kwalijk te verbeteren. Voor *reservatio mentalis* is in het Nederlandsch wel niets dan *stil voorbehoud* te vinden.

Die wet, welke van het recht van opvolging in het bezit van kroongoederen vrouwen uitsloot, en bovendien voor de geldigheid van iederen overgang de koninklijke bewilliging voorschreef, waaraan steeds het onderzoek vooraf moest gaan, of het in stand houden der donataria in 's Rijks belang was, werd waarschijnlijk reeds in 1411 toegepast. Zij werd door koning Duarte eerst in 1434 afgekondigd en had ten doel zijdelings mede te werken om tot de kroon goederen terug te doen keeren, die sommige Portugeesche koningen wel eens al te mild hebben weggeschonken.

(102) D. Henrique wiens begiftiging met de Madeiragroep later ook tot de Açoren was uitgestrekt, liet die, onder koninklijke goedkeuring, bij zijn overlijden, in 1460, aan zijn neef en aangenomen zoon Fernando na.

Bij Cordeiro vindt men den giftbrief door zijne weduwe D. Brites, als voogdes over haar minderjarigen zoon, aan Cortereal uitgereikt. Voor het sterfjaar van Fernando wordt, in den *Atlas généalogique* van Le Sage dus verkeerdelijk 1470 opgegeven.

(103) *Terra do bacalhao, Stokvischland* was de naam, waaronder in de XVIe eeuw *Newfoundland* bekend was.

De beide bovengenoemde ontdekkers schijnen echter hier niet geland te zijn, maar dien naam aan het tegenwoordige Labrador gegeven te hebben.

(O. Peschel u. s. p. 330.)

(104) Zie bijlage III.

(105) *Topo = hooger eind, top.*

(106) *Villa = dorp* of *stad, zonder stedelijke rechten.* Tot het verkrijgen dezer laatste met de benaming van *cidade* wordt een koninklijk besluit gevorderd. Bovendien kan *Villa* ook in het Portugeesch een buitenverblijf beteekenen.

(107) Eén moio is 828 liters, dus zijn 60 moios = 496,8 H. L.

(108) « *Showers of rain are frequent throughout the year,* » *and in the winter so violent, as to cause constant chan-* » *ges in the face of the country, washing away enormous* » *masses of pumice from the mountains, throwing down* » *projecting excrescences composed of soft volcanic mate-* » *rials, and leaving the surface of the rocks and heights* » *in many places quite destitute of soil.* »

(*A description of the Azores or Western islands by captain Boid.* London 1834.)

(108*) de Barros. Dec. I, Liv. III, Cap. X.

(109) *Tinha sonhado* = gedroomd had, gegist had.

(110) *Antonio de Noli* ontdekte in 1461 en 62 de westelijkste der Kaap-Verdische eilanden.

(111) *St. Jago* en *Mayo* behooren tot de zuidelijkste der Kaap-Verdische eilanden. De oostelijkste, *Boavista* en *Sal* waren in 1456 door den Genuees *Antoniotto Usodimare* en den Venetiaan *Luigi Cadamosto* in Portugeesche dienst ontdekt. Volgens de geloofwaardigste berichten werd toen ook reeds op *St. Jago* geland.

(O. Peschel u. s. S. 83.)

(112) Decad. I. Liv. II. Cap. I. « *Edo dia que partiram*

» *da cidade de Lisboa a dezeseis dias foram ter á Ilha* » *de Maio, á qual puzeram este nome, porque a viram* » *em tal dia; e no seguinte, que era de Sant-Jago, e* » *S. Filippe, descubriram duas, que tem hora o nome* » *destes Sanctos.* »

Maar de dag van S. Jacobus en S. Philippus is de 1e Mei.

(112*) In 1431 regeerde koning Joâo I nog. Op hem volgde van 1433 tot 38 koning Duarte, en eerst in dat laatste jaar aanvaardde D. Pedro het regentschap voor zijn minderjarigen neef, later Affonso V.

(113) De 500 Duitsche mijlen van Behaim zijn er slechts 192. Op zijn wereldbol plaatst hij dan ook de Açoren bijna zoover westelijk als de oostelijke Antilles liggen. Bij de opgave der 10 Açorische eilanden zijn de Formigas medegerekend voor een eiland. Tegenover de zoo verbazend veel juistere opgave van den afstand van Terceira, in den giftbrief van 1450 (zie noot 100*) is die van Behaim, van 1492, een zonderling verschijnsel. Is hier aan iets anders dan opzettelijke overdrijving te denken?

(114) Andere leden dier commissie waren *Diogo Ortiz,* bisschop van Ceuta en de Joodsche lijfartsen des konings mestre *Moyses*, mestre *Rodrigo* en mestre *Josepe.* Het schijnt in de eerste plaats hun taak geweest te zijn, tafels van de declinatie der zon te berekenen.

(115) « *O qual se gloreava ser discipulo de Joanne de* » *Monte Regio, affamado Astronomo entre os Professores* » *desta sciencia.* »

(de Barros. Dec. I. Liv. IV. Cap. II.)

Volgens Ghillany moet M. Behaim in 1459 geboren zijn. Regiomontanus nu heeft van 1471 tot 1475 in Neurenberg gewoond, en Behaim zou dus zijn onderwijs al op zeer jeugdigen leeftijd hebben genoten.

(116) « *Y esta opinion le confirmo Martin de Bohemia*

» *Português (?) su amigo, natural (?) de la Isla del Fayal,*
» *gran cosmografo.* »

(Historia general de las Indias Occidentales, por Antonio de Herrera. 1728. Dec. I, Lib. I, Cap. II.)

(117) De tocht van Diogo Cão strekte zich uit tot voorbij *K. Frio,* volgens Peschel, tot op 22° z. b.

(118) Hoe lang dat geweest is, heeft men niet kunnen bepalen, wél is gebleken, dat hij den 22ᵉⁿ November 1791 te Neurenberg vertoefde.

(119) *Catherides* voor Cassiterides, de Tin-eilanden, waarschijnlijk de Sorlings-eil.

(120) Tot staving van die beschuldiging mag worden aangevoerd wat *Sebastião Francisco de Mende Trigoso* in zijne *Memoria sobre Martim de Bohemia* (Memorias de litt. Portug. publ. d. o. da Acad. real) heeft in het licht gesteld. Behaim zegt, dat op den tocht, dien hij bijwoonde, kaneelboomen gevonden werden op de westkust van Afrika, » *Auch fern von dannen ist ein land da wir zimmetrinden* » *funden wachsen;* » ofschoon dit zeker het geval niet is geweest. Hierbij echter kan eene vergissing worden aangenomen, maar de bepaling eener geographische zuiderbreedte van 38°, die zijne aardglobe aangeeft voor het uiterste punt der kust, door hem en Diogo Cão, in 1485 bereikt, kan men kwalijk met O. Peschel (u. s. S. 90) aan onnauwkeurigheid in zijne waarnemingen toeschrijven. *Trigoso* verdenkt Behaim van de uitkomsten zijner reis zijdelings met die van den tocht van *Bartholomeu Diaz,* in 1486 en 87 te hebben willen verrijken, en inderdaad is voor die meening grond. Dat Behaim's schatting van het aantal Vlaamsche landverhuizers op Fayal sterk overdreven is, zal nader blijken.

(121) Het uur gaans gerekend op 5555 meters.

(122) Zie de schilderachtige beschrijving van dat landschap bij G. Hartung. *Die Azoren* 1860. S. 14. ff.

(123) Zie noot 108.

(123*) In 1777 werd de eerste myria faya naar Engeland overgebracht.

(Boid u. s. p. 257.)

(123**) *Fayal* is een verzamelwoord en beteekent *beukenwoud.*

(123***) Als Portugeesche varianten van den naam van Joost van Hurter, vindt men: *Jos de Utra, Joz Dutra, Jorge de Ultra, Jost de Utre, Jorge de Utra, Jorge d'Utra, Jooz Dutra.*

(124) Deze bijzonderheden, aan de Barros ontleend, zijn niet te vinden in zijne *Decadas da Asia*, maar zeker wel in de *Chronica do Emperador Clarimundo*, 1601, een verdicht verhaal, door den schrijver in zijne jeugd opgesteld, en dat door den steller dezer verhandeling te vergeefs gezocht is.

(124*) De giftbrief, aan Joost van Hurter uitgereikt, is niet te vinden, zelfs niet in afschrift bekend.

(125) Historia insul. Liv. VIII, Cap. III.

(126) *Ueber Valentin Fernandez Aleman,* u. s. von dr I. A. Schmeller in Abhandlungen der k. Bayer Akad. der Wisschensch. B. IV, Abth. III, 1847.

Valentin Ferdinand's Beschreibung der Westküste Afrika's von dr F. Kunstmann in Abh. u. s. 1860.

(127) In de *Memoria sobre as origens da typografia em Portugal no seculo XV* por Antonio Ribeiro dos Santos worden de volgende uitgaven van Valentin opgegeven:

Livro da Vita Christi. Lisboa, 1495 *p. Valentino de Moravia e Nicoláo de Saxonia.*

Estoria do muy nobre Vespasiano emperador de Roma, p. Valentino de Moravia, 1496, 1 vol. 4°.

Bom Regimento muito necessario para conservaçâo de suas saudes e segurança das pestinencias p. Valentin de Moravia, 1 vol. 4°.

Livro das Viagens de Marco Paulo Veneto a India com o de Nicoláo Veneto, e huma Carta de hum Genovez sobre o mesmo assumpto : tirado do Latim em Portuguez por

Valentin Fernandes Alemão Traducção da Relação da Viagem que Nicoláo Conti fez ao Oriente, dedicada ao Senhor Rei D. Manoel 1502, 1 vol. fol.

Volgens dr Kunstmann was het bovengenoemde *Leven van Christus* oorspronkelijk het werk van den Karthuizer monnik Ludolph uit Saksen. De latijnsche tekst werd door een Cistercienser monnik uit het klooster van Alcobaça in het Portugeesch vertaald.

Ofschoon Valentin in de voorrede voor de reizen van Marco Polo het handschrift vermeldt, dat door den infant Pedro in der tijd uit Venetie was medegebracht, bewerkte hij zijne vertaling naar den latijnschen tekst van den Dominikaner monnik Pipin uit Bologna, waarvan het handschrift aan koning Joâo II verzonden was.

(128) « *Erat autem nobis hospicium in maxima et prae-*
» *clara domo regis in habitatione soceri domini Martini*
» *bohemi, dominus Jodocus de Hurder dictus de brugis*
» *homo nobilis et capitaneus insule Fayal et de Pico. Et*
» *habebat uxorem nobilem sapientem et in omnibus peritam*
» *quae mihi testas de musco ex gasella donavit, nobisque*
» *maximum honorem exibuit. Et hec domus est in maximo*
» *foro et latissimo campo situs juxta monasterium sancti*
» *Dominici, fueramus optime tractatus.* »

Uit *Hieronymus Münzer's Bericht über die Entdeckung von Guinea*, von dr F. Kunstmann in de Abh. der kön. Bayer Akademie der Wiss. B. VII, Abth. II, 1854.

Hieronymus Münzer (Monetarius), waarschijnlijk uit Feldkirchen afkomstig, verwierf, in 1478, den graad van doctor in de geneeskunde aan de universiteit van Pavia, en begaf zich nog dat zelfde jaar naar Neurenberg, waar hij zich als geneesheer vestigde en twee jaren later het burgerrecht verkreeg.

Omtrent de plichten jegens zijne patienten schijnt hij zonderlinge begrippen gekoesterd te hebben; althans in 1484, toen de pest in de stad zijner inwoning heerschte, besloot

hij eene reis te doen naar Italie, uit overweging, dat, « in » den oorlog en bij het heerschen van pest, zij het minst » gevaar loopen van om te komen, die daarbij niet tegen- » woordig zijn. »

In 1494 dreef hem dezelfde reden weder van huis, en thans ondernam hij met drie jonge kooplieden de reis naar Portugal.

Aan de beschrijving dier reis zijn wij enkele aanteekeningen aangaande de Açoren verschuldigd, opgenomen in bijlage VII.

Op zijne terugreis, in 1495, door Frankrijk en Belgie, bezocht hij ook Brugge, dat, naar hij zegt, vóór 20 jaren de wereldmarkt geweest was, doch later sterk was achteruit gegaan. Toch was in den laatsten tijd de handel, die zich grootendeels naar Antwerpen verplaatst had, weder toegenomen, zoodat zich voorzien liet, dat de oude welvaart spoedig zou terugkeeren.

Wij weten, dat dit vooruitzicht van Münzer niet verwezenlijkt is.

Hij noemt de volgende waren op, die de Hispani (Spanjaarden en Portugeezen) in Vlaanderen aanvoerden:

Wol, ijzer, haar (borstels of paardehaar), vruchten, zoo als vijgen, druiven (rozijnen), oranje-appelen, olie, rijst, wijn en kleine schapevachten voor pelzen, graan.

Dat er in het laatst der XVe eeuw granen uit Portugal in Vlaanderen werden aangevoerd is niet wel aan te nemen, bij den zeer gedrukten toestand van den landbouw in eerstgenoemd land.

(129) « *Cuja lingoa eu era* » zegt Valentin.
(Dr Schmeller, u. s.)

(130) Zie den geheelen brief bij *Ghillany* u. s. S. 106. M. Behaim schreef dien aan zijn neef Michiel Behaim senior te Neurenberg. Het te Lissabon daarbij gevoegde naschrift volgt hieronder. M. Behaim had in dienst van koning Joâo eene reis naar Vlaanderen gedaan, waarschijnlijk onmiddellijk

nadat hij van zijne reis naar Neurenberg was teruggekomen. Die zending had waarschijnlijk ten doel om Philips den schoone, zoon van keizer Maximiliaan, te winnen voor het plan van koning Joâo II, om, daar deze geene wettige zonen had, aan zijn onechten zoon Jorge de erfopvolging te verzekeren.

Het naschrift van Behaim's brief luidt als volgt :

« *Lieber Vetter. Nach datum disses brieffs so most ich* » *eylantts gen portigal also das mir disser belib vnd ich* » *in mit mir wegk furtt. also pin ich anderwerff in por-* » *togal wol kommen got lob zu meinem schweche vund* » *bis auf pfingsten wert ich do bleiben wilt Gott. Doctor* » *Jeronimus wirt euch allen wol sagen wie das es mit mir* » *stedt grust mir alle geschwistergit. Sag Ulrich Futterer,* » *ich bit in das er mir schreib gen Jenua von da wirt* » *man mir gen Ulixbona di briff in die ilha de madera* » *wol bestellen vnd also fortt in di ilhas dos azores vnd* » *grust mir in fleissiglich und last mich wissen, an wen* » *ich zu Jenua soll schreiben, das dem futterer mein briff* » *mogen weren, vnd in welche gasse vnd wie der man* » *haist. Hiermit sej got mit euch allen. Amen.* »

Opmerkelijk doch verklaarbaar is de aanwijzing van den weg, dien brieven uit Neurenberg over Genua en Madeira naar de Açoren hadden af te leggen. De Genueezen trokken zeker uit Madeira wijn en suiker en konden omgekeerd het eiland voorzien van koopwaren van het vaste land. De Açoren voerden koren en hout uit naar Madeira, dat beiden voortdurend behoefde.

In den brief zelven wordt de richting aangewezen, die brieven naar Portugal bestemd te volgen hebben, namelijk over Antwerpen of Brugge door bemiddeling van den factoor van den koning van Portugal.

Behaim geeft daarbij het volgende adres op :

« *Dno Martino Boheimo Militi, in Vlisbona alemano,*

„ *regni portogalie, genero capitanii Insularum azores faial*
„ *et pico et insularum flemengorum ubi ubi sit etc.* „

(Ghillany u. s. S. 106.)

In den titel van *miles*, hier door Behaim zich zelven toegekend en in een bericht, gevonden in de stukken, thans nog in het bezit van zijn geslacht, heeft men bewijzen meenen te vinden voor zijne opname in de Christus-orde. In dat bericht toch wordt de 18 Februari 1485 genoemd als de dag, waarop hij den ridderslag ontving en worden de Portugeesche edellieden genoemd, die daarbij hunnen bijstand verleenden. Sebastiâo Francisco de Mendo Trigoso zegt daaromtrent in zijne : *Memoria sobre Martim de Bohemia :* « de schrijvers „ zijner geschiedenis, althans de meeste, uitgaande van een „ ondersteld document uit Neurenberg, doen hem tot den „ 18 Februari 1485 tot ridder der Christus-orde slaan ; „ maar behalve, dat die datum klaarblijkelijk onjuist is, „ omdat hij toen nog in de buurt van Congo was, zijn de „ overige daarbij vermelde omstandigheden hoogst onwaar- „ schijnlijk. „

Trigoso verklaart ook de namen der genoemde edellieden voor onbekend in Portugal. De registers der Christus-orde zouden spoedig het pleit beslissen kunnen, maar ongelukkig bevinden zich in de Torre do Tombo geen stukken die op de orde betrekking hebben van vóór de regeering van koning Sebastiâo.

(Memorias de litt. Portug. public. p. Acad. real. T. VIII, 1812.)

Wellicht heeft Behaim den titel van *escudeiro fidalgo* of den meer verheven titel van *cavalleiro fidalgo* erlangd, de eenige titels van onderscheiding, zegt Constancio, die aan plebëers werden verleend, die het nooit tot *fidalgo cavalleiro* konden brengen. Het is toch de vraag, of de Duitsche adel van Behaim in Portugal erkend werd. Men zal erkennen dat *miles* zeer wel voor de vertaling van *cavalleiro fidalgo* gelden kan en men mag vermoeden, dat Behaim zich wel

miles Christi zou genoemd hebben, zoo hem die titel had toebehoord.

(131) Dr Kunstmann geeft in zijne verhandeling over Valentin Ferdinand in de Abh. d. k. Akad. München 1860 de aanstelling van Valentin op als makelaar, notaris en translateur in het Latijn en Portugeesch d. d. 21 Febr. 1503.

(132) De titel van *Escudeiro da Casa Real* werd door koning Manoel ook aan den boekdrukker Jacob Cromberger en andere meesters van het gild verleend, of althans werden hun alle voorrechten, vrijstellingen en eerbewijzen, daaraan verbonden, toegekend, en werd daarbij bepaald, dat zij daarvoor in alle opzichten zouden doorgaan, schoon zij al geen wapen hadden, noch paarden hielden, overeenkomstig de op dit stuk bestaande bepalingen, mits zij een kapitaal van 2000 dobras de ouro bezaten en oude Christenen waren, zonder vermenging met Mooren, noch Joden.

Constancio geeft voor de dobra van 1472 eene waarde in zilver van 300 reis op, hetgeen voor 2000 dobras fl. 5856 Nederlandsch zilver zou uitmaken, of 12,298 fr. Belgisch zilver.

(*Memoria sobre as origens da typografia em Portugal no seculo XV* p. Antonio Ribeiro dos Santos in de *Memorias* u. s. 1812.)

(133) Het is daar gecatalogiseerd onder n^r^ 27 Cod. Hisp.

(134) Histuria insul ; Liv. V, Cap. I.

(135) Aan de bijzondere goedheid van den heer prof. d^r^ K. Halm, director der bibliotheek, zijn wij de toezending van een nauwkeurig afschrift dier bladzijden verschuldigd. Zij behooren hierachter in bijlage VIII voor het eerst in druk te verschijnèn.

Uit het facsimile ontwaart men met welke bezwaren het afschrijven van den tekst te kampen heeft gehad.

(136) *Dochter,* lees : *zuster.*

(137) *Zuster,* lees : *tante.*

(138) Men heeft hieruit *Dazevedo* gelezen. Volgens Cordeiro was het *Brites de Macedo*. Hij zegt :

« Ofschoon Barros zegt, dat zij *Isabel de Macedo* heette, » zoo moet volgens Guedes en de steeds gevolgde overleve- » ring, die ook alle waarschijnlijkheid voor zich heeft, haar » naam *Brites de Macedo* geweest zijn. »

Uit den geslachtsnaam, door sommige afstammelingen van van Hurter aangenomen, blijkt overtuigend dat de naam *Dazevedo* hier geheel ten onrechte is ingevoerd, zooals ons nader blijken zal.

(139) Onder *zij* worden hier zeker de Portugeezen bedoeld, daar er onmiddellijk de vermelding van het spoedig uitsterven der Vlaamsche taal op volgt.

(140) Met de keizerin wordt hier zeker Leonor bedoeld, dochter van koning Duarte, die met keizer Frederik III huwde en in 1467 overleed. Isabel, de gemalin van Philips den Goede, was niet hare zuster, maar hare tante.

(141) *Ysabel*, lees *Brites*.

(142) Op den verbouw van weede komen wij later terug.

(143) Onder de met dit doel vruchteloos geraadpleegde werken vermelden wij hier slechts :

B. I. Gailliard. Kronijk der stad Brugge, 1849.

I. O. Delepierre. Précis des Annales de Brugge, 1835.

Joost de Damhouder. Kronycke van Brugge, 1699.

Jo. Bapt. Gramaye. Brugæ Flandrorum, 1611.

Beaucourt de Noortvelde. Jaerboecken van den Lande van den Vrijen, 1785.

C. Custis. Jaerboecken der stadt Brugge, 1785.

(144) Volgens de welwillende mededeeling van den heer W. H. Lane, consul der Nederlanden te Horta (Fayal), enz.

(145) *Historia das quatro ilhas que formam o districto da Horta*, p. Antonio Lourenço da Silveira Macedo. Horta 1871.

Voor de geschiedenis en den tegenwoordigen staat van Fayal, Pico, Flores en Corvo zal in de volgende bladzijden

dit werk meermalen worden aangehaald. De schrijver, te Horta geboren, schijnt blijkens zijn naam, een afstammeling van Willem van der Haghe en van Joost van Hurter te zijn.

(146) Volgens andere berichten vertoont de volkstaal geen de minste sporen van het Vlaamsch.

(147) Boid u. s. p. 287.

(148) In 186.(?) vond men er 497 runderen, 800 schapen, 86 geiten en 600 varkens.

(149) Da Silveira Macedo u. s. III p. 47 sqq.

(150) « *A ponta chamada da Espalamaca, que em Fla-* » *mengo significa o que em nosso Portuguez ponta de* » *agulha, ou de alfinete; e aqui está hum jardim, que* » *fez Joz da Terra, hum dos primeiros Flamengos nobres,* » *que vierão áquella Ilha, e sogro de Antonio de Brum,* » *dos quaes ambos fallaremos mais abaixo.* »

(Cordeiro u. s. Liv. VIII, Cap. I.)

« Kaap Espalamaca, dat in het Vlaamsch hetzelfde betee- » kent, als in ons Portugeesch, punt van een naald of van » een speld; en hier is een tuin, dien Joost van Aard (?), » een der eerste Vlaamsche edellieden die in dit eiland » kwamen, heeft aangelegd. Hij was de schoonvader van Antonie » de Bruin (?) en over beiden zullen wij later spreken. »

(151) Den 12^{en} Maart 1507 verliet Jean Schonamille de haven van Brugge met het schip Sint-Donaes, geladen met runderen en zaai-koren, voor de « ingelanden der Portuga- » loische eylanden » bestemd.

(Van den Bussche u. s.)

Dat Vlaamsche paarden vroeger gediend hebben tot veredeling van vreemde rassen blijkt ook uit hetgeen Macaulay daaromtrent zegt (*The history of England*, I, Ch. III) waar hij van het midden der XVIIe eeuw spreekt. « *The coaches* » *of the aristocracy were drawn by grey Flemish mares,* » *which trotted, as it was thought, with a peculiar grace,* » *and endured better than any cattle reared in our*

» *island the work of dragging a ponderous equipage over* » *the rugged pavement of London.* »

(152) Henrique stierf den 13^en^ November 1460. Als bewijs voor de onzekerheid der Portugeesche berichten uit den tijd van Affonso V kan gelden dat de Barros (Dec. I, Liv. I, Cap. 16) 1463 voor het sterfjaar van Henrique opgeeft.

(153) In dien giftbrief, opgenomen in: *Provas da historia genealogica da casa real portugueza*, p. D. Antonio Caetano de Sousa, 1735. T. I. worden de volgende eilanden genoemd:

Ilha da Madeira,	Ilha de Sam Christovâo,
» do Porto-Santo,	» Lana,
» Dezerta,	» Santa Eyrea,
» de Sâo Luis,	» *Jezu Christo* (Terceira),
» » Sâo Deniz,	» *Graciosa*,
» » Sâo Jorge,	» de *Sâo Miguel*,
» » Sam Thomas,	» » *Santa Maria*,
Ilhas dellas mayaes,	» » Sâo Jacobo e Felipe.

(154) Zie die giftbrief in bijlage VI.

(154*) De uit Portugal gevluchte kinderen van D. Pedro, die in dien slag gesneuveld was, vonden eene hartelijke ontvangst aan het Bourgondische hof.

« *Et vint l'enfant dom Jaques devers le duc à Bruges* » *et le receut le duc moult honnorablement, et luy bailla* » *estat et pension, pour luy et pour tous ses gens : et* » *peut on croire que la bonne duchesse, sa tante (Izabel),* » *le receut, ensemble les Portugalois, moult cordialement,* » *leur fit de grands biens, et y mit largement du sien.* »

Het verblijf van den oudsten infant te Brugge brengt ons in herinnering, hoe feestelijk daar weleer zijn vader D. Pedro, 24 jaren vroeger, ontvangen werd. (Zie noot 41.)

(Mémoires de Messire Olivier de la Marche publ. par Petitot, T. I, p. 469.)

(155) *Memoria para a historia da agricultura* u. s.

(156) De klachten welke de Barros aan ontevreden Portugeezen in den mond legt, die niet ingenomen waren met de

grootsche plannen van D. Henrique en het allerminst zeker met de veldtochten in Afrika, waren niet geheel ongegrond. Men oordeele :

« En niet alleen de zeelieden maar ook anderen van hoo-
» geren rang zeiden :

» Wij weten inderdaad niet wat de infant bedoelt, noch
» welke andere vruchten hij verwacht van die ontdekking
» (van Madeira en Porto-Santo) dan het verlies van zooveel
» mannen, die daarheen scheep gaan en vele weezen en
» weduwen in het koninkrijk achterlaten, ongerekend de ver-
» spilling van zijn goed. Zoo zijn gevaar en kosten duidelijk
» en het voordeel is hoogst onzeker, zoo als wij allen weten.
» Zoo de infant meent, dat de ontdekking van die twee
» eilanden hem tot glorie strekt, kan hij ook wel andere
» woeste landerijen vinden, even vet en vruchtbaar, als men
» zegt, dat die eilanden zijn ; onbebouwde gronden liggen er
» in het koninkrijk, die zonder zeegevaar, noch buitensporige
» uitgaven kunnen ontgonnen en bebouwd worden.

» Bovendien hebben wij voorbeelden, die met zijne meening
» in strijd zijn, daar de vroegere koningen van dit rijk steeds
» uit vreemde rijken lieden hebben laten komen, om het land
» te bevolken, en hij wil Portugeezen woeste landen laten
» bevolken, ondanks zoo groote gevaren van de zee, van
» honger en dorst, zoo als wij zien dat zij uitstaan, die
» daarheen gaan. Gewis, zijn vader heeft hem kort geleden
» een ander voorbeeld gegeven, toen hij onbebouwde gron-
» den bij Coruche aan den Duitscher Lambert de Orches ter
» ontginning en bevolking schonk, onder verplichting, om
» daar Duitsche landverhuizers te vestigen. Hij beval zijnen
» vasallen niet, om over zee landen te gaan ontginnen, die
» God tot weide voor het wilde vee bestemd heeft. »

(de Barros Dec. I Liv. I, Cap. IV.)

Zeker heeft ook de kleingeestigheid dergelijke klachten doen hooren, maar toch valt het niet te ontkennen, dat de buitenlandsche ondernemingen der vorsten van Portugal het land

zelf deerlijk hebben doen vervallen en de bevolking hebben uitgeput. Bij het nagaan der geslachtslijsten bij Cordeiro en Fructuoso staat men versteld over het verbazend aantal leden van min of meer aanzienlijke geslachten, die den dood vonden in Afrika, op zee en in Indie.

In Portugal zelf werd alles verwaarloosd, — wegen, bruggen, waterloop, landbouw, veeteelt, nijverheid, — slechts de handel bloeide, maar kwam toch al spoedig in vreemde handen.

Over den volksgeest in de XVe eeuw en later sprekende, zegt de vroeger reeds aangehaalde *Memoria para a historia da agricultura em Portugal:* « De vorsten van dien tijd » hadden slechts smaak in : oorlogen in Afrika, zeereizen, » ontdekkingen, veroveringen. Het volk, steeds belust op het » navolgen zijner souvereinen in hunne neigingen en hun » smaak, werd met dezelfde denkbeelden vervuld. Allen » waren er veel trotscher op, om soldaat of zeeman te zijn, » dan landbouwer. Wie niet over zee mêe ging oorlog voeren, » werd bijna veracht. Van de menigte Portugeezen, die in » Afrika te noorlog trokken, bleef het grootste aantal achter, » hetzij zij sneuvelden of in garnizoen gelegd werden. Eenigen » kwamen verminkt, ziekelijk terug, ongeschikt voor den » landbouw, en weinigen hadden hunne gezondheid gered. » Krijgs- en zeelieden werden beloond, geen landbouwer herin- » nerde zich ooit gunst of belooning ontvangen te hebben. »

(157) Zie de beschrijving der heete zwavelhoudende bronnen bij *Hartung* en *Boid.* De laatste geeft voor de temperatuur van het water van een dier bronnen 80° à 220° F. op.

(158) Voor de hoogte van den piek van Pico geeft A. L. da Silveira Macedo 2412 meters op, boven het oppervlak der zee.

(159) Bij Cordeiro lezen wij, dat *Gonçalo Velho Cabral,* die, als commendador der Christus-orde, niet huwen kon, met bewilliging van den infant Henrique de donataria van Sta Maria en St. Miguel aan zijn zusters-zoon *João Soares de Albergaria* overdroeg, en dat deze den 10^{en} Maart 1474

de koninklijke bewilliging verkreeg tot den verkoop van zijne rechten op St. Miguel aan *Rui Gonçalvez da Camara (Rodoricus Goncales)* broeder van *Joâo Gonçalvez da Camara (Johannes Goncalez)* capitâo-donatario van Funchal op Madeira. Beide waren zonen van den vroeger in deze bladen genoemden *Joâo Gonçalvez Zargo da Camara,* den medeontdekker van Madeira.

Cordeiro geeft ook den koopprijs op, die 800 milreis in geld en 4000 arrobas suiker beliep.

De arroba suiker met hem tegen 3200 reis berekenende, verkrijgt men een totaal van 13,600 milreis of 34,000 cruzados. (Cordeiro zegt: 32,000 cruzados, schoon toen de cruzado op 390 à 400 reis gerekend werd.) De herleiding der milreis tot Nederlandsche zilveren munt geeft 132,736 fl., en die der cruzados tot Nederlandsch goudgeld 139,410 fl.

De arroba suiker = 14,688 K. G. kostte toen 3200 reis, waaruit voor den prijs van het K. G. bijna 2.14 fl. gevonden wordt.

Ondanks de uitgebreide teelt van het suikerriet op Madeira, was men in 1472 nog ver verwijderd van den toestand, dien Ortelius in zijn *Théâtre de l'univers* van 1598 schetst.

Van de landen van Amerika sprekende zegt hij:

« *Et entre autres choses, ilz nous ont donné telle abon-*
» *dance de succre, que toutes cuisines en sont plaines, là*
» *où l'on le dévore par gloutonnie fort excessiuement, au*
» *lieu que parauant il n'estoit recouurable qu'aux bou-*
» *tiques des Apoticaires, qui le gardoient pour les malades*
» *seulement (par manière de dire) de sorte que ce qui*
» *iadis seruoit de médecine, nous sert pour le présent de*
» *nourriture.* »

(160) Van die overdracht zijner rechten op St. Miguel door Henrique aan Pedro wordt nergens elders gesproken. Zij is zeer onwaarschijnlijk. Pedro was regent van Portugal, tijdens de minderjarigheid van Affonso V, van 1438-1447. Hij sneuvelde den 20^{en} Mei 1449.

(161) *Trotâo* (Portug.), een paard, dat in draf loopt.

(162) De *furnas* (kraters) op St. Miguel vindt men beschreven bij Cordeiro, die ze in 1664 en 65 zelf bezocht heeft. (Hist. insul. Liv. V, Cap. VIII), bij Boid en Hartung, en vrij uitvoerig, door eene afbeelding toegelicht, in *the History o the Azores* by T. A. London 1813.

Terwijl uit enkele *furnas* voortdurend dichte water- en zwavel-dampen opstijgen, werpen andere slijk uit. Van een in den zomer werkzamen vuurspuwenden berg is echter niets bekend. Ook uit spleten in den grond, in den omtrek der *furnas*, ziet men heete dampen voortkomen, en de naakte vlakte, waarboven zich de kokervormige *furnas* verheffen, is met vulcanische asch bedekt.

(163) « *Il mourut le plus riche prince de son temps, car* » *il laissa quatre cens mille escus d'or, contens, soixante* » *douze mille marcs d'argent en vaisselle courant, sans* » *les riches tapisseries, les riches bagues, la vaisselle d'or,* » *garnie de pierreries, et sa librairie moult grande et* » *moult bien étofée : et, pour conclusion, il mourut riche* » *de deux millions d'or, en meubles seulement.* »

(*Mémoires d'Olivier de la Marche* publ. par Petitot 1820, T. X, p. 267.)

(164) *Cronycke vanden lande ende graefscepe van Vlaenderen*, door J. N. Despars, uitg. d. J. de Jonghe 1839, D. III, blz. 580.

(165) « *Zommeghe schamele lieden aten de coucken die* » *van de olyemeulens commen, ende zom verghinghen zy* » *van honghere ende ghebreke, dat claghelick was, duer* » *dien dat zy tot die backers gheen broot en vonden, uyt* » *welcker aermoede ende famine successivelick al Vlaen-* » *deren duere zulc een moordadighe pestilentie causeerde* » *dater bet dan XXIIII duysent personen, tusschen jonck* » *ende oudt, alleenlick binder stede van Brugghe storven,* » *tusschen Sinxen ende Sinte Maertemesse.* »

(166) Anno 1448. « *Men beghonster al Vlaenderen deure*

» *niet dan van droefheyt ende zwaricheit thoorene, deur-*
» *dien dat er die hertoghe Philips van Bourgoengnen (by*
» *quaden rade) eene nieuwe cayljoote van XVIII grooten*
» *up elc hoet zouts stellen wilde, daer die van den lande,*
» *als wesende van alle ouden tijden een zeer libere natie*
» *van volcke, in gheender maniere toe te bringhen en*
» *waren, ende namelick die van Gendt, zegghende plat*
» *uyt dat zyder in der eeuwicheit niet inne consenteren en*
» *zouden.* »

(Despars. u. s. D. III, blz. 462.)

Anno 1449. « *Die prince keerde weder met grammen*
» *moede naer die stede van Bruessele heesschende ten XII*[e]
» *daghe van der naervolghender maent, van die van Vlaen-*
» *deren boven de voorgaende cayljoote van zoutte (daer*
» *hij als doen noch zeer vastelick by persisteerde) ooc*
» *zekere nieuwe cayljoote up allerande soorte van grane,*
» *maer die Ghendtenaers omtzeiden hem anderwarf zonder*
» *eenich dilay teene metten andere.* »

(Despars. u. s. D. III, blz. 465.)

(167) Bij de onderwerping van Brugge, in 1437, werd aan de stad eene boete van 200,000 gouden rijders, d. i. 2,800,000 fl. of 5,880,000 fr. opgelegd en 42 personen van de verleende amnestie uitgesloten. « *die welcke men in alder maniere*
» *zal pijnen tapprehenderene waert zy, zonder eeneghe*
» *simulatie ofte dissimulatie, ende ghevanghen zijnde, men*
» *zal ze alleghadere omthoofden als meutmakers ende*
» *seditieuse, ten ware datter naermaels ander by den*
» *prince gheordoncert wierde.* »

(Despars. u. s. D. III, blz. 411.)

In 1438 werden er 12 van deze Bruggenaars onthalsd,
» *ende alle die reste van haerlieder medeghesellen ende*
» *complissen (daer men noch niet annegheraken en conste)*
» *wierden ghezamelick ten eeuwighen daghe ten landen*
» *uyt ghebannen, up haerlieder hooft.* » (Id. blz. 416.)

Bij de onderwerping van Gent, in 1453, werd aan die stad

eene boete van 350,000 gouden rijders, d. i. fl. 4,900,000 of 10,290,000 fr. opgelegd, nadat 400 van de 1700 Gentenaars, die in den slag gevangen waren genomen, « *ghecondemneert » waren voor tcasteel te Gavere lyvelick gheexecuteert te » werdene by den baste*, » en dat wel, nadat er reeds 16,000 in den slag zelven gevallen waren.

(168) Olivier de la Marche geeft een getal van ongeveer 10,000 man op. (Mémoires, III, p. 253.) Men vergelijke hiermede het verhaal van Jacques du Clercq, in zijne *Mémoires*, uitgegeven door I. A. Buchon, in de *Chroniques* d'Enguerrand de Monstrelet, 1826, T. XIV, p. 341.

Daarin wordt het aantal strijders, die zich te Sluis inscheepten, op 2000 geschat, maar onder bijvoeging van het volgende :

En ce temps aussi, se croisèrent grand nombre de gens, et la pluspart touts josnes hommes, et se partoient par routes (troupes) chi dix, chi vingt, chi quarante ensemble, sans capitaines, et les aucuns avecq bien peu d'argent ne habillements de guerre, et à pied ; et tirèrent touts vers Rome ; et disoit-on que des pays du duc en estoient partis grand nombre, et bien jusques au nombre de vingt mille ou plus.

Omtrent den terugtocht leest men daar, p. 378 :

Et ains qu'Antoine et Baldouin, bastards de Bourgogne et plusieurs autres seigneurs et chevaliers venissent à Marseille, plusieurs moururent de maladie et eux arrivés à Marseille, où ils feurent plus de trois ou quatre mois, la mortalité se frappa tellement, que deux mille qu'ils estoient, il en mourut de quatre à cinq cents ; et puis revindrent, comme dist est, et laissèrent à Marseille toute leur artillerie et leurs harnats de guerre, et revindrent par Avignon, et par terre jusques à leurs lieux.

(169) Despars u. s. III, blz. 561.

(170) *Flandria illustrata.*

(171) Eene uitzondering is wellicht te maken voor den door Cordeiro genoemden *Joz da Terra*.

Bij Despars (III, blz. 549) wordt zekere *Joos van Aertrijcke* vermeld, die in April 1461 deel nam aan een te Brugge gehouden steekspel.

Men vindt bij Despars ook een *Jan van der Haghe* (1437) en een *Gheerolf van der Haghe* (1451), maar geen *Willem van der Haghe* (Guilherme Vandaraga ?)

(172) *Os trinta dias de sua correiçâo. Correiçâo* = correctio (Lat.), werd ook het bezoek van den corregedor genoemd.

(173) Tot recht begrip van het ambt van *corregedor* moge de volgende omschrijving van zijn werkkring dienen. voorkomende in de *Memorias sobre a origem e jurisdiccâo dos corregedores das comarias* door José Antonio de Sa, opgenomen in de *Memorias da Acad. real de Lisboà*, T. VII, 1806.

« De *corregedor* is wegens zijn hoogen rang en zijne bevoegdheden met het gewichtigste ambt in den staat bekleed. » Aan het hoofd der comaria (rechterlijk arrondissement) » oefent hij de hoogste rechtsmacht uit, is de onmiddellijke » vertegenwoordiger des konings, draagt zorg voor de zuivere » uitvoering der wet, zorgt dat de lagere rechters hun plicht » vervullen, gaat bij wereldlijke en kerkelijke donatarios » iedere overschrijding hunner rechtsbevoegdheid te keer, » waakt voor de instandhouding der rechten van de kroon, » heeft het oppertoezicht over de inning der koninklijke » rechten en schattingen, de handhaving der policie en der » openbare rust, verhindert ieder misbruik van macht, bevor- » dert den landbouw, den koophandel en het vervoer, en » waakt over de bevolking en de nijverheid. »

De schrijver wijst op de overeenkomst der *corregedores* met de *legati consulares* en de *legati Caesaris* in het Romeinsche rijk, de *missi dominici* der Carolingers en de

baillifs royaux, de *prévôts* en *juges royaux* der latere Fransche koningen.

In den regel waren de *corregedores* rechtsgeleerden. In 1427 klaagde men over de aanstelling tot *corregedor* van eenvoudige escudeiros, zonder rechtskennis, die daardoor vaak wederrechtelijke handelingen pleegden.

Behalve in enkele gevallen, o. a. waar het de bescherming van het volk gold tegen verdrukking en knevelarij, was hun geen eigenlijke rechtspraak opgedragen. Zij hadden slechts te waken voor den geregelden loop van het recht, en hunne grifflers waren gehouden aan den koning verslag te doen van alle zaken, die aan de kennisneming der *corregedores* waren onderworpen en waarin deze eene beslissing gegeven hadden. Desniettemin werden dikwijls aan *corregedores* met bijzondere volmacht (alçada), somtijds ook buiten hun rechtsgebied, het onderzoek en de beslissing in belangrijke rechtszaken opgedragen.

Dat hunne uitgebreide bevoegdheid licht tot overschrijding der daaraan gestelde grenzen aanleiding moest geven, ligt in den aard der zaak. Reeds in 1352 werden bij de Cortes klachten ingeleverd tegen het misbruik, dat de *corregedores* maakten van hun gezag, door rechtszaken aan de beslissing van den plaatselijken rechter te onttrekken en daarin zelve uitspraak te doen.

In den loop der tijden werden aan de corregedores nog verschillende bemoeiingen opgedragen, o. a. met de domeinen en belastingen, enz. hetgeen tot velerlei klachten aanleiding gaf, o. a. in de Cortes van Torres Novas van 1525. Die ambtenaren, te gering in aantal en overkropt met bezigheden, werden daardoor buiten staat gesteld, om zich behoorlijk van hun plicht te kwijten.

De *corregedores* waren de natuurlijke beschermers van het volk tegen den adel en de geestelijkheid, die vaak met leede oogen aanzagen dat hunne macht voor het gezag des konings wijken moest. Met recht zegt dan ook de schrijver der aan-

gehaalde *Memoria.* « *De vertegenwoordigers van den derden* » *stand in de Cortes van* 1668 *wisten niet wat zij deden,* » *toen zij verzochten, dat er voortaan geene alçadas meer* » *mochten worden uitgevaardigd tenzij in geval er gru-* » *welijke moorden gepleegd waren en steeds voor een* » *beperkten tijd.* »

Indien Arnequim zich werkelijk op de omschreven wijze tegen een *corregedor* vergrepen heeft, dan passen die woorden in volle maat ook op hem. De eenige uitkomst toch voor de kolonisten op Fayal, in geval van onderdrukking door hun *capitâo donatario*, lag in de tusschenkomst van den *corregedor*. En dat voor zoodanige onderdrukking wijde speelruimte bestond, leert de bloote inzage der giftbrieven aan de donatarios der eilanden uitgereikt.

Van 1503 tot 1534 en ook weder na 1544 was er één *corregedor* over de negen Açorische eilanden met den titel van *corregedor desembargador*. Zijne standplaats was Angra op Terceira, van waar hij alle overige eilanden geregeld bezocht. De gewone *corregedores* werden voor drie jaren benoemd.

Op het genoemde jaar 1503 afgaande, zou men moeten besluiten, dat het geval van Arnequim zich niet tijdens het leven van den eersten Joost van Hurter († 1496), of niet met een corregedor heeft toegedragen. Intusschen is het zeer mogelijk, dat reeds in de eerste jaren na 1466 een buitengewoon corregedor eene zending naar Fayal vervuld heeft. Van dergelijke zendingen haalt Cordeiro voorbeelden aan, maar zonder tijdsopgave.

(174) *Historia insul.* Liv. VIII, Cap. II.

(175) *Citrus* vulgaris, aurantium, limetta, limonum en medica. (Da Silveira Macedo u. s.)

Volgens van den Bussche werd de bittere oranje reeds tegen het einde der XIIe eeuw bij Sevilla gekweekt en kwam de zoete oranje of chinaasappel in 1548 uit China voor het eerst in Portugal, waar de teelt van dien boom weldra zeer verbreid werd. Het is niet bekend, wanneer ook de Açoren

daarmede zijn bedeeld geworden. De uitvoer van chinaasappels schijnt eerst in 1795 van eenig belang te zijn geworden. In dat jaar voerde Fayal 382 kisten ieder van 1000 stuks uit. Voor de volgende jaren vindt men een gestadigen vooruitgang, maar met verbazende afwisselingen, gedeeltelijk zeker veroorzaakt door den staatkundigen toestand van het oogenblik, maar hoofdzakelijk teweeggebracht door mislukking van den oogst. Een enkele hevige windvlaag toch tegen den pluktijd kan de hoop van het geheele jaar vernietigen.

Als voorbeelden van die groote afwisseling mogen de volgende opgaven van den uitvoer volstaan :

In 1811 2675 kisten
» 1812 232 »
» 1864 4200 »
» 1865 12865 » het hoogste cijfer, dat ooit bereikt werd.

In de *History of the Azores* 1813 leest men, p. 68, wat één boom onder gunstige omstandigheden kan opleveren. De schrijver zag er op St. Miguel, die gewoonlijk van 40,000 tot 60,000 vruchten dragen. Uit het middencijfer, dus 50 kisten, berekend tegen 2 1/2 dollar d. i. ongeveer fl. 6,25 het stuk, verkrijgt hij voor de opbrengst van één oranjeboom, fl. 312.40 of 656.25 fr. Daarbij valt nog op te merken dat een oranjeboomgaard daar slechts zeven jaren behoeft om tot volle opbrengst te geraken, en eene kweekerij het best slaagt op lavagronden, die voor weide of akkerbouw niet geschikt zijn.

Ongelukkig heeft in de laatste jaren een insect, de *cocus hesperidum*, in de oranjeboomgaarden van Fayal groote verwoestingen aangericht, waarvan zij slechts langzamerhand zijn bijgekomen.

(176) De zeeëngte tusschen Fayal en Pico is ruim 4600 meters breed, tegenover Horta. Het is dan ook ongerijmd met Fructuoso aan te nemen, dat Pico eerst negen jaren na Fayal zou ontdekt zijn.

Van die ontdekking zelve is niets bekend. De door denzelf-

den schrijver aangehaalde legende van een kluizenaar, die, vóór de aankomst der Vlamingen op Fayal gevestigd, Pico zou gezien hebben, kunnen wij hier als geheel onbeduidend ter zijde laten.

Zeker was voor Joost van Hurter de keuze tusschen beide eilanden voor het vestigen eener kolonie niet moeielijk. Ofschoon toch Pico ruim vijfmaal zoo groot is als Fayal, bood het den volkplanters wegens zijn hoog gebergte, steile hellingen, gebroken terrein en het gemis van alles wat naar een haven zweemt, veel minder natuurlijke voordeelen aan dan Fayal. In den oudsten giftbrief van Fayal, die bewaard gebleven is, en van 1509 dagteekent, (bijlage VI) wordt dit eiland met Pico als ééne donataria genoemd. Beide bleven steeds vereenigd en het voornaamste grondbezit op Pico was altijd in handen van Fayalensers. Vlamingen, zegt Cordeiro, kwamen zich hier niet vestigen.

Het voortreffelijke timmerhout van Pico was van niet geringe waarde voor Fayal, waar geen hoog geboomte groeit, wegens de hevige winden, waaraan de kruin is blootgesteld. Cordeiro roemt de *ceder-* en *taxusboomen*, wier hout van de vroegste tijden af naar de andere Açoren en ook naar Portugal werd uitgevoerd.

J. H. van Linschoten schreef in zijn « *Itinerarium* » :

« *Daer is een hout int Eylandt Pico, dat men heet* » Teixo, *is een heerlyck ende Coninghshout, waerom het* » *verboden is datter niemandt en mach afhouwen, dan* » *van des Conincks ofte zijns officiers weghen : is een* » *hout soo hart als yser (?), heeft een couleur van binnen* » *alst ghewrocht is, gelyck root Camelot, met die selfde* » *wateren, ende hoe 't ouwer wert ende meer gheuseert is,* » *hoe 't schoonder van couleur wert, soo dat het waert is* » *om te estimeren ghelyckt oock ghedaen wert* (blz. 148). »

Boid zegt nog in 1834 : *Pico possesses the finest timber-trees of the Azores, particularly the cedar and white yew.*

« *E entre os muitos cedros d'esta Ilha ha outra casta* » *de pâo muito precioso que chamâo Teixo, e he tão* » *admiravel para escritorios, escrivaninhas etc., que se* » *não corta sem especial licença.* » (Cordeiro).

(177) Waarschijnlijk is de wijnstok reeds veel vroeger, en wel in de XVe eeuw, uit Madeira naar Pico overgebracht.

Boid spreekt van het einde der XVIe eeuw, maar hoe vertrouwbaar ook in al hetgene hij van aanschouwing kent en als zeeman beoordeelen kan, gaat hij zoo roekeloos met jaartallen en andere geschiedkundige bijzonderheden om, dat aan zijn zeggen geen waarde te hechten is. Althans Fructuoso (1522-1591) zegt, dat er van Pico veel en beste wijn komt, en met welbehagen hoort men hem den lof van den *vinho passado* verkondigen, « *die zoo edel en krachtig is, dat hij* » *voor geen malvezij van Madeira onderdoet, ja dezen zelfs* » *overtreft, omdat men bij het drinken van eene kleine* » *hoeveelheid van den laatsten, die ook niet zoo gezond is,* » *zijn verstand kwijt raakt, terwijl de passado van Pico* » *de kwade sappen verdrijft, de maag sterkt, het hart* » *vervrolijkt, iemand levendig en toch niet dronken maakt,* » *en niet alleen overheerlijk smaakt, maar door zijn geur* » *alleen zeer opwekkend is.* »

De *passado* of *vinho de passas* wordt van in de zon half gedroogde druiven gemaakt, en heeft veel van Madeira-wijn, maar is lichter en werd vroeger veel naar West-Indie verzonden.

In 1811 gold de Pico-wijn de helft van den Madeira. Hoeveel er van den eersten in Europa onder dien laatsten naam is doorgegaan, is een geheim van den wijnhandel.

Vóór 1853 bedroeg de uitvoer, over Horta, van 12,000 tot 15,000 *pipas* 's jaars, of, de *pipa* op 430 liter stellende, van 50,000 tot 65,000 H. L.. In dit jaar echter begon het *oïdium Tuckeri* den wijnstok op het eiland aan te tasten en richtte zoo groote vernieling aan, dat, in 1871, de uitvoer over Horta

nog slechts 207 H. L. bedroeg, en men in beraad stond, den wijnbouw geheel op te geven.

(Da Silveira Macedo u. s. Vol. III).

(178) De *orseille* wordt uit de *Rocella tinctoria* en andere korstmossen bereid, door deze tot een fijn poeder gestampt en met urine overgoten, te laten gisten. Na verdere bereiding verkrijgt men een roodachtig paarsch poeder. De aniline kleurstoffen hebben thans de *orseille* bijna geheel verdrongen.

Het lakmoes wordt op gelijksoortige wijze, doch onder toevoeging van potasch verkregen. De gisting en oxydatie worden verder voortgezet, en ten slotte ontstaat eene blauwe verwstof. Voorheen werd ook het lakmoes in de verwerij gebezigd, maar thans dient het bijna tot niets anders, dan tot de bereiding van het bekende lakmoespapier.

(J. R. Wagner. Die chemische Technologie, 1866).

(179) Zie bijlage VIII.

(180) De *weede* is een tweejarige kruisbloemdragende plant, die in midden-Europa in het wild groeit en in de middeleeuwen in Frankrijk, Duitschland en de Nederlanden veel verbouwd werd.

Hare lotgevallen vullen eenige belangrijke bladzijden van de geschiedenis des handels, waaraan wij hier slechts het volgende willen ontleenen.

De *weede* leverde vroeger de voornaamste grondstof op voor de blauwverwerij. Ofschoon de *indigo* of liever de *anil* reeds bij de Grieken en Romeinen bekend was en ook in de middel-eeuwen door Marco Polo en andere reizigers naar het Oosten gezien en vermeld werd, bleef de invoer in Europa, die over land, door Perzie, over Bagdad en Aleppo, of naar Egypte en van daar over de havens van Italie geschiedde, onbeduidend, vóór dat de Portugeezen den zeeweg naar Indie hadden ontsloten.

Toen de *indigo* in Portugal bekend geworden was, en daarvoor niet meer de buitensporige prijs van vroeger gevorderd werd, begon een strijd met de *weede*, die eerst in de

XVIIIe eeuw volstreden werd, en met de nederlaag der laatstgenoemde eindigde, ondanks de hooge bondgenooten, die haar hadden bijgestaan.

In Duitschland werd de *weede* in de Lausitz, in Brandenburg, en vooral in Thüringen, op groote schaal verbouwd. Erfurt, Langensalza, Tennstadt, Gotha en Arnstadt werden de vijf *Waidstädte* genoemd, en de kooplieden dier steden heetten *Waid-Herren*. Toen nu de invoer der *indigo* hunne neering kwam bedreigen, zochten zij hulp bij keizer Rudolf II die op zware straffen het gebruik der nieuwe kleurstof verbood. In 1650 ging de keurvorst van Saksen nog verder, door op den invoer van *indigo* de doodstraf te stellen en de Raad der stad Neurenberg was niet minder verbeten op de « *Teufelsfarbe.* »

In Frankrijk was de schrik niet minder groot. In Languedoc was de teelt der *weede* zeer verbreid, en men beweert, dat de Fransche naam van ons Luilekkerland ontleend is aan de *coques* of *cocagnes*, kleine houten vormen, waarin de gekneusde bladeren der weede werden te drogen gezet. *Le pays de cocagnes* was de streek, waar landeigenaars en kooplieden schatten wonnen met de weede. Geen wonder dat ook daar de koning werd aangezocht, om het bedreigde kruid te beschermen. Hendrik IV verbood dan ook eenvoudig op doodstraf het gebruik van *indigo*. Colbert haalde de boog wat minder strak aan, en veroorloofde althans zekere hoeveelheid *indigo*, bij het gebruik, met de *weede* te vermengen, zooals ook thans nog in andere verhoudingen in de blauwverwerij wel geschiedt. Eerst in 1737 werd in Frankrijk iedere beperking opgeheven.

Ook in Engeland ontmoette de *indigo* fellen weêrstand, maar met de overkomst van blauwverwers uit de Nederlanden, in 1660, werd ook daar het gebruik der nieuwe kleurstof voor goed ingevoerd.

De *indigo*, zoowel in Indie als in de Spaansche koloniën van Amerika in stijgende hoeveelheden geteeld, vond vooral

eene gereede markt te Amsterdam, waar de vreemde kooplieden uit alle landen zich van de weldra onontbeerlijke kleurstof kwamen voorzien, waarvan de Vereenigde O. I. Compagnie ook in hare bezittingen de teelt zooveel mogelijk bevorderde.

(Grootendeels uit *Die Geographie des Welthandels* van K. Andree. Stutgartt 1877.)

Ook J. H. van Linschoten verzuimt niet, in zijn *Itinerarium* (159) een capittel te wijden aan de beschrijving van : « *Het* ANNIL, *anders* INDIGO *ghenaemt.* »

Cordeiro zag in zijn tijd (1641-1722) de teelt der *weede* (pastel) op St. Miguel te niet gaan, van waar vroeger schepen uit Engeland en Holland en tot zelfs uit Sevilla het kwamen halen, zegt hij.

(Historia insul. Liv. V, Cap. XVIII.)

(181) Cordeiro verhaalt, dat er op Flores zooveel ratten waren, dat als men er vleesch bij het vuur te droogen hing, er iemand met een stok bij moest blijven staan, om de ratten weg te jagen.

Ook zegt hij, dat er daarentegen op het naburige Corvo geen ratten waren maar wel veel katten, en men er rattenvangers op na hield, namelijk ambtenaren, die ieder vaartuig dat van Flores of van elders kwam, moesten onderzoeken, en zoo zij er ratten op vonden, deze eerst moesten dooden, voordat het vaartuig mocht binnenloopen.

(*Historia insul.* Liv. IX, Cap. II en Cap. VII.)

Het raadsel, waarom men geen katten van Corvo naar Flores overbracht, lost Cordeiro niet op.

(181*) Van de afzondering, waarin de Açoren langen tijd verkeerden, getuigt het bericht van Fructuoso, dat, nadat Alvaro Martins Homem, die, in 1464, de capitania van Praia op Terceira verkregen had, zich daar met zijn vrouw was gaan vestigen, gedurende meer dan acht jaren geen enkel schip uit Portugal het eiland aandeed. Dat gemis aan gemeenschap werd er sterk gevoeld, vooral wegens het gebrek aan

kleedings-stoffen, terwijl daarentegen het eiland overvloedig in de voeding der kolonisten kon voorzien.

(Hist. insul. Liv. VI, Cap. III.)

(182) « *De Eylanden zijn seer wintachtig, en alle stor-* » *men ende tormenten onderworpen, en zijn oock uyter-* » *maten vochtig. Die winden zijn aldaer so sterck ende* » *dangereus, dat sy het yser vande huysen gants en dal* » *op eeten, ende in stof maecken: want ick hebbe gesien* » *die yseren tralyen van een arm dick, van het Coninck's* » *Tol-huys, die de windt so verteert hadt, dat het yser* » *was vande dunte van een stroy geworden op som-* » *mige plaetsen. Ende dit Tol-huys en hadden doen noch* » *boven de ses oft seven jaer niet getimmert geweest,* » *altemael van nieus op.* »

(J. H. van Linschoten. *Itinerarium ofte Schipvaert naer Oost ofte Portugaels Indien*, blz. 149.)

Van Linschoten verbleef, op de tehuisreis, van Juli 1589 tot November 1592 op Terceira.

« *One of the greatest disadvantages attending the climate* » *of these islands, is the constant state of humidity that* » *prevails, owing to the process incessantly going on of* » *evaporation and absorption.* »

« *This is however generally speaking attended with no* » *other evil than the destruction of clothing, furniture and* » *all metallic substances liable to oxidation, unless preser-* » *ved by the most unremitting vigilance and attention.* »

(Boid u. s. p. 12.)

Lange reeksen van meteorologische waarnemingen op Fayal bestaan niet. In: *Die Azoren* van G. Hartung, 1860, zijn de uitkomsten der waarnemingen van November 1857 tot November 1858 van d^{r} Thomas de Bettencourt te Horta opgenomen. De gemiddelde temperatuur in de heetste maand, Augustus, was 23° 63 C. die der koudste, Februari, 13° 29. De jaarlijksche gem. temperatuur was 17° 39, terwijl voor Funchal op Madeira 18° 3 wordt opgegeven.

Het aantal regendagen beliep 196, waarvan het max. op November met 28, het min. op Juli met 4 kwam. De hoeveelheid in dat jaar gevallen regen was 1515 m. M. waarvan het max. 499 m. M. in November, het min. 13 in Juni en eveneel in Juli viel.

Voor den betrekkelijken vochtigheidstoestand der lucht vond de waarnemer, uitgaande van het getal 100, als aanwijzende het verzadigingspunt van den dampkring, het max. 82,13 in December en het min. 66,97 in Juli, terwijl voor het gemiddelde van het jaar 75,66 gold.

Hartung haalt ook J. and H. Bullar, *A winter in the Azores*, 1841, aan, die zeggen, dat schoenen en laarzen in huis in weinige dagen beschimmelen, dat boeken en papier vochtig en niet gedragen kleederen muf worden.

(133) *The Azores are peculariy remarkable for the incessants gusts and gales to which they are subject throughout the year, and on this account, joined to their being destitute of any port that can offer a safe retreat and shelter to vessels, they have hitherto been rather held in dread and avoided by mariners.*

(184) *Historia insulana.* Liv. IX. Cap. XII. Fructuoso verklaart de woorden van Behaim op eene geheel andere wijze, en zegt, dat men de gegrondheid daarvan heeft kunnen waarnemen bij de aardbevingen en uitbarstingen van later tijd, bij de onlusten en den oorlog verwekt door den tegenstand, dien de Açoreanen als aanhangers van Antonio, prior van Crato, aan Philips van Spanje geboden hebben.

Behaim ging op Fayal niet alleen voor een groot wiskundige, maar ook voor een uitstekend sterrewichelaar door, die o. a. uit de sterren had gelezen en aan den koning voorspeld den dag en het uur, waarop de schepen, die de koning ter ontdekking der Antilles had uitgezonden, onverrichterzake zouden terugkeeren.

Men weet dat Joâo II in 1484 ter sluiks die schepen had uitgezonden, om, met voorbijgang van Cristoforo Colombo,

diens ontdekkingsplan ten uitvoer te leggen, en dat deze, daarover met recht verstoord, hierop Portugal verliet.

Ook zou, volgens de overlevering, Behaim in de planeten gelezen hebben, dat er ten Z. W. van Fayal een land lag, waar de inwoners gouden en zilveren vaatwerk bezigden, en aldus de ontdekking van Zuid-Amerika hebben voorspeld. « In plaats nu van hem voor een uitmuntend astroloog te » houden, » zegt Fructuoso, « schreef het domme volk dat alles » aan zwarte kunst (necromancie) toe (eigenlijk het oproe- » pen en ondervragen van afgestorvenen). Terwijl er nu toch » menschen zijn, die, zonder zwarte kunst, water op groote » diepte onder den grond ontdekken en zelfs de hoedanigheid » van dat water weten te bepalen, en metalen heel diep in » de aarde weten te onderkennen, en al wat er in het men- » schelijk lichaam omgaat, zoo kan men toch ook wel even » goed uit de sterren lezen, wat deze te kennen geven. »

(*Historia insulana*, Liv. IX, Cap. VIII.)

(185) « *Si sagten Euer pruder Merten sey gestorben im* » *spitall vnd in fast grosser armuth.* » Deze woorden, die Jörg Pock, factor van het Neurenbergsche handelshuis van Hirschvogel te Lissabon, opnam in zijn brief van 30 Maart 1519, aan Michiel Behaim, broeder van Martin gericht, zijn nevens een foutief opschrift op een kerklamp, die niet meer aanwezig is, de eenige berichten omtrent het overlijden van den vermaarden M. Behaim, die tot ons gekomen zijn.

Dr Ghillany vermoedt, dat het genoemde gasthuis dat van den H. Bartholomeüs geweest is, hetwelk oudtijds ten dienste van Duitschers te Lissabon bestond. Von Minutoli deelt in zijn : *Portugal u. seine Coloniën im Jahre* 1854, T. I, S. 337, zeer belangrijke bijzonderheden mede omtrent de Duitsche broederschap te Lissabon, die nog heden bestaat, en, in 1854, 13 katholieke en 15 protestantsche leden telde.

De oorsprong der bezittingen van die vereeniging klimt tot de XIIIe eeuw op, toen een Duitsch koopman Everstadt of

Overstadt (Sobrevilla in Portugal) op de plek waar thans de S. Juliâo-kerk staat een houtwerf bezat met een woonhuis en een kapel, aan den H. Bartholomeüs gewijd.

Koning Diniz, die den grond voor het bouwen der kerk begeerde, sloot met den eigenaar eene overeenkomst, waarbij de grond in ruil voor een ander erf werd afgestaan, de kapel in den bouw der nieuwe kerk werd opgenomen, maar het eigendom bleef van Overstadt. De kerk werd in 1290 voltooid.

In 1425 werd aan de Duitschers te Lissabon, die in den eigendom der kapel aan Overstadt schijnen te zijn opgevolgd, eene vergrooting der kapel en eene begraafplaats toegestaan.

In 1489 werd te Lissabon, ten dienste der vloot, een corps Duitsche bombardiers opgericht, aan wie, in 1491, verscheidene privilegiën geschonken werden. Oorkonden van 1495 en 1503 vermelden eene *confraria dos Allemâos bombardeiros* als eigenares der genoemde kapel.

Dat onder die bombardiers niet alleen Hoogduitschers, maar ook Nederlanders zijn opgenomen, is zoo goed als zeker. Allemanha sloot ook het *Allemanha a baixa* in, en Correa spreekt van een bekwaam meester bombardier, in dienst des konings in Indie, die uit Vlaanderen gekomen was. Onder de eerste boekdrukkers in Portugal, die als Allemâos te boek staan, waren Nederlanders.

Uit eene beslissing, in 1507, door den aartsbisschop gewezen in een geschil tusschen de geestelijken en de broederschappen, blijkt, dat $^1/_7$ der S. Juliâo-kerk het eigendom dezer laatste was.

Eene overeenkomst van 1621, aangaande dezelfde zaak, spreekt niet meer van de bombardeiros, die toen zeker niet meer als afzonderlijk corps bestonden.

Het schijnt, dat langzamerhand de vereeniging geheel uit Hoogduitschers is gaan bestaan en hare fondsen gevoed werden uit zekere uitkeeringen, die de in Lissabon gevestigde

kooplieden dier natie zich getroostten, om daaruit hunne landgenooten in den nood te kunnen bijstaan.

De aardbeving van 1755 verwoestte kerk en kapel, en ook het archief ging grootendeels verloren. Dat de kapel zeer rijk was, blijkt daaruit dat onder de puinhoopen voor 3 1/2 contos d. i. bijna fr. 10,000 aan zilver gevonden werd.

Zooals wij boven zeiden, bestaat de broederschap nog steeds en bezit, als vroeger, 1/7 der S. Juliâo-kerk met de kapel, en een huis op het Pedroplein, dat een jaarlijksche huur van 865 milreis opbrengt. Bovendien trekt zij verscheidene renten, tot een bedrag van 548.977 reis, en ontving, in 1854, nog bijdragen der leden tot een bedrag van 148 milreis.

Alle inkomsten te zamen bedroegen toen ruim 4200 guld. Ned.

Het is niet bekend, wanneer voor het eerst ook Protestanten in de *confraria* zijn toegelaten.

(186) *The population of the nine islands composing this Archipelago is found by a recent census to comprise about* 250,000 *souls; — a number not amounting to one sixth of what they are enabled to maintain, if we consider the immense tracts of fertile land, that lie deserted and uncultivated; a circumstance easily to be accounted for by the oppressive tyranny and grasping propensities of the governors and ecclesiastics; by the ruinous effects of a corrupt magistracy and the overbearing conduct of a haughty aristocracy; producing altogether a state of things fully as unfortunate as the desolating feudal barbarism of the dark ages of Europe, and operating as the cause of those various emigrations (principally to the Brazils) which have from time to time so considerably diminished the population.*

(*A description of the Azores*, by captain Boid, 1834, p. 45.)

(187) *Historia insul.* Liv. V, Cap. XIII.

(188) *Historia insul.* Liv. VI, Cap. XIV.

(189) *Flandre et Portugal* p. E. van den Bussche 1874, p. 138.

(190) Op eene andere plaats zegt Cordeira, dat van der Haghe de stedehouder der Dona werd, tegen uitkeering van zekere rechten.

(Historia insul. Liv. IX, Cap. VII).

(191) Boid verzekert, dat de Floridastroom somtijds onmetelijke ijsbergen tot in de nabijheid van Corvo en Flores medevoert, waardoor de temperatuur op die eilanden plotseling aanmerkelijk daalt. Een tak van dien stroom loopt ten N. van Corvo, een andere ten Z. van Flores om.

(192) De zeer ongunstige schildering, door Cordeira van het eiland gegeven, wordt grootelijks weêrsproken door hetgeen Boid en Silveira Macedo ons mededeelen. Volgens laatstgenoemde telde Flores, in 1871, 10,612 inwoners.

(193) 60 moios zijn ongeveer 4968 H. L. Dus zou de geheele oogst van tarwe 4968 H. L. bedragen hebben. De lezer zal zich wellicht de opgave van noot 107 herinneren, die met deze gelijkluidend is. Cordeiro geeft dus juist dezelfde opbrengst van korentienden op tijdens het vroegere en tijdens het latere verblijf van van der Haghe op St. Jorge. Waarschijnlijk is hier op twee verschillende tijdperken eene zelfde overlevering toegepast.

(193*) Zie de stamlijst van van der Haghe, in bijlage IX.

(194) Wij vinden in deze geslachtsnamen een sprekend voorbeeld van het gebruik der Portugeezen, om willekeurig den geslachtsnaam van vader of moeder aan te nemen, soms beide te vereenigen, soms ook, voor zoodanige samenstelling van namen, een geslacht hooger op te klimmen.

Eene dochter van Joost van Hurter heet *Izabel de Macedo* naar hare moeder, en haar zoon, *Joz de Utra da Silveira,* vereenigt de geslachtsnamen zijner beide grootvaders. Gemeenlijk bestond er neiging bij het nageslacht, om den aanzienlijksten geslachtsnaam te voeren, hetzij dien van vader of moeder, van grootvader of grootmoeder.

(194*) Van dezen Joz da Terra vindt men vermeld, dat hij ten N. van het tegenwoordige Horta een grooten tuin liet aanleggen, en dat naar dezen de stad genoemd werd.

(*Hist. das quatro ilhas*, etc. V. I. p. 15).

(195) De schrijver dezer verhandeling zag zijne pogingen, tot het verkrijgen van een afschrift van dit stuk, tot nog toe mislukken.

(196) Dit voorbeeld vond bij de leden van haar geslacht en andere voorname grondbezitters ruime navolging.

Haar zoon Joz de Utra wijdde een kapel aan Santiago (St.-Jacobus), Joost van Aertrijcke eene andere aan O.-L.-Vrouwe van Ontvangenis.

(197) *Historia das quatro ilhas que formam o districto da Horta, p. A. E. da Silveira Macedo.* 1871. V. I, p. 22. Met de opgave van dit jaartal en de mededeeling van een paar bepalingen van den uitersten wil van Izabel de Macedo heeft genoemde schrijver, die, blijkens zijn naam, een afstammeling van Joost van Hurter en van Willem van der Haghe schijnt te zijn, een pleit beslist, dat reeds ten tijde van Cordeiro gevoerd was. Het gold een antwoord te geven op de vraag of er één of twee donatarios van Fayal den naam van Joost van Hurter gedragen hebben.

« En ofschoon sommigen zeggen, dat de eerste donatario, » Joz de Utra, met eene Cortereal huwde, zoo vergissen zij » zich, door geen onderscheid te maken tusschen vader en » zoon, die denzelfden naam droegen. Laatstgenoemde huwde » Izabel Cortereal. »

(*Historia insul.* Liv. VIII, Cap. III.)

Ondanks deze terechtwijzing van Cordeiro, kwam Sebastião Francisco de Mendo Trigozo in zijne : *Memoria sobre Martim de Bohemia*, opgenomen in de *Memorias da Acad. real*, Lisboa 1812, weder met de oude dwaling te voorschijn, doch thans geschraagd door eene uitdrukking, gebezigd in een authentiek stuk. In een proces-stuk van 1571, waarop

wij nader terugkomen, spreekt Jeronymo d'Utra Cortereal van zijn grootvader als den eersten donatario van Fayal. Misschien werd het stuk niet goed gelezen, of wel werd daarin, bij vergissing, grootvader voor overgrootvader gesteld. Trigozo vond er grond in voor de uitspraak, dat er sleehts één Joz de Utra geweest was, eerst gehuwd met Brites de Macedo en later met Izabel Cortereal.

Dr F. W. Ghillany betoogde, in 1853, in zijne *Geschichte des Seefahrers Ritter M. Behaim,* uit het verloop van jaren tusschen 1466 en 1528, in welk laatste jaar de giftbrief aan Joz de Utra bekrachtigd werd, benevens den vermoedelijken ouderdom van den eersten donatario bij zijne komst op Fayal, dat de stelling van Trigoso onhoudbaar was.

Ook R. H. Major sprak in : *The life of Henry of Portugal* (1868) dezelfde meening uit.

Het zijn echter eerst de opgaven van da Silveira, die thans de quæstie voor goed uitmaken.

(197*) Volgens sommigen werd de teelt der weede door Joost van Hurter op Fayal ingevoerd, en ontving toen reeds de streek, waar deze plant op groote schaal verbouwd werd, den naam van *Pastelleiro.*

(*Hist. d. quatro ilhas,* V. I, p. 17).

(198) Nevens de bepalingen der Lei de sesmaria, hierboven meer dan eens besproken, en den inhoud der aangehaalde giftbrieven, doen de volgende woorden die bedoeling duidelijk uitkomen.

In een giftbrief van 1487, door den toenmaligen hertog van Beja, als grootmeester der Christus-orde, later koning Manoel, aan Joâo Rodriguez da Camera, capitâo van St. Miguel verleend, leest men :

« En bij dezen beveel Ik aan genoemden Joâo Rodriguez, » dat hij bij het schenken van lânderijen in dezer voege te » werk ga, te weten, dat hij de verleende giften niet uit- » breide, dat hij geen grond schenke aan lieden, die reeds » gronden op dat eiland in bezit hebben, en alleen van de

» onbebouwde gronden gedeelten schenke aan hen, die nog » geen grond bezitten, hetzij inwoners van het eiland, hetzij » anderen, die zich daar komen vestigen.

» En Ik beveel, dat al hetgene hij in strijd met hetgene » hieromtrent gezegd is mocht doen, niet geldig zijn zal. »

(Historia insul. Liv. V, Cap. XIV.)

Het belang der vorsten bracht dan ook klaarblijkelijk mede, de opbrengsten der eilanden zooveel mogelijk te doen toenemen, wat slechts geschieden kon, door de bronnen van vertier, zooveel mogelijk, binnen ieders bereik te brengen.

(199) « *Tendo cada um d'estes chefes repartido pela sua* » *gente uma parte das terras que lhe pertenceram, com* » *condicâo de lhe pagarem annualmente uma pensâo con-* » *vencionada, ou em fructos ou em trabalho nas terras* » *que para si destinavam* ADOPTANDO O SYSTEMA EMPHITEU- » TICO QUE N'ESTAS ILHAS AINDA DOMINA. »

(A. L. da Silveira Macedo. 1871 u. s. V. 1. p 15).

Uit de onderschrapte woorden: *onder invoering van het erfpachtstelsel, dat ook nu nog op deze eilanden heerscht,* ziet men, dat die oorspronkelijke instelling de maatschappelijke toestanden is blijven beheerschen.

Boid (1834) schildert met donkere kleuren den ellendigen toestand, de armoede en onkunde der werkende klasse, de achterlijkheid van den landbouw, als gevolgen van de slechte verdeeling van den grondeigendom. Wellicht wordt thans, nu de majoraten (morgados) bij de wet zijn opgeheven, een betere toestand voorbereid.

(200) Waarschijnlijk was ook Joane Anes das Grotas (de Groot?) wiens dochter, Catharina Vicente, met den derden donatario, Manoel de Utra Cortereal huwde, een Vlaming.

(201) Zie dat stuk onder bijlage VI.

(202) Opgenomen in bijlage VI.

(203) Eerst in 1833 werd Horta tot cidade verheven.

(204) In Juli 1499 kwam Vasco da Gama, van zijne terug-

reis om de kaap, op Terceira aan, waar zijn broeder Paulo da Gama, die ernstig ziek lag, overleed.

(205) Aanvankelijk geloofde men een nieuw eiland ontdekt te hebben, waaraan men den naam van *Ilha da vera* of *da Santa Cruz* gaf. Elf jaren later was de naam *Brazil*, ontleend aan het daar gevonden verfhout, reeds algemeen in zwang. (O. Peschel, *Geschichte des Zeitalters der Entdeckungen*, S. 337.) De naam *bresill, brasilly, bresilje, braxilis, brasile* was in Italie reeds zeer vroeg in gebruik, en werd aan verschillende soorten van verfhout gegeven. Het woord komt reeds voor in een tarief van invoerrechten van Ferrara van 1193 en in een dergelijk stuk van Modena van 1306.

(A von Humboldt u. s. II, p. 216.)

De oude naam van Terceira, Insule de Brazi of Brazil, die op de Mediceïsche kaart van 1351 en op de Catalaansche van 1375 voorkomt, *Berzil* (Fra Mauro 1459), *Brisilge* (Jobst Ruchamer 1508), had zeker een zelfden oorsprong. Nog altijd heet een voorgebergte, bij Angra, op de zuidkust van Terceira *Monte Brazil*.

(206) De prijs van de tarwe klom dus van fl. 1.15 à fl. 1.38 het H. L. tot op fl. 3.80 het H. L. of van fr. 2.42 à fr. 2.90 tot op fr. 7.98 het H. L.

Cordeiro voert een aantal voorbeelden aan van bijzonder lage prijzen van land, koren en vee, in de eerste vijftig jaren nadat de Açoren bevolkt waren, bewijzen van zeer gebrekkige gemeenschap met Portugal en het buitenland.

Volgens zijne opgaven gold de tarwe op St. Miguel:

In 1500 : 4 reis de alqueire, d. i. fl. 0.28 of fr. 0.59 het H. L.
„ 1507 : 5 „ fl. 0.35 „ fr. 0.74 „
„ 1508 : 10 „ fl. 0.70 „ fr. 1.47 „

Ook vermeldt hij een aantal ruilingen, waaruit de verhouding der waarde van tarwe en van sommige andere voorwerpen, vooral laarzen en schoenen, blijkt.

Zoo werd voor een paar laarzen, dat toen 8 tot 9 vintens,

d. i. fl. 1.55 tot fl. 1.74 of fr. 3.26 tot fr. 3.65 kostte, een half moio, d. i. 4.14 H. L. tarwe gegeven, zoodat het H. L. op fl. 0.37 tot fl. 0.42 of fr. 0.78 tot fr. 0.88 te staan kwam, en voor een dergelijk paar van bokkenleder (cordovâo) een geheel moio tarwe, d. i. 8.28 H. L. en nog 3 koehuiden.

(*Historia insul.* Liv. V, Cap. XVIII.)

Bij deze en andere prijsopgaven van Cordeiro spelen schoenen en laarzen de hoofdrol, en geen wonder. Nergens toch is gewis het barrevoets gaan grooter penitencie, dan op de Açoren, waar gebaande wegen langen tijd geheel ontbraken en thans nog schaarsch zijn, en waar de grond bedekt is met vergruisde lava, puimsteen en slakken (scories).

(207) Da Silveira Macedo u. s. vol. I, p. 71.

(208) Zelfs pater Cordeiro meent, dat vele buitensporig groote erfmakingen aan kerkelijke instellingen beter aan de liefdadige bedoeling van den schenker zouden beantwoorden, indien zij eene andere bestemming kregen en besteed werden aan de opleiding van jongelieden tot rechtsgeleerden of geneeskundigen, waaraan op de Açoren in zijn tijd nog groot gebrek was.

« Want het is ook een werk der liefdadigheid en dus zeer » verdienstelijk onkundigen te onderwijzen of tot hun onder- » wijs bij te dragen, verdienstelijker misschien, dan een » buitensporig aantal missen te laten lezen, zonder zelfs de » zekerheid te hebben dat ze inderdaad gelezen zullen » worden. »

(*Historia insul.* Liv. VI, Cap. XIV.)

(209) « *Folias e bailes.* »

(210) Een voornaam bestanddeel van het feest is de krooning van een der broeders tot keizer met een kroon, die da Silveira een zinnebeeld van den H. Geest noemt, en die in de kerk bewaard wordt.

In 1843 verbood de bisschop het dansen in het huis, waarin « die allerheiligste kroon » gedurende de feesten tijdelijk

» verbleef. Dit verbod werd toen in weinig plaatsen en wordt » thans in geen enkele meer opgevolgd. »

(211) Fructuoso zegt, van Martin Behaim, den vader, sprekende : « Hij woonde vele jaren op Fayal en had twee zonen; » de een heette Martin Behaim, evenals zijn vader, en » wegens diens overlijden keerde de vader naar zijn vader- » land Boheme terug. Vandaar met veel grooter rijkdommen » wedergekeerd en verscheidene jaren op Fayal geleefd heb- » bende, ging hij voor goed naar Duitschland, en noch van » hem, noch van zijn tweeden zoon is ooit verder iets » vernomen. »

(*Historia insul.* Liv. VIII, Cap. IV.)

Volgens deze voorstelling, zouden, in verband met de Duitsche berichten, dus de beide zonen Martin geheeten hebben, hetgeen zeer goed kan worden aangenomen, in de onderstelling, dat de oudste reeds vóór de geboorte van den jongsten overleden was.

(212) Da Silveira Macedo u. s. vol. I, p. 23.

(213) « *Hiemit schick ich euch euern vetter Merta Behem* » *und mit im* 3 *papago oder fogll dy hat er mit im* » *wollen füren.* »

(Brief van Fritz Krausperger aan Friedrich Behaim van 27 Mei 1519.)

Alle bovenvermelde bijzonderheden aangaande den jongen M. Behaim zijn ontleend aan de brieven, afgedrukt in het werk van dr F. W. Ghillany.

(214) « *De Moradien dat is ghelijck sallaris ofte tracte-* » *ment, die de Coninck geeft (tot onderhout van sijn* » *dienaers, ghenaemt Moços da Camara cavalheiros fidal-* » *gos ende duysent tytelen) tot een vereeringhe aen persoonen* » DIE HY EENIGE VRIENTSCHAPPE WIL BEWIJSEN, *ofte vergel-* » *dinge van eenighe dienst, ofte door gunste van haer* » *ouders ofte heeren, met welcke tijtelen ende previlegien* » *worden genaemt dienaers van 's Conincks huys, 't welcke* » *een groote eere is, welcke persoonen een sekere, doch*

» *cleyne somme van dese moradie des jaers geassigneert is,*
» *tot hulpe van de Gerst ofte Haver van henlieder Peerden,*
» *al ist datse altemet qualic haer schoenen connen ver-*
» *gelden, en haer leven geen Peerden en berijden: maer is*
» *alleenlijcken een teycken van des Conings gunste ende*
» *vrientschappe, daer de Portugesen meer moets ende*
» *roems op hebben, als op alle de weldaden van de werelt,*
» *doch is van weynich importantien, en wert seer selden*
» *betaelt, beloopt des jaers de somme van* 80,000 *ducaten.* »

(J. H. van Linschoten. *Reysgheschrift,* blz. 143.)

De zucht der Portugeezen van hoogeren rang, om met weinig geld veel vertoon te maken, wordt op origineele wijze door Jörg Pock geschetst.

« *Den wist liber Herr es sein di hoffertigsten lewde hie*
» *so irs finden mügt in der welt si reytten den gantzen*
» *tag auffm mark vnnd haben 4 knecht nach in lauffen*
» *und wann si zw haws reytten so essen si fuer huenner*
» *vnnd geprattens. Ein reyttig mit saltz da groltzen si*
» *den gantzen tag auff wy..... das is war die schlechtest*
» *weldt in Nurnberg ist pas (bas=*besser*), vnnd trinckt*
» *pas dann di grosen Herrn hie ir findt viel portuga-*
» *leser hie di ni kein wein truncken haben vermein es*
» *sey di grost schandt so einer thun kann aber wann si*
» *in der Kirch stann so lest einer ein groltzer das sich*
» *di sewl mocht schutten das soll ein eer sein in disem*
» *landt.* »

(Brief aan Michiel Behaim van 30 Maart 1519.)

(215) De dochter droeg dus den geslachtsnaam der moeder, die waarschijnlijk van aanzienlijker geboorte was dan de vader.

(216) Het is in een der stukken uit dit proces, een vonnis gewezen op 6 September 1571, dat nog aanwezig is in de Torre do Tombo, dat Jeronymo de Utra Cortereal de kleinzoon van den eersten donatario van Fayal genoemd wordt, in plaats van zijn achterkleinzoon.

(217) Cordeiro noemt er zeven, die ook in de geslachtstafel, bijlage IX, zijn opgenomen. Da Silveira geeft er slechts zes op, onder weglating van de jongste, D. Isabel, die geen afstammelingen naliet.

(218) Alvaro de Castro heeft nimmer zijne donataria in oogenschouw genomen. Onder hem werd het bestuur waargenomen door zijn ouvidor. Op dezelfde wijze ontaardde de instelling der donataria ook op de andere eilanden. De landvoogden lieten het bestuur aan anderen over, en vergenoegden zich met de inkomsten, die hunne waardigheid opleverde, elders te genieten.

Zie de klachten hierover bij Cordeiro, *Historia insul.* Liv. IX, Cap. XVI en elders.

(219) Da Silveira u. s. vol. I, p. 121.

(220) Opgenomen in het *Magazijn voor wetenschappen, kunsten en letteren* van van Kampen D. III, 2e stuk, blz. 229.

(221) *Geschichte der Entdeckungen und Schiffahrten im Norden,* 1784.

(221*) Of zouden op deze schrijvers ook de volgende woorden van F. de Mendo Trigoso van toepassing zijn?

« *Muitos Estrangeiros se tem queixado do nosso des-*
» *mazello em escrever a Historia; sem impugnar esta*
» *asserção, seja-nos licito retorquer, que elles mesmos sâo*
» *bastante desleixados em aprender a nossa lingua, e em*
» *ler os nossos Historiadores.* »

(Vele vreemdelingen hebben geklaagd over onze nalatigheid in het beschrijven der geschiedenis; zonder deze bewering te weêrleggen, zij het ons geoorloofd te antwoorden, dat zij zelve er zich weinig om bekommeren onze taal te leeren en onze geschiedschrijvers te lezen.)

(222) *Geographical, historical and commercial grammar by* W. Guthrie, 1774.

(223) De *kundige* Guthrie, die van 1708-1770 leefde, was alles behalve een vakgeleerde in geschiedenis en aardrijkskunde, maar eenvoudig een veelschrijver. Met zijn *welver-*

sneden pen, zoo als men een halve eeuw geleden zou gezegd hebben, schreef hij boeken vol over allerlei onderwerpen, en kon aan de ontvangen bestellingen zoo weinig voldoen, dat hij verplicht was zijn werk gedeeltelijk aan anderen uit te besteden. Trouwens, om eene geschiedenis van het Engelsche pairschap, eene van de wereld, in 10 deelen, eene van Engeland in 3 folio deelen, eene van Schotland in 10 deelen te schrijven, om bovendien vertalingen van Cicero te bewerken en staatkundige artikels voor een ministerie op te stellen, heeft men aan één pen niet genoeg.

De *Geographical grammar* wordt aan Knox toegeschreven, maar verscheen onder den naam van W. Guthrie.

(Zie : *Biographie univ.* p. Michaud. 1817.)

(224) Wegens het daaraan door sommigen toegekend gewicht, mogen die regels hier in het oorspronkelijk volgen :

« *They were discoverd in the fifteenth century by Josuah* » *van den Berg, a merchant of Bruges, in Flanders, who,* » *in a voyage to Lisbon, was, by stress of weather, driven* » *to those islands, which he found destitute of inhabitants,* » *and called them the Flemish Islands. On his arrival at* » *Lisbon, he boasted of this discovery, on which the Por-* » *tugueze set sail immediately and took possession of them,* » *and to whom they still belong, and were called in* » *general the Azores, from the great number of hawks* » *and falcons, found among them.* »

(225) Het opstel van A. Voisin, *sur la découverte et colonisation des Iles Flamandes* is te vinden in de *Bulletins de l'Académie royale des sciences et belles lettres de Bruxelles.* T. VI, 2e partie, 1839. De St. Génois schreef : *Histoire des voyageurs belges.* 1846.

(226) Het verlies is buitendien niet groot, omdat volgens Guthrie, toch de Açoren slechts bij ongeluk ontdekt zouden zijn.

(227) Het is niet onmogelijk dat *Josuah van den Berg* gevormd is uit den voornaam van *Joost van Hurter* en den

naam van *Jacob van Brugge,* met een kleine vervorming van *Joost* tot *Josuah* en van *van Brugge* tot *van den Berg.*

Dergelijke monsters zijn meer ontstaan.

Uit *Joan Blaeu* en *Johannes Janssonius* schiep Adrien Baillet een *Jean Jansson de Blaeuw,* en stelde op diens rekening werken bij ieder der eerstgenoemde uitgevers verschenen.

(Zie: A. Baillet: *Jugements des savants,* 1725.)

(227*) Op de aardglobe van Gerard Mercator van 1541 komen de negen Açorische eilanden voor met de namen, die zij ook thans nog dragen. Bij de geheele groep staat: *Açores insulae,* bij Pico: *El pico.*

(Globe terrestre de Gérard Mercator. 1541. *Édition nouvelle de* 1875, *d'après l'original appartenant à la Bibliothèque royale de Belgique.)*

Op de: *Nova et aucta orbis terrae descriptio* van Gerard Mercator, 1569, staat ook: *Açores,* en op de zeer verkleinde copie, die J. Lelewel daarvan in zijne *Géographie du moyen-âge,* T. I, heeft opgenomen, leest men: *Corvo, Flores, Faial, Pico, St. Michael,* terwijl ongeveer 80 noordelijker, N. N. W. van laatstgenoemd eiland, op de breedte van Brest, een eiland met den naam van *Vlaenderen* is aangewezen.

(228) *Théâtre de l'univers,* p. A. Ortelius, 1598, f. 15.

(229) Bruyn = de Brum bij Cordeiro; Utrecht = de Utra.

(230) *Grooten Atlas oft Werelt-beschrijving, in welcke 't aerdrijck, de zee en hemel wort vertoont en beschreven.* 1664-65, D. V, blz. 17.

(231) Deze aanhaling is ontleend aan St.-Genois u. s.

(232) *A voyage round the world in His Majesty's sloop Resolution commanded by capt. James Cook, during the years* 1772, 3, 4 *and* 5, *by George Forster.* 1777, *p.* 581.

(233) *Aardrijkskunde voor zeevaart en koophandel naar het Engelsch van* James Hingston Tuckeys *Maritime Geography and Statistics.* 1819. *Inleiding* blz. 160.

De hier gevolgde vertaling van het werk zal wel voldoende zijn, en niemand die regels in het oorspronkelijke willen lezen.

De naam van *Hingston Tuckey* heeft in onzen leeftijd nog bij sommige schrijvers eene gedaanteverwisseling ondergaan, en is *Kingston Tuckey* geworden.

(234) Wij vereenigen ons dan ook bijna geheel met de volgende woorden van den heer E. van den Bussche :

« *Quoiqu'il en soit, et pour conclure, nous osons affirmer* » *de nouveau qu'il n'existe aucune preuve constatant qu'un* » *marin du nom de van den Berg ait été le premier aux* » *Açores, et nous croyons que le nom d'Iles flamandes* » *donné à une partie de cet archipel, n'est point dû à la* » *découverte de ces îles par un Brugeois, mais simple-* » *ment à leur colonisation par les Flamands. Nous devons* » *donc attendre et, en attendant, laisser la gloire de la* » *découverte aux Portugais.*

(*La Flandre*, année 1873-74, p. 303 svv.)

(235) Eén marco = 0.229 K. G. zilver van 11 penningen vertegenwoordigt fl. 22.21 of 46.64 fr.

(236) « *Fornos de paom em que ouver paom de poya,* » woordelijk : broodovens, daarin een best gerezen brood zal zijn. Dit « best gerezen brood » was het loon, dat de eigenaar voor het gebruik van zijn oven trok.

(Constancio. Dicc. i. v. poia.)

(236*) D. i. tegen fl. 1.41 of fr. 2.97 het H. L.

(237) Volgens Seubert groeit de dracaena draco, die op Madeira en de Canarische eilanden inheemsch is, op de Açoren niet in het wild.

(238) De hierbedoelde Christus-orde wordt ook door J. H. van Linschoten die der *Cruys-heeren* genoemd.

(239) Hertog van Beja, (niet Besa) was de titel, dien D. Manoel van koning Joâo II ontvangen had.

(240) Het aankweeken van den olijfboom op uitgebreide schaal is op de Açoren wel beproefd, maar nooit gelukt.

(241) Met de rots van Cintra wordt hier de kaap da Roca

bedoeld, gelegen op 38° 46' 5" N. B. Het eiland Fayal nu strekt zich uit van 38° 29' 30" tot 38° 36' 30" N. B. De afstand van Horta tot die kaap is ongeveer 263 legoas, van 17 1/2 op één graad aan den evenaar.

(242) *Besides innumerable small streams and springs rising out of the surface of the ground in every direction, there are three large caldeiras, or basons of boiling water, in a constant state of violent ebullition, accompanied with occasional subterranean explosions and other noises. The largest caldeira is about seventy feet in diameter.*

(Boid. u. s. p. 139.)

(243) *The ground for several yards round is intensively hot, and no vestige of vegetation can be traced.*

(History of the Azores, by T. A. 1813, p. 120.)

(244) Hieruit is af te leiden, dat deze beschrijving van St. Miguel van vóór 1475 dagteekent, daar den 12en Mei 1474 Gonçalo Velho Cabral had opgehouden capitâo van dat eiland te zijn. Op dezen dag toch werd de carta de doaçâo geteekend door Dona Beatriz, als voogdes over haar minderjarigen zoon D. Diogo, aan Joâo Soares verleend.

(Historia insul. Liv. IV, Cap. VII)

(245) « Cordeiro zegt: *A massa moida se poz em tabu-* » *leiros feita em bolos, que na figura parecem pâes, ou* » *pasteis, de que tomarâo o nome,* » d. i.

« De gemalen massa wordt, tot koeken gevormd, op tafels » gelegd, welke koeken de gedaante van brooden of pasteien » hebben, waaraan zij hun naam ontleenden. » (*Pastel, pasteis.* Port.)

(246) Aanvankelijk werd het quintal voor twee tostôes en later voor ver boven de twee milréis verkocht.

(Historia insul. Liv. V, Cap. XVIII.)

Hiernaar berekend, was de prijs in het begin ongeveer fl. 3.22 of 6,78 fr. de 100 K. G. en werd later meer dan tienmaal zoo hoog.

BIJLAGEN

BIJLAGE I

Carta porque o Senhor Rei D. Duarte fez mercè ao Infante D. Henrique das Ilhas de Porto Santo, e outras. Está na Torre do Tombo, no livro primeiro do mesmo Rey, folhos 18.

Dom Duarte etc. A quantos esta carta virem Faremos saber q' nós querendo fazer graça e merce ao Iffante Dom Henrique meu Irmão Temos por bem e damos lhe q' tinha e haja de nós em todollos dias de sua vida as nossas Ilhas convem a saber a Ilha da madeira e do Porto santo e da dezerta com todollos direitos e rendas dellas assy como as nós de direito havemos e devemos daver com sua jurdiçao civil e crime salvo em sentença de morte ou talhamento de membro mandamos q̃ a alçada fique a nòs e venha a a Caza do Civel de lisboa. Outrosy lhe damos poder que elle possa mandar fazer nas ditas Ilhas todollos proveitos e bemfeitorias aquellas q'entender por bem e proveito das ditas Ilhas e dar in perpetuum ou a tempo ou aforar todas as dittas terras a quem lhe aprouver com tanto q'seja feito sem prejuizo da forma do foro per nos dado aas ditas Ilhas em parte nem em todo nem em alheamento do dito foro porem queremos e damos lugar ao dito Iffante Dom Henrique que elle possa quitar parte ou todo do

dito foro aos q'vierem aas ditas Ilhas morar em sua vida do dito Iffante porque no ditto tempo lhe temos de todo feita merce com tanto q'despois da morte do dito Iffante elles paguem o dito foro segundo em elle he contheudo e mais nos pras por bom povoramento da dita terra se o dito Iffante quitar o dito foro em sua vida a algum ou a alguas pessoas dos que forem aa dita terra que lhe seja quite com tanto q̄ como a pessoa q'seus herdeiros paguem logo o dito foro segundo em elle he contheudo e rezervamos para nòs q' o dito Iffante nem possa mandar fazer em ellas moeda mas prasnos q'a nossa se corra em ellas e por mayor firmeza lhe mandamos dar esta nossa carta assinada por nossa mâo e assellado do nosso sello de chumba. Dante em Sintra vinte seis dias de Setembro. El Rey o mandou Affonço Cotrim a fez era de mil quatro centos trinta e tres annos.

(Provas da historia genealogica da casa real portugueza p. D. Antonio Caetano de Souza, 1735, I, p. 442.)

VERTALING

Brief waarbij koning D. Duarte aan den infant D. Henrique de eilanden Porto Santo en andere schenkt. Deze bevindt zich in het Rijksarchief, in het eerste boek van dezen koning ff. 18.

Dom Duarte etc. Aan allen, die dezen brief zullen zien doen te weten, dat Wij willende genade en gunst bewijzen aan den infant D. Henrique, Mijn broeder, goedvinden en hem geven, opdat hij die levenslang bezitte, Onze eilanden, te weten: de eilanden Madeira, Porto Santo en Dezerta, met al derzelver rechten en opbrengsten, zooals Ons die rechtens toebehooren met rechtsmacht in burgerlijke en strafzaken, behoudens bij veroordeeling tot de doodstraf of verminking,

als waarvan wij bevelen, dat er beroep blijve op Ons en de zaak kome voor het Hoog Gerechtshof van Lissabon.

Bovendien geven Wij hem volmacht om op genoemde eilanden zoodanige landschenkingen te verleenen, als hem zullen dunken in het belang en voordeel van gezegde eilanden te zullen strekken, en die landerijen voor eeuwig of voor zekeren tijd of in pacht te geven aan wien het hem behaagt, onverminderd de rechten, door Ons op gezegde eilanden verleend, hetzij voor een gedeelte, hetzij voor het geheel, hetzij bij vervreemding van gezegde rechten; evenwel begeeren wij en staan toe aan voornoemden infant D. Henrique dat hij aan hen, die op gezegde eilanden komen wonen, vrijstelling van gezegde rechten, voor een gedeelte of voor het geheel, verleene, voor den duur van zijn leven, omdat Wij hem met dat alles begiftigd hebben, dat echter na zijn overlijden gezegde rechten gekweten zullen worden, zooals het behoort.

Bovendien behaagt het ons, tot bevordering van het bevolken van gezegd land, dat, indien de infant voor den duur van zijn leven een of meer inwoners van betaling van rechten zal hebben vrijgesteld, deze persoonlijk vrijgesteld zullen blijven, en hunne erven gezegde rechten naar behooren zullen betalen, en Wij behouden Ons voor dat voornoemde infant daar geen munt zal laten slaan, maar het behaagt Ons, dat Onze munt daar in omloop zijn zal, en tot meerdere verzekering gelasten wij, hem dezen door Ons geteekenden en met Ons looden zegel gezegelden brief uit te reiken.

Cintra 26 September. De koning heeft dezen laten schrijven door Affonso Cotrim. 1433.

BIJLAGE II

Dom Duarte etc. Outorgamos e damos aa dita Ordem deste dia para todo sempre todo o espritual das nossas Ilhas da madeira e do Porto Santa e da Ilha dezerta que agora novamente o dito Iffante per nossa authoridade pavora (povoa) assy e pela guiza que o ha em Thomar rezalvando q' fique pera nòs e para a Coroa de nossas Regnos o foro e o dizimo de todo o pescado q' se nas ditas Ilhas matarem e todollos outros direitos reaes.

Dada em Santarem 26 Oct. 1434.

(Provas u. s. I p. 444.)

VERTALING

Dom Duarte etc. Wij verleenen en geven aan gezegde orde van dezen dag af voor altijd alle geestelijke inkomsten van Onze eilanden Madeira, Porto Santo en Dezerta, die voornoemde Infant thans sedert korten tijd met onze machtiging bevolkt alzoo en op dezelfde wijze als zij (de orde) die bezit in het gebied van Thomar, onder voorbehoud voor Ons en voor de kroon van ons Rijk de rechten en tienden van alle visch, die op gezegde eilanden gedood wordt en van alle andere koninklijke rechten.

Gegeven te Santarem 26 October 1434.

Het stuk werd in 1439 hernieuwd, omdat het oorspronkelijke zoo beschadigd was, dat het niet te lezen was, en op nieuw bevestigd door koning Affonso V te Lissabon 20 Mei 1449. In het jaar 1445 was een pauselijke bul

verschenen van Eugenius IV ter bevestiging dier schenkingen aan den infant Henrique en de Christusorde gedaan.

BIJLAGE III

Eu a Infante D. Brites, Tutor, e Curador do Senhor Duque meu filho, etc., faço saber a quantos esta minha carta virem, que havendo eu por informaçao estar vaga a capitania da Ilha Terceira de Jesus Christo, do dito Senhor meu filho, por se affirmor ser morto Jacome de Bruges que até agora a teve, do qual ha muyto tempo que alguma nova se nâo ha, posto que já por muytas vezes mandey a sua mulher, que a verdade delo soubesse, e me certificasse; e assinandolhe para elo tempo de hum anno, e depois mais, ao qual em alguma maneyra em todas as diligencias que disso fizesse, nâo trouxe delo certidâo alguma, peloque havendo por certo o que assim me he dito, esguardando o damno que he, a dita Ilha estar assim sem capitâo que haja de reger, e manter em direito e justiça pelo dito Senhor, e como em ella pela causa se fazem muytas cousas que sâo pouco serviço de Deos, e do dito Senhor meu filho; determiney prover a elo por descargo de minha consciencia, e serviço do dito Senhor. E considerando eu de outra parte os serviços que Joâo Vaz Cortereal, fidalgo da casa do dito Senhor meu filho, tem feyto ao Infante meu Senhor, seu padre que Deos haja, e depois a mim, e a elle, confiando em a sua bondade, e lealdade, e vendo a sua disposiçâo, a qual he para a poder servir o dito Senhor, e manter seu direyto, e justiça, em galardâo dos ditos serviços lhe fiz mercê da capitania da Ilha

Terceyra, assim como a tinha o dito Jacome de Bruges, e lhe mandey delo dar sua carta ante desta. E por quanto a dita Ilha nâo era partida entre o dito Jacome de Bruges, e Alvaro Martins: e parte pela Rybeira Secca, que he áquem da Ribeyra de Frey Joâo, ficando esta da parte de Angra: e da dita Ribeyra Secca pela ametade da dita Ilha até a outra banda, como se vay de Sueste a Noroeste, e partida a dita Ilha pela mesma maneira, mandei ao dito Joâo Vaz que escolhesse, e escolheo da parte de Angra, e leyxou da parte da Praya, em que o dito Jacome de Bruges tinha feyto seu assento, e a mim aprouve delo, e lhe hey por feyta a mercê da dita parte, por que da outra mandey dar sua carta ao dito Alvaro Martins. E me apraz, que o dito Joâo Vaz tenha pelo dito Senhor a dita parte, que mantenha por elle em justiça, e em direyto, e que morrendo elle, isso mesmo fique a seu primeiro, e segundo; se tal for, que tenha o carrego pela guiza susodita, e assim de descendente em descendente pela linha direita, e sendo em tal idade o dito seu filho que nâo possa reger, o dito senhor, e seus herdeyros porâo hi quem a reja, até que elle seja em idade para reger. Item me apraz, que elle tenha na sobredita ilha a jurisdicçâo, pelo dito Senhor meu filho em seu nome, do civel, e crime, resalvando morte, ou talhamento demembro, que d'isto tal venha perante o dito Senhor; porém sem embargo da dita jurisdicçâo, a mim apraz, que todos meus mandados, e correyçâo sejâo hi cumpridos assim como cousa propria do diso senhor. Outrosi me apraz, que o dito Joâo Vaz haja para si todos os moinhos de pâo que houver na dita ilha, de que assim lhe dou carrego, e que ninguem nâo faça ahi moinhos, sómente elo, e quem lhe aprouver, e isto nâo se entenda em mó de braço, que a faça quem quizer, nâo moendo a outrem, nem atafonas nâo tenha outrem, sómente elo, e a quem lhe aprouver.

Item me apraz, que haja todas as serras de agua que se ahi fizerem, de cada huma hum marco de prata ou em cada

hum anno seu certo valor, ou duas taboas cada semana, das que hi costumarem serrar, pagando porém ao dito senhor o dizimo de todas as serras ditas, e segundo pagâo das outras cousas, quando serrar a dito serra. Esto haja tambem o dito Joâo Vaz de qualquer moinho que se ahi fizer, tirando vieyros de ferrarias, ou outros metaes. Item, me praz, que todos os fornos de pom, em que houver poya, sejâo seus, porém nâo embargue quem quizer fazer fornalhas para seu pom, que as faça, e nâo para outro nenhum. Item me praz, que tendo elle sal para vender, o nâo possa vender outrem, sómente elle, dando a elle a razâo de meyo real o alqueire ou sua direita valia, e maes nâo, e quando o nâo tiver, que os da dita Ilha o possâo vender à vontade, até que elle o tenha. Outrosi me praz, que de todo o que o dito Senhor meu filho houver de renda em a dita Ilha, que elle haja de dez hum, de todas suas rendas, e direitos, que se contém em o foral, que para elo mandei fazer.

E por esta guiza que haja esta renda seu filho, ou outro descendente por linha direyta que o dito carrego tiver. Item, me praz, que elle possa dar por suas cartas a terra da dita Ilha, forra pelo foral, a quem lhe aprouver, com tal condiçâo que ao que der, a terra aproveyte até cinco annos, e nâo a aproveytando, que a possa dar a outrem, e depois que aproveytada for, e a leixar por aproveytar até outros cinco annos, que isso mesmo a possa dar. E isto nem embargue ao dito senhor, se houver terra para aproveitar que nâo seja dada, que elle a possa dar a quem sua mercê for; e assim me praz que a de seu filho, ou herdeiros descendentes, que o dito carrego tiver. Item, me praz que os vizinhos possâo vender suas herdades aproveitadas a quem lhe parecer. Outrosi me apraz, que os gados bravos possâo matar os vizinhos da dita Ilha sem haver ahi contradefeza, nem licença do dito Capitâo, resalvando algum lugar cerrado em que o lança seu dono: e isso mesmo me apraz que os gados mansos pascem por toda a Ilha, trazendo-os com guarda, que nâo façâo

damno, e se o fizerem, que o paguem a seu dono e ao coymas segundo a postura do Concelho.

E por esta minha carta peço ao dito Senhor meu filho, que prazendo a Deos que em idade for, lhe confirme, e haja por boa, e assim o façâo seus herdeyros, e successores, quando a elles vierem, por quanto da dito Capitania lhe fiz mercê pela maneira em toda sobredita, com satisfação, e contentamento do muito serviço que tem feyto, como dito he.

Eem testemunho de verdado lhe mandey dar esta minha carta, assinada e sellada de meu sello. Dada em a cidade de Evaro a dous dias do mez de Abril. Rodrigo Alvarez a fez, anno do Nascimento de nosso Senhor Jezus Christo de mil e quatrocentos e sessenta e quatro.

VERTALING

Ik de infante D. Brites, voogdes en beheerderes van den Heer Hertog mijn zoon, enz. doe te weten aan allen, die dezen mijnen brief zullen zien, dat, onderricht zijnde van het openvallen der landvoogdij van het eiland Terceira van Jezus-Christus, van genoemden Heer mijn zoon, doordien men met zekerheid zegt, dat Jacob van Brugge, die tot nog toe landvoogd was, is overleden, van wien men sedert langen tijd niets gehoord heeft, ofschoon ik reeds dikwijls aan zijne gemalin gelast heb naar de waarheid daarvan onderzoek te doen en mij die te doen weten, en later bovendien, ondanks vele daartoe aangewende moeite, geene zekerheid daaromtrent bekomen heb; mitsdien voor zeker houdende wat mij alzoo gezegd is, lettende op het nadeel, dat gezegd eiland lijdt door alzoo zonder landvoogd te zijn, die het bestuur voere en recht en gerechtigheid handhave voor genoemden Heer, en daar er om die reden veel gebeurt, wat weinig strekt ten dienste van God en van genoemden Heer mijn zoon; heb ik besloten daarin te voorzien tot ontlasting van mijn geweten en ten

dienste van genoemden Heer. En van den anderen kant overwegende de diensten, die Joâo Vaz Cortereal, edelman van het huis van genoemden Heer mijn zoon, heeft bewezen aan den infant mijn Heer, zijn vader zaliger *(que Deos haja = dien God hebbe)* en later aan mij en aan hem, vertrouwende op zijne rechtschapenheid en trouw en ziende zijne genegenheid om genoemden Heer te dienen, en zijn recht en gerechtigheid te handhaven, ter belooning van gezegde diensten, heb ik hem begiftigd met de landvoogdij over gezegd eiland Terceyra, in voege als genoemde Jacob van Brugge die gehad heeft; en heb bevolen hem zijnen brief voor dezen daarvan uit te reiken. En, aangezien gezegd eiland niet verdeeld was tusschen voornoemden Jacob van Brugge en Alvaro Martins; en het deel langs de Rybeira Secca, dat aan deze zijde van de Ribeyra de Frey Joâo ligt, blijvende behooren tot Angra: en van gezegde Ribeyra Secca door het midden van gezegd eiland tot aan den anderen kant, in de richting van het zuid-oosten naar het noord-westen en het eiland op deze wijze verdeeld zijnde, heb ik bevolen, dat Joâo Vaz kiezen zou, en hij heeft het deel van Angra gekozen, en het deel van Praya laten liggen, waarin Jacob van Brugge zich gevestigd had; en ik heb die keuze goedgekeurd en hem met dat deel begiftigd, terwijl ik van het andere deel aan Alvaro Martins zijnen brief heb laten uitreiken.

En het behaagt mij, dat genoemde Joâo Vaz dat gedeelte bezitte voor genoemden Heer, dat hij voor hem recht en gerechtigheid handhave, en dat, bij zijn overlijden, aan zijn oudsten en aan zijn tweeden zoon zoo noodig, dezelfde landvoogdij verblijve, die hij op de omschreven wijze zal voeren, en alzoo van afstammeling tot afstammeling in de rechte lijn; en zoo zijn zoon op zoodanigen leeftijd ware, dat hij het bestuur niet voeren kon, zullen genoemde heer en zijne erven iemand stellen, die dat voere, tot dat hij tot daartoe geschikten leeftijd gekomen zij. Ook behaagt het mij, dat hij voor genoemden Heer mijn zoon en in zijnen naam recht

spreke in burgerlijke en in straf-zaken, uitgenomen bij veroordeeling tot de doodstraf of tot verminking waarvan beroep zal zijn op genoemden Heer; evenwel onverhinderd gezegde rechtspraak, behaagt het mij, dat aldaar als zijnde het eigendom van genoemden Heer alle mijne bevelen en uitspraken zullen worden ten uitvoer gelegd.

Bovendien behaagt het mij, dat genoemde Joâo Vaz alle korenmolens van gezegd eiland zal bezitten, die ik alzoo aan hem overdraag, en dat niemand molens bouwe, dan met zijne vergunning, en dit geldt niet handmolens, die ieder wie wil mag maken, zoo hij daarmede niet voor anderen maalt, ook zal niemand dan hij of dan met zijne toestemming paardemolens mogen bezitten.

Ook behaagt het mij, dat hij van alle water-zaagmolens, ([235]) die daar worden opgericht, ieder jaar een mark zilver van iederen molen heffe of de juiste waarde daarvan, of twee planken in de week, zooals zij daar gewoon zijn te zagen, evenwel aan genoemden Heer de tienden van al die zaagmolens betalende, en zooals die van de andere zaken betaald worden, wanneer zij op genoemde molen gezaagd worden. Dit zal genoemde Joâo Vaz evenzoo genieten van alle ijzersmelterijen die daar worden opgericht. Ook behaagt het mij, dat alle bakovens, waarin voor loon gebakken wordt, ([236]) hem zullen toebehooren, evenwel zonder dat iemand verhinderd worde, ovens voor zijn eigen brood aan te leggen, waarin voor niemand anders gebakken wordt. Ook behaagt het mij, dat, zoo hij zout te koop heeft, niemand anders zout verkoopen mag dan hij, en wel tegen een halven reaal het alqueire ([236*]) of de juiste waarde daarvan en niet hooger en dat, wanneer hij geen zout heeft, de inwoners van gezegd eiland zout naar willekeur verkoopen mogen, tot dat hij weder zout heeft. Bovendien behaagt het mij, dat hij van alle inkomsten, die genoemde Heer mijn zoon van gezegd eiland trekt, de tienden geniete, van al zijne opbrengsten en

rechten, die in het tarief vermeld staan, dat ik daartoe heb laten opmaken.

En op dezelfde wijze zal zijn zoon of ander afstammeling in de rechte lijn, die gezegd ambt bekleedt, dezelfde opbrengsten genieten.

Ook behaagt het mij dat hij bij brieven, gronden op gezegd eiland, buiten de concessie gelegen, kan wegschenken, aan wien hij verkiest, op voorwaarde dat wie die ontvangt, ze binnen vijf jaren ontginnen moet, en zoo deze dat niet doet, zal hij ze aan een ander kunne geven, en nadat ze ontgonnen zijn, nog vijf jaren in gebruik laten. En dit zal genoemden Heer niet beletten, om, indien er land te ontginnen viel, dat nog niet weggeschonken was, dat te geven aan wien hij verkiest, en evenzoo zullen dit zijn zoon of afstammelingen vermogen te doen, die met dat ambt bekleed zijn. Ook behaagt het mij dat de inwoners hunne ontgonnen erven mogen verkoopen aan wie hun goeddunkt. Bovendien behaagt het mij, dat de inwoners van gezegd eiland het wilde (verwilderde) vee mogen dooden zonder dat daartegen door genoemden landvoogd eenig verbod of daartoe eenige vergunning kan worden uitgevaardigd, uitgenomen in eene omheinde plaats, waarin het vee door den eigenaar is losgelaten, en dat het tamme vee over het geheele eiland weiden mag, mits onder bewaking opdat het geen schade aanrichte, en, zoo het dit deed, zal den eigenaar die schade vergoed worden en de daarop door den gemeenteraad gestelde boete betaald worden.

En bij dezen mijnen brief verzoek ik genoemden Heer mijnen zoon, dat, als hij, met Gods welbehagen, op leeftijd gekomen is, hij dien bevestige en voor goed houde, en dat zijne erfgenamen en opvolgers, wanneer men tot hen komen zal in zake dezer landvoogdij, deze schenking in haar geheel zullen in stand houden, met tevredenheid over de groote bovenvermelde bewezen diensten.

En tot getuigenis der waarheid heb ik bevolen dezen mijnen geteekenden en met mijn zegel gezegelden brief uit te reiken.

Gegeven in de stad Evora den 2^en April.

Rodrigo Alvarez heeft dezen geschreven in het jaar der geboorte van onzen Heer Jezus-Christus 1464.

BIJLAGE IV

De inventione insularum de Açores.

Tempore quodam Infans Dominus Henricus, cupiens scire partes extraneas oceani occidentis, si invenirent insulas an terram firmam ultra descriptionem Tolomei, misit caravelas ad quaerendum terras. Qui fuerunt, et viderunt terram in occidente ultra *Caput finis terrae* per 300 leucas, videntesque quod essent insulae, intraverunt in primam, et invenerunt eam inhabitatam, et ambulantes per eam invenerunt multos astures seu açores et multas aves, fueruntque ad secundam, quae nunc vocatur insula Sancti Michaelis, quae similiter erat inhabitata, habens etiam multas aves et açores, ubi etiam invenerunt plures aquas calidas naturales sc. ex sulfure ([157]). Illic viderunt aliam insulam, quae nunc vocatur *Ilha Terceyra*, quae sic erat, ut insula Sancti Michaelis, plena arboribus et avium et multi açores. Et invenerunt ibi prope aliam insulam, quae nunc vocatur *Ilha de Fayal*. Et inmediate aliam Insulam duarum leucarum de insula Fayal, quae nunc vocatur *Ilha do Pico*, quae insula est quidam mons septem leucarum altitudinis ([158]), sic quod inhabitantes modot multociens accendunt lumina putantes esse noctem, et viden solem in vertice montis. Quae naves reversae sunt Portugaliam nuntiantes domino nova. Qui valde gavisus est.

De insula Sanctae Mariae.

Infans Dominus Henricus misit quemdam militem nomine *Gonçalo Velho*, quem supra nominavimus de inventione Guineae, pro capitaneo illarum caravelarum, quae portabant animalia domestica, quae mittebantur in singulas insulas. Et venientes ad primam, quae vocabatur insula de *Gonçalo Velho*, quae nunc *Sancta Maria* vocatur, miserunt illic de animalibus sc. porcos, vaccas, aves etc. de quibus nunc ibi est maxima multitudo. In ista insula habitavit miles ille per tempus aliquod.

De insula Sancti Michaelis.

Fuerunt ultra ad insulam *Sancti Michaelis,* miserunt ibi similiter porcos, vaccas, oves etc., de quibus ibi est maxima multitudo, ut et ad *Portugaliam* deducunt omni anno. Similiter et de tritico est ibi tanta copia, ut omnibus annis naves illuc transeunt et triticum in Portugaliam ducunt. In ista est nunc capitaneus *Rodoricus Gonçalez* frater *Johannis Gonçalez* capitanei de insula de Madera. ([159]) Post non multum tempus *Infans D. Petrus* frater *Infantis Domini Henrici* petiit a suo fratre insulam istam, quod sibi data fuit in temporalibus, et spiritualibus, quod sic remansit ut ceterae insulae Ordini Christi, dans quaelibet de omnibus unam decimam, quod summus pontifex Eugenius papa confirmavit, et ubi fecit mentionem, quod omnes insulae inventae in mari oceano essent Domini *Infantis* et Ordinis Christi. Qui *Infans* Dominus *Petrus* illo tempore erat regens regni Portugaliae ([160]), qui misit homines illuc populare insulam istam, et misit ibi multos trotones ([161]) equos de Alemania, ubi modo sunt in copia magna. Et invenerunt illic multos porcos, qui generati fuerant ab inventione prima usque tunc temporis. Ibi est mons magnus plenus igne, qui in aestate

apparet tamquam carbo vivus, et in hieme videtur fumus magnus. ([162]) Ibi etiam in una planitie maxima est terra quasi cinis semper bulliens, et quidquid in istam terram projiciunt consumitur inmediate.

(Abh. der Philos. Philol. Classe der K. Bayer. Akad. der Wissensch. B. IV, Abth. III, 1847, pag. 40. *Ueber Valentin Fernandez Aleman.* Von Dr I. A. Schmeller.)

BIJLAGE V

Eu o Infante D. Henrique, Regedor, e Governador da Ordem de Cavallaria de N. Senhor Jezus Christo, Duque de Vizew, e senhor de Covilhâa, faço saber aosque esta minha carta virem, que Jacome de Bruges, meu servidor, natural do Condado de Flandes, veio a mim, e me disse, que por quanto d'esde *ab initio,* e memoria dos homens, se nâo sabiâo as Ilhas dos Assores sob outro aggressor senhorio, salvo meu, nem a Ilha de Jesu Christo, terceira das ditas Ilhas, a nâo souberâo provoada de nenhuma gente que atégora fosse no mundo, e ao presente estava erma, e inhabitada ; que me pedia por mercê que por quanto elle a queria povoar, que lhe fizesse della mercê, e lhe desse minha Real authoridade para ello, como senhor das Ilhas. E eu vendo o que me assim pedia, ser serviço de Deos, e bem, e proveito da dita Ordem, querendo-lhe fazer graça, e mercê, me apraz de lho outorgar, como elle pedio.

E tenho por bem, e me apraz que elle a povoe de qualquer gente que lhe a elle aprouver, que seja da Fé Catholica, e santa de N. Senhor Jesu Christo, e por ser causa da primeira provoaçâo da dita Ilha, haja o dizimo de todos os

dizimos, que a ordem de Christo houver, para sempre, e aquelles que de sua geraçâo descenderem, e tenha a Capitania, e governança da dita Ilha, como a tem por mim João Gonçalves Zarco na Ilha da Madeira, na parte do Funchal, e Tristão na parte de Machico, e Perestrelo no Porto Santo, meus Cavalleyros ; e depois delle a qualquer pessoa que da geraçao delle descender ; e hajão assim pela guiza que a estes Cavalleyros a tenho dada, e que da dita Ordem a hão ; e quero que elle tenha todo o meu poder, e regimento da justiça na dita Ilha, assim no civel como no crime, salvo que venhão por appellação de ante elle os feytos de mortes de homens, e talhamento de membros, que resalvo para mim, e para mayor alçada, assim como nas ditas Ilhas da Madeyra, e Porto Santo. E me apraz, por alguns serviços que do dito Jacome de Bruges tenho recebido, por quanto me disse que elle não tenha filhos legitimos, e somente duas filhas de Sancha Rodriguez sua mulher, que, se elle não houver filhos varões da dita sua mulher, que, a sua filha mayor haja a dita Capitania e os que de sua geraçao descenderem, e não havendo sua filha mayor filhos, havemos por bem que a filha segunda, que depois da morte da primeira ficar, possa haver a dita Capitania para filhos, e filhas, netos, e descendentes, e ascendentes que das ditas descenderem, com aquellas liberdades, e poderes, que aos ditos Capitães tenho dadas, porque assim o sinto por serviço de Deos, e accrescentamento da Santa Fé Catholica, e meu, pelo dito Jacome de Bruges povoar a dita Ilha tão longe da terra firme, bem duzentas e sessenta legoas do mar Oceano : a qual Ilha se nunca soube povoada de nenhuma gente que no mundo fosse atégora : e rogo aos Mestres, e Governadores da dita Ordem que depois de mim vierem, que façâo dar, e pagar ao dito Jacome de Bruges, e seus herdeyros, que delle descenderem, a dita dizima do dizimo, que a dita Ordem na dita Ilha houver, como lhe por mim he dada, e outorgada, e não consintão lhe ser feito sobre elle nenhum aggravo ; e peço por mercê a El Rey meu

Senhor, e sobrinho, e aos Reys que delle vierem, que ao dito Jacome de Bruges, e aos herdeyros que delle descenderem, façâo pagar o dito dizimo á dita Ordem do que na dita Ilha se houver, e que lhe façâo pagar a dita dizima do dito dizimo aos Mestres, ou Governadores da dita Ordem, como lhe por mim he dado, e outorgado para sempre, em todo lhe faça ter, e tenha a dita mercê, que lhe por mim he feyta. E por segurança mandey ser feyta esta minha carta, assignada por minha mâo, e sellada do sello de minhas armas.

Feyta em a cidade de Silves, a 2 dias do mez de Março. Pedro Lourenço a fez anno do Nascimento de nosso senhor Jesu Christo de mil e quatrocentos e cincoenta annos.

(*Historia insul.* Liv. VI, Cap. II.)

BIJLAGE VI

D. Joam etc. A quamtus esta minha Carta virem faço saber, que por parte de Manuel Dutra Cortereall, ffilho mais velho de Jooz Dutra que foy capitam das Ilhas do Fayall e Piquo, me foy apersemtada huuma minha Carta per mim asynada e passada polla chamcelaria, da qual o theor de verbo a verbo hee o seguinte = D. Joam per graça de Deos Rey de Purtugall e dos Allgarues daaquem e daalem mar em Africa, Snr. de Guinee e da comquista, nauegaçaom, comercio Dethiopia, Arabia, Persya, e da India etc. A quantos esta minha Carta virem ffaço saber que por parte de Jooz Dutra capitâo das Ilhas do Fayall e Piquo me foy apersemtada huuma Carta del Rey meu Snr. e padre, que samta gloria aja, de que o theor tall hee = dom Manuel per graça de Deos Rey de Purtugall e dos Allgarues daaquem e daalem mar em

Affrica, Snr. de Guinee e do comquista, nauegaçaom, comercio Dethiopia, Arabia, Persya, e da India. A quamtus esta nossa Carta virem ffazemos saber, que Jooz Dutra capitâo por noos das nosas Ilhas do Fayall e Piquo, nos emuyou ora dizer como nos lhe tinhamos ffeito doaçaom e merçee das ditas capitanias, asy e polla maneira que temos dadas as capitanias das outras nosas Ilhas, sem em sua doaçaom decrarar particularmente as cousas que por ella ha de aver, pedimdonos por merce que lhe mandasemos daar delle nosa Carta, com decraraçâo de todallas cousas que aas ditas capitanias pertemcem, da qual cousa a noos apraz, e per esta persemte nosa Carta queremos que elle tenha e aja de noos as ditas capitanias, e as gouerne per noos, e mamtenha em Justiça em sua uyda, e asy despois de seu ffallecimento o seu ffilho mayor baraom lidimo ou segundo se tall for, e asy de descemdemte em descemdemte per linha direita mascolina, asy come os capitaaens da Ilha da madeira a tem per suas Cartas ; e semdo em tall idade o dito seu filho que as naom posa reger, noos poremos quem a reja athe que elle seja em idade pera as regar. Item nos praaz que elle tenha em as sobreditas Ilhas Jurdiçaom por noos do ciuel e crime, resalluamdo morte ou talhamento demembro que desto venha apelaçaom ou agrauo pera noos ; porem sem embarguo da dita Jurdiçaom, a noos praaz que todos nosos mandadus e correiçaom sejam ahy compridos asy como em nosa cousa propria : outrosy nos praaz que o dito Jooz Dutra aja pera sy todollos moynhos de paom que ouuer nas ditas Ilhas, do qual lhe asy damos o carreguo, e que nimguem naom faça hy moynhos, soomente elle ou quem lhe a elle aprouuer : e esto naom se emtemda em moo de braço, que ffaça quem quizer naom moemdo a outrem ; nem atafona a naom tenha outrem, soomente elle ou quem a elle aprouuer. Item nos praaz que aja de todallas serras daguoa que se hy fizerem, de cada huma huum marquo de prata ou em cada huum anno seu justo vallor, ou duas tauoas cada somanna

das que hy costumarem serrar, pagamdo porem o dizimo a nos de todallas ditas serras, segundo paguam das outras cousas, quamdo serrar a dita serra. E esto aja tambem o dito Jooz Dutra de qualquer moynho que se nas ditas Ilhas fizer, tiramdo vieiros de ferrarias ou outros metaes. Item noos praaz que todollos ffornos de paom em que ouuer paom de poya sejaom seus, porem nom embargue que quem quizer fazer fornalhas pera seu paom, que as faça e naom pera outro nenhum. Item nos praaz que temdo elle saall pera vemder, que o naom posa vemder outrem senâo elle, damdo elle a rezaom de meo reall de prata o allqueire, ou sua dita vallya e mais naom; e quamdo o naom tiuer que os da dita Ilha o possem vender á sua vontade athee que o elle tenha; outro sy nos praaz que de todo o que noos hy ouuermos de remda nas ditas Ilhas que elle haja de dez huum de todas nosas remdas e direitos que secontem, no forall que pera ello mandamos fazer; e per esta guisa nos praaz que aja seu filho esta remda, ou outro descemdente per linha direita que o dito carreguo tiuer. Item nos praaz que elle posa daar per suas Cartas a terra das ditas Ilhas forra per o forall a quem lhe approuuer, com tall comdiçaom que ao que derem a dita terra a aproveite athe cimquo annos, e naem aproueitando que a posa daar a outrem; e despois que aproveitada for e a leixar por aproueitar ate outros cimquo annos, que yso mesmo a posaem daar; e isto nom embargue que se hy ouuer terra pera aproueitar que naom seja dada, que nos a posamos daar a quem nosa merce for; e asy nos praaz com ha de seu filho ou erdeiros descemdemtes que o dito carrego tiuerem. Item nos praaz que os vezinhos possem vemder suas herdades aproueitadas a quem lhe aprouuer; outro sy nos praaz que os guados brauos possom matar os vezinhos das ditas Ilhas sem aver hy outra defeza, per licemça do dito capitaom, resalluamdo allguum lugar cerrado que seja lamçado por senhorio. E yso mesmo nos praaz que os guados mamsos pasçaom per todas as Ilhas trazemdoos com

guarda que naom façam mall, e se o fizerem que o paguem a seu donno, e as coymas segundo as posturas dos Comselhos. E por sua guarda e nosa lembrança lhe mandamos daar esta Carta per noos asinada e aselada do nosso sello ; e porem mamdamos a todollos nossos officiaes e pessoas a que esta nosa Carta for mostrada, e o conhecimento della pertencer, que asy cumpraom e guardem e façaom cumprir e guardar polla guisa que se nella contem, sem a ello porem duuida nem embarguo porque asy hee nosa merce. Dada em Evora a 31 dias do mes de mayo, Afomso Figueira a fez de 1509 annos. Pedimdo-me o dito Jooz Dutra que lhe confirmase a dita carta, e visto per mim seu requerimento, e querendo lhe fazer graca e merce, tenho por bem e lha comfirmo, e mamdo que se cumpra e guarde asy e da maneira que nella se contem.

Ayres Fernandes a fez em Lixboa a 22 dias doutubro de 1528 annos. Pedindo o dito Manuell Dutra Cortereall que por quanto o dito Jooz Dutra seu pay era fallecido, e elle era o filho mais velho baraom lidimo, que por seu fallecimento ficara e que per direito subcedia as ditas capitanias do Fayal e Piquo, ouuesse por bem de lhe mamdar daar dello sua doaçaom ; e visto seu requerimento lhe mamdei dar esta Carta polla quall quero e me praaz que o dito Manuell Dutra tenha e aja as ditas Capitanias do Fayal e Piquo com sua Jurdiçaom remdas e direitos, asy e da maneira que as tinha o dito seu pai pela dita minha Carta que nesta vai trellada se se nella contem ; e mamdo a todollos corregedores, ouvidores, juizes, justiças, officiaes, e pessoas a que esta carta for mostrada e o conhecimento pertencer que asy o cumprâo e guardam e façam inteiramente comprir e guardar sem duuida que a ello seja posto. Inacio Reinel a fez em Lixboa a 15 dias do mes Julho anno do nascimento de nosa Snr. Jesus Christo de 1550 e eu Damião Dias o fiz escrever.

L.ª 69 da Ch. do Sr D. João III, f. 109.

Uit *Memoria sobre Martim de Bohemia por Sebastião Francisco de Mendo Trigozo, p.* 390.

VERTALING

D. Joâo, enz. Allen, die dezen mijnen brief zullen zien, doe te weten, dat Mij door Manuel Dutra Cortereall, oudsten zoon van Jooz Dutra, die capitâo der eilanden Fayal en Pico geweest is, een door Mij onderteekende en door Mijne kanselarij uitgevaardigde brief is vertoond, waarvan de inhoud, woord voor woord, is als volgt:

D. Joâo, door Gods genade, koning van Portugal en van Algarvie, aan deze en aan gene zijde der zee in Afrika, heer van Guinea en van het veroverd gebied, de scheepvaart en den handel van Aethiopie, Arabie, Perzie en Indie, enz. Aan allen, die dezen Mijnen brief zullen zien, doe te weten, dat Mij van wege Jooz Dutra, capitâo der eilanden Fayal en Pico, een brief vertoond is van den koning, Mijn heer en vader, die de eeuwige heerlijkheid deelachtig zij, waarvan de inhoud is, als volgt:

Dom Manuel, door Gods genade, koning van Portugal en van Algarvie, aan deze en aan gene zijde der zee in Afrika, Heer van Guinea en van het veroverd gebied, de scheepvaart en den handel van Aethiopie, Arabie, Perzie en Indie. Allen, die dezen Onzen brief zullen zien, doe te weten, dat daar Jooz Dutra, door ons benoemd tot capitâo van Onze eilanden Fayal en Pico, Ons heeft doen zeggen, dat, daar Wij hem genoemde capitanias verleend en geschonken hebben op denzelfden voet, als waarop Wij de capitanias Onzer overige eilanden geschonken hebben, zonder in Onzen giftbrief in het bijzonder te vermelden, waarin zijne rechten bestonden, hij van Ons de gunst verzoekt, hem daarvan Onzen brief uit te vaardigen, waarin de rechten en aanhoorigheden van genoemde capitanias zijn omschreven, zoo behaagt het Ons en bij dezen Onzen brief bevelen Wij, dat hij genoemde capitanias van Ons hebbe en houde en voor ons besture, en levenslang het recht daar handhave, en evenzoo, na zijn dood, zijn oudste

wettige zoon, of, zoo noodig, zijn tweede zoon, en alzoo van afstammeling tot afstammeling in de rechte mannelijke lijn, op dezelfde wijze, als de capitâos van Madeira die uit kracht hunner brieven bezitten, en, zoo zijn gezegde zoon op zoodanigen leeftijd zijn mocht, dat hij zelf nog niet besturen kon, zullen Wij iemand aanstellen, die in zijne plaats het bestuur voere, tot dat hij den daartoe gevorderden leeftijd bereikt zal hebben. Voorts behaagt het Ons, dat hij in burgerlijke en strafzaken voor Ons recht spreke, uitgenomen bij veroordeeling tot de doodstraf of tot verminking, waarvan hooger beroep op Ons moet geschieden, onverminderd gezegde rechtspraak.

Alle onze bevelen en uitspraken zullen daar worden opgevolgd, als in Ons rijk.

Genoemde Jooz Dutra zal alle korenmolens bezitten die er op gezegde eilanden zijn, waarvan Wij hem het bezit bij dezen opdragen, en niemand zal daar molens bouwen dan wie door hem daartoe gemachtigd wordt. Hieronder zijn niet begrepen handmolens, die ieder voor zich zelven maken mag, doch zonder daarmede voor anderen te malen. Ook zal niemand anders een paardemolen mogen bezitten, dan hij of wie daartoe door hem gemachtigd wordt.

Van iederen waterzaagmolen, die daar wordt opgericht zal hij jaarlijks een mark zilver ([235]) of de juiste waarde van dien genieten, of twee planken 's weeks van die, welke daar gewoonlijk gezaagd worden, terwijl Ons evenwel de tienden van al die zaagmolens betaald zullen worden, even als die van alle zaken, die op die molens gezaagd worden. Dezelfde opbrengst zal genoemde Jooz Dutra genieten van elken anderen molen, die op gezegde eilanden wordt opgericht, en voor het uitsmelten van ijzer of andere metalen uit ertsen bestemd zijn. Alle ovens waarin voor loon gebakken wordt ([236]) zullen zijn eigendom zijn, onverminderd het recht van iedereen, om een oven voor zich zelven te bouwen,

doch zonder daarin voor anderen te bakken. Zoolang hij zout te koop heeft, zal niemand buiten hem zout verkoopen mogen, onder bepaling, dat hij het alqueire zout niet hooger dan tegen een zilveren reaal of de waarde daarvan verkoopen mag. ([236*]) Mocht hij geen zout in voorraad hebben, dan zal ieder inwoner naar willekeur zout mogen verkoopen, tot dat hij zelf weder van zout voorzien zal zijn. Van al Onze inkomsten en rechten op gezegde eilanden zal hij een tiende voor zich heffen naar het tarief, dat Wij gelasten daarvoor te maken. Evenzoo zal zijn zoon of ander afstammeling in de rechte lijn, die hetzelfde ambt bekleedt, dezelfde inkomsten genieten. De gronden dezer eilanden zal hij, overeenkomstig de concessie, door zijne brieven kunnen wegschenken aan wien hij wil, op voorwaarde, dat ieder, wien door hem gronden worden toebedeeld, deze binnen vijf jaren bebouwen moet. Blijft deze daarmede in gebreke, zoo zal hij die gronden aan een ander kunnen geven, en ze dezen, als hij die zal ontgonnen hebben, nogmaals vijf jaren in gebruik laten, waarna hij ze hem kan schenken. Dit zal echter niet verhinderen, dat zoo er nog grond braak lag, die niet was weggeschonken, Wij dien kunnen toewijzen aan wien het Ons behaagt. Evenzoo zal het gesteld zijn met zijn zoon of afstammeling, die dat ambt bekleedt. De inwoners zullen hunne bebouwde gronden mogen verkoopen aan wien zij willen, en het wilde vee mogen dooden, zonder daartoe vergunning van den capitâo te behoeven of daarin verhinderd te mogen worden, uitgezonderd in omheinde plaatsen, waarin dat vee door den eigenaar mocht zijn losgelaten. Het tamme vee zal men over de geheele eilanden mogen weiden, echter onder geleide, opdat het geen schade aanrichte, en zoo dit het geval was, zal den eigenaar die schade vergoed en bovendien de door den gemeenteraad daarop gestelde boete betaald worden.

Tot richtsnoer voor hem en tot Onze herinnering gelasten Wij, dat hem deze door Ons geteekende en met Ons zegel

gezegelde brief zal worden uitgereikt, en bevelen daarmede aan al Onze dienaren en aan allen wien deze Onze brief vertoond zal worden, en die daarvan kennis dragen, dat zij dien opvolgen en in acht nemen, en doen opvolgen en in acht nemen zooals die luidt, zonder daartegen eenigen twijfel of belemmering op te werpen, want dit is Onze wil.

Gegeven te Evora 31 Mei. Afomso Figueira heeft dezen gesteld in 1509.

Daar voornoemde Jooz Dutra Mij verzocht heeft, dat ik dezen brief bevestigen moge, gezien dit zijn verzoek en willende hem gunst en genade bewijzen, zoo bevestig ik dien bij dezen, en gelast, dat hij zal worden opgevolgd en uitgevoerd, overeenkomstig met den inhoud daarvan.

Ayres Fernandes heeft dezen gesteld te Lissabon 22 October 1528.

Daar voornoemde Manuell Dutra Cortereall Mij verzoekt, om, aangezien voornoemde Jooz Dutra zijn vader overleden is en hij diens oudste, wettige zoon en alzoo gerechtigd is, hem in gezegde capitanias van Fayal en Piquo op te volgen, en verlangt dat Ik hem een giftbrief daarvan zal laten uitreiken; gezien zijn verzoek, zoo gelast Ik, hem dezen brief te geven waarbij ik beveel aan alle corregedores, ouvidores, rechters, rechterlijke ambtenaren, beambten en anderen, wie deze brief vertoond wordt, en die daarvan kennis dragen, dat zij dien opvolgen en in acht nemen zonder daartegen eenigen twijfel op te werpen.

Inacio Reinel heeft dezen gesteld te Lissabon 15 Juli 1550 en ik Damiâo Dias heb dien doen schrijven.

BIJLAGE VII

De insulis Azores, quas Catherides olim credo vocatas et sunt 7 insulae Azores vocatae sunt ideo, quod dum essent inventae primum plenae erant falconibus, quas Portugalenses Azores vocant. Et sunt plures: *Fayal, de Pico, S. Michelis, Graciosa, Tercyra, S. Maria, S. Georii.* Nam dominus Jodocus de Hurter, de Brugis ex Flandria in duabus est Capitaneus ut insulae Fayal, quae vocatur Fayal a multitudine ligni de fago, quod ibi reperitur, et insulae de Pico, quae sunt, ut dixit, populatae de 1500 hominibus utriusque sexus. Et Fayal in circuitu est sedecim milliarium, et sunt omnes de lingua almanica flandrensi et habundant in ligno draconis ([237]). Et maximum proventum habent ex Sandice, i. e. Waid, quo tinguntur panni et ex frumento et de armentis. Porcus enim maxime abundat in ea. Et pro tributo dant solam decimam ordini S. Crucis ([238]).

Ejus supremus est dux Emanuel de Besa ([239]) de sanguine regis. Et Jodocus praefectus nil dat sed libere sedet. Et vectigalia apud ipsos sunt in bono foro, sed divitiae argenti non magnae.

Habent etiam arancios, limones et alia, quae sunt in Portugalia praeter oleum, quod ibi non vult provenire ([240]) et vinum non nisi levissimum. In dies tamen quaerunt nova ingenia. Insula tamen S. Michaelis minor est et magis populata, et omnes abundant bestiis multis et porcis. Habent limones, arancios, ficus et alia. Et sunt sub parallelo longitudinis *(latitudinis)* sicut Lisbona. Nam navigantes in aestate in insulas habent pro vento West West, sed insula Madera est Lisbona Südwest.

(Abh. der histori. Classe der K. Bayer. Akademie der Wissensch. B. VII, Abth. II. 1854 S. 361. Hieronymus Münzers Bericht, von Dr F. Kunstmann).

BIJLAGE VIII

Ylhas dos Açores.

As ylhas dos Açores som IX. E jazem com Portugal s. com as berlengas leste e hoeste, porem a ylha do fayal jaz com a rocha de sintra leste hoeste. 280. legoas.

Anno de 1443. ho Iffante dom anrrique mandou duas caravellas para occidente para buscar se achassem terra firme ou nom. E em 270 legoas de Lixboa acharam huma ylha que agora se chama da Sancta Maria despouorada com muytos açores. E virom outra e forom a ella que agora se chama de Sam Miguel tambem despouorada e chea daçores e assi acharam a terceyra e outras todas com muytos açores pello qual a estas ylhas ficou o nome dos açores. E todas som pouoradas ao presente de 1507 a fora a ylha do corvo e das flores. E avondam em muyto trigo e cevada e todos outros legumes e de todas fruitas. Ellas tem muytas agoas e bonas salvante ha ylha do fayal e o pico e a graciosa som falecidas dagoas por nom serem em tanta avondança como as outras, porem abasta para todo pello qual todas tem criança de muytos gados e em todas ha muyto pastell e muyta urzella.

Estas ylhas jazem em vero occidente e som estas

Ylha de Sancta Maria.
Ylha de Sam Miguel.
Ylha terceyra.
Ylha de Sam Jorge.
Ylha graciosa.
Pico ylha.
Ylha do fayal.
Corvo ylha.
Ylha das flores.

Ylhas dos açores.

Sancta Maria ylha.

A mais chegada ylha dos açores se chama Sancta Maria, he ylha pequena e redonda. E tem humas baixas quasi em meo que se chamam as formigas porque som oyto bicos penedos sobre agoa. Jaz esta ylha norte sull com a ylha de Sam Miguel e ha si traves 12 legoas e as formigas quana no meo.

Anno de 1444 mandou ho Iffante dom anrrique por capitam hum cavalleyro chamado Gonçalo Velho comendador da ordem de Christo a povorar esta ylha e outras. E pos a esta seu nome. s. ylha de Gonçalo Velho.

E despois da sua morte lha poseram nome ylha da Sancta Maria. Este capitam lançou nella porcos e vacas e ovelhas e cabras e viveo nesta ylha alguns annos.

Sam Miguel ylha.

Sam Miguel ylha foy assi chamada porque no anno de 1445. ho Iffante dom Pedro mandou com aprazamento do Iffante dom anrrique seu irmão fez povorar a e lhe mandou poer nome S. Miguel por singular deuaçam que tinha ao dito sancto. E seguiose sua morte em breve pello qual ficou a dità ylha ao Iffante dom anrrique.

Em esta ylha ha lagoas de agoas que fervem que se metem nellas alguma animalia para hum pouco despaço sae dy cosida que se pode comer.

Outras agoas ha que nom som tam quentes em que metem galinhas que loguo som pelados.

Toda esta agoa sabe a enxuffre.

E a terra aqui queima como se estevesse foguo debaixo. E assi esta nella hum monte cheo de fogo que no veram

parece caruam vivo e no inverno cheo de fumo. E assi em hum campo esta terra cinzenta que sempre ferve. E o que nella lançam logo he consumido.

Em esta ilha Gonçalo Velho lançava anno passado porcos, vacas, ouelhas e trotones de alemanha. De todas animalias ha aqui muytas e de porcos mais.

Em esta ylha nace muyto trigo que levam para Portugal.

Nace nesta ylha muyta ursela.

Nace nesta ylha muyto pastel que levam para frandes e outras terras.

Nacem nesta ylha loureyros tamanhos que seis homens nom podem abraçar huma arvore e tam altos que parecem tocar os ceos.

Alli nace muyto ginge.

A ylha terceyra foy assi chamada porque foy achada despois das outras duas. s. Sancta Maria e sam Miguel. E tambem contra hoeste jaz a terceyra em numero.

Esta ylha tem duas pouoracões principaes como villas s. a Angra e a praya e fora outras muytas casas e momtes que ha pella ylha.

Ita nesta ylha grande criaçam de vacas e porcos e ouelhas de que fazem muyta carne que levam para Portugal e muyto sevo.

Nella nace muyto trigo e cevada e mostarda que levam para Portugal.

Nella nace muyto pastel para tingir panos. E semeam o pastel assi. s. Em quando lauram a terra emtam lançam sua semente e cobrema com o rasto que tem para ysso. E esto no mes de feureyro. E no meyo de mayo começam de sayr folhas como dalfaça noua as quaes colhem.

E amtes que cheguam ao cabo do colher ja onde começarom som outras taes folhas nadas como do primo. E assi ho fazem ata ho mes de septimbro, ata que começa a chover.

Emtam perdem as folhas a virtude e começam a espigar da qual podem colher a semente.

E em colhando as folhas no mayo adiante logo as metem debaixo de huma pedra de moo coma azeyte daqual sae o sumo ruyvo. E fica a folha com sua propria virtude. E ho que si moe de noyta logo pela manhaam estam muytos homens e fazem panes redondos e os poem a enxugar. E despois de enxutos tornam outra vez a moer em poo e tornam aquelle poo em huma casa e lançam a agoa e a revolvem. E aquello chamam grauar e despois ho vendem.

Sam Jorge ilha.

Em esta ylha e assi em as outras nace muyta ursella. Ursella he huma herva como mosco *(musgo)* assi nace em penedos do mar nom que o mar toca nella mas que algumas vezes o mar a ruça *(roça)*. E querendo a colher leixam hum homem em cordas deccer *(descer)* ou subir pard apanhar.

Ursella solia de valer ante de achadas estas ylhas 40 cruzados e agora 15. E dizem que nenhuma coor fina se pode fazer sem esta ursella.

Graciosa ylha.

Pico ilha jaz junto com a ylha do fayal. s. leste e hoeste duas legoas.

Esta he a terra mais alta de todas as outras ylhas dos açores. E sua montanha he como paom d'açucar. E dizem que em certos tempos do anno veem sayr fumo della. Acima do pico nom pode subir nenguem por ser a terra muy solta e cinzenta.

Fayal ylha ou para outro nome chamada ylha dos framengos porque felipe duque de Borgonha casou com a filha del

rey dom Duarte irmâa del rey dom Affonso o quinto rey de Portugal em cuyo tempo foram achadas estas ylhas.

E por rogo da dita Senhora os homens que mereciam morte civel mandou que fossem degradados para esta ylha pelloqual Utre *framengo* homem honrrado pedio a capitania della e lhe foy outorgada e confirmada em Portugal, ho qual casou com huma Portuguesa chamada... daze(v)edo.

E assi pouorarom esta ylha ao qual despois os navios de Portugal visitarom e forom morar alli assi que ja acerca a lingoa framenga he nella perdida.

Corvo ylha pequena com a ylha das flores esta quasi pegada huma com outra. E ambas des pouaradas por ser a terra muy fragosa.

Ita nestas ylhas gados brauos. s. vacas, e porcos.

Ita nestas ylhas muy boas agoas e muyto arvoredos.

Estas duas ylhas ainda que som afastados das outras 40 legoas tem o nome dos açores como as outras pouoradas. Ao sul destas ylhas dos açores jazem as ylhas do cabo verde. s, de sancta Maria e de sam Miguell ylhas.

Ylha do fayal e pico.

Jost de Utre fidalgo da casa del duque de Borgonha que foy casado com a Irmâa da Imperatriz .6. annos despoiz de arzila tomado por palaura de frey Pedro da ordem de Sam Francesco homem letrado e confessor da raynha de Portugal em chegando a frandes por embaixador para a duqueza ouve falla com Jost Utre ho qual tinha tres irmâos ricos e elle como homem mancebo seguindo a corte guastava sua fazenda mais que os outros ao qual ouve falla este frey pedro de como se acharom as aylhas em tal rota e que avia nellas muyta prata e stanho etc. pello qual moveo ao dito Jost de Utre ouve sua fala em bruges donde era com .15. homens trabalhadores, homens de bem dando lhe mesmo a entender

de como lhes faria ricos ata que virom ter a Portugal onde o dito Utre ouve lugar delrey dom Affonso quinto para pouoar a dita ylha do afayal e foy la e esteve hum anno pello qual acabarom de comer ho que tinha pello qual os morarodes (sic) denojados que nom acharom o que lhes foy promettido andarom para matar o seu capitam pello qual com boa industria se sayo e foy a portugal onde elrey em vindo sua diligencia e perigos deulhe huma moça fremosa do casa do ynfante dom fernando pay delrey dom manuel chamada para nome ysabel de macedo com o qual emtam elrey mandou seos navigos e homens honrrados. E o capitam era homem discreto e ouue se tam tam bem com seos moradores que ouverom por bem de ser seos sojeitos onde começarom a cavar e roçar e lhes levarom gados das ylhas sancta Maria sam Miguel e terceyra. E assi hum guylelmo Bersmacher framengo que vii e conheci trouxe primeiro ha lavoyra do pastel e partio para as outras ylhas.

(Afschrift van een gedeelte van het onuitgegeven handschrift, onder Cod. hisp. 27 der Kgl. Hof- und Staats-Bibliothek zu München pp. 175-183).

Aanmerking. Bij het afschrijven is de spelling natuurlijk onveranderd gebleven; evenwel zijn de verkortingen aangevuld, omdat ons voor deze letterteekens ontbreken. Zoo is b. v. *os* voor 9, *tam* voor tã, *para* voor p, *sancta* voor s͡cta gezet.

Ofschoon deze Portugeesche beschrijving der Açoren geen vertaling is van het bericht van Diego Gomez. in bijlage IV opgenomen, is toch hier en daar een gedeelte daarvan woordelijk overgenomen. Zie b. v. de beschrijving van den vuurspuwenden berg op S. Miguel.

VERTALING.

De eilanden der Açoren.

De eilanden der Açoren zijn negen in getal en liggen ten westen van Portugal, d. i. ten westen der Berlingas. Het

eiland Fayal ligt ten westen van de rots van Cintra op een afstand van 280 legoas. (241)

In het jaar 1443 zond de infant twee caraveelen uit naar het westen om te onderzoeken, of men al of niet eenig vast land zoude vinden, en 270 legoas van Lissabon vond men een eiland dat tegenwoordig S. Maria heet ; het was onbewoond en er waren veel havikken. Nog zag men een ander eiland en ging daarheen, dat tegenwoordig S. Miguel heet, en evenzoo onbewoond was en waar ook veel havikken waren, en zoo vond men ook op het derde en alle andere veel havikken, waarom aan deze eilanden de naam van Ilhas dos açores (Havikseilanden) verbleef. En alle zijn tegenwoordig, 1507, bevolkt, behalve de eilanden Corvo en Flores. Zij hebben overvloed van tarwe en garst en van alle andere groenten en vruchten. Zij bevatten vele en goede wateren, behalve de eilanden Fayal, Pico en Graciosa, die gebrek aan water hebben, doordien er geen zoo groote overvloed van water gevonden wordt, als op de andere, evenwel is er over het geheel water genoeg, zoodat op alle veel vee geteeld wordt, en op alle is veel weede (pastel) en veel orseille.

Deze eilanden liggen recht ten westen en zijn de volgende : S. Maria, S. Miguel, Terceira, S. Jorge, Graciosa, Pico, Fayal, Corvo en Flores.

S. Maria.

Het meest bezochte eiland der Açoren heet S. Maria ; het is een klein rond eiland. Er liggen in het midden *(tusschen S. Maria en S. Miguel)* eenige ondiepten die Formigas heeten ; het zijn acht scherpe klippen. S. Maria

ligt ten zuiden van S. Miguel, op een afstand van 12 legoas en de Formigas liggen ongeveer halverwege.

In het jaar 1444 gaf de infant dom Henrique aan een ridder Gonçalo Velho, kommandeur der Christus-orde last, als capitâo dat eiland te gaan bevolken.

Hij gaf daaraan zijn naam, d. i. dien van het eiland van Gonçalo Velho, en, na zijn dood, gaf men daaraan den naam van S. Maria. Deze capitâo bracht daarheen koeien, schapen en geiten over en leefde eenige jaren op dat eiland.

S. Miguel.

Het eiland S. Miguel werd alzoo benoemd, omdat in het jaar 1445 de infant D. Pedro, met goedvinden van den infant D. Henrique, zijn broeder, last gaf, dat eiland te bevolken en daaraan den naam van S. Miguel te geven, wegens zijne bijzondere devotie aan dien Heilige. Hij overleed kort daarop, waardoor gezegd eiland aan den infant D. Henrique verbleef.

In dit eiland zijn meeren, wier wateren kokend heet zijn, zoodat wanneer daarin voor korten tijd eenig dier gelegd wordt, men het er gekookt uithaalt, zoodat het gegeten kan worden. (242)

Er zijn andere wateren, die niet zoo heet zijn ; wanneer men daarin kippen legt, verliezen zij dadelijk hare vederen.

Al dat water smaakt naar zwavel.

De bodem is hier zoo heet, als of er vuur onder lag, (243) en er is ook een berg vol vuur, die in den zomer een gloeiende kool schijnt en in den winter vol rook is.

Ook in eene vlakte is de bodem asch, die altijd heet is.

Op dit eiland voerde Gonçalo Velho verleden jaar (244) varkens, koeien, schapen en harddravers uit Duitschland aan. Van allerlei dieren zijn er hier veel en vooral varkens.

Er groeit veel tarwe, die naar Portugal gaat, en veel weede (pastel), die men naar Vlaanderen en andere landen

uitvoert. Er groeien hier laurierboomen, zoo dik, dat zes man ze niet omspannen kunnen en zoo hoog, dat zij de hemelen schijnen te raken.

Hier groeien ook veel Spaansche kersen.

Het eiland Terceira werd alzoo benoemd, omdat het ontdekt werd na de beide andere, te weten S. Maria en S. Miguel en het derde is naar het westen toe.

Dit eiland bevat twee voorname vestigingen, als villas, te weten Angra en Praya, en buitendien vele andere huizen en gehuchten. Hier is een groote teelt van koeien, varkens en schapen, die veel vleesch geven, dat naar Portugal verzonden wordt en veel vet.

Er groeit veel tarwe, garst en mosterd, die naar Portugal verzonden worden.

Hier groeit veel weede, voor het verwen van geweven stoffen.

Men zaait de weede op deze wijze. Als men het land bouwt, werpt men het zaad uit en bedekt het door middel van een egge, die men daarvoor heeft; dit geschiedt in Februari. In het midden van Mei beginnen bladeren uit te spruiten als van jonge latuw, die men afplukt. Voor dat de pluk is afgeloopen, zijn er weder nieuwe bladeren ontsproten. Zoo gaat men voort tot de maand September, tot dat het begint te regenen. Dan verliezen de bladeren hun kracht, en beginnen de planten door te schieten, van welke men dan zaad kan winnen.

Als men van Mei af de bladeren plukt, brengt men die versch onder een molensteen, zooals voor *(het uitpersen van)* olie dient, en er vloeit een roodachtig sap uit. De bladeren behouden hun kracht. Van de bladeren die 's nachts gemalen worden, maken vele mannen dan den volgenden morgen ronde koeken (245) en leggen die te droogen. Nadat zij gedroogd zijn, worden zij weder tot poeder gemalen en in

een bak gelegd, met water begoten en omgewerkt en dat noemt men *gravar* (kwellen). Daarna wordt het verkocht. (246)

S. Jorge.

Op dit eiland, even als op de andere, groeit veel orseille. De orseille is een plant als mos, en groeit op klippen aan zee, niet zoo dat ze door het water bespoeld wordt, maar zoo dat somtijds de zee er langs strijkt. Ten einde de orseille in te zamelen, laat men een man met touwen op en neder, om ze te plukken.

Voordat deze eilanden ontdekt waren, goldt de orseille gewoonlijk 40 cruzados en tegenwoordig (geldt zij) 15. Men zegt, dat zonder deze orseille geen fijne kleur gemaakt kan worden.

Pico ligt dicht bij Fayal, twee legoas ten oosten van dat eiland. Het is het hoogste van alle Açoren en zijn berg gelijkt op een suikerbrood. Men zegt dat er in sommige tijden van het jaar rook uit opstijgt. Niemand kan den top beklimmen, omdat de grond los en aschachtig is.

Aanmerking. De vertaling van het overige is reeds opgenomen in den tekst, zie blz. 68.

BIJLAGE IX.

Stamlijst van het geslacht VAN HURTER.

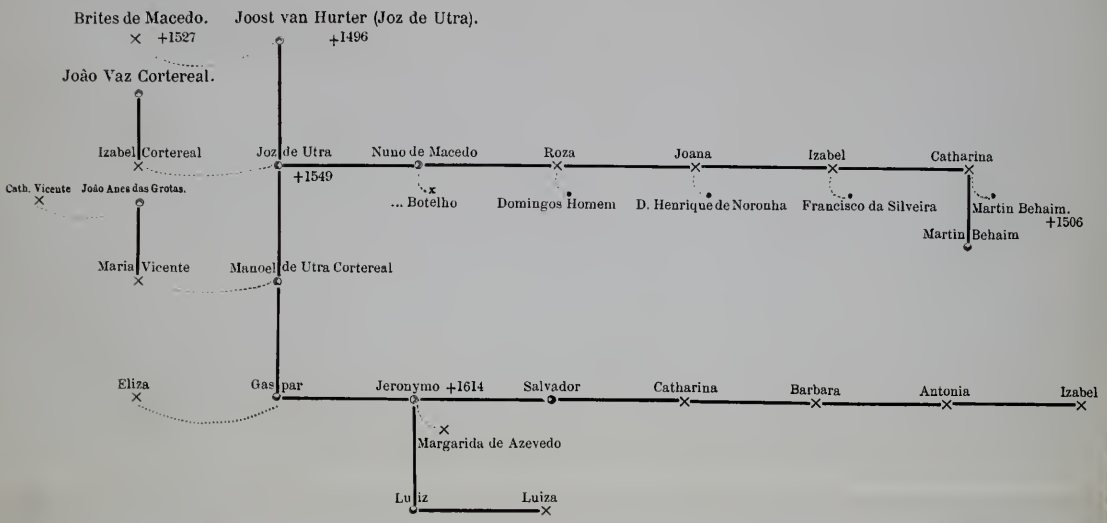

Stamlijst van het geslacht VAN DER HAGHE

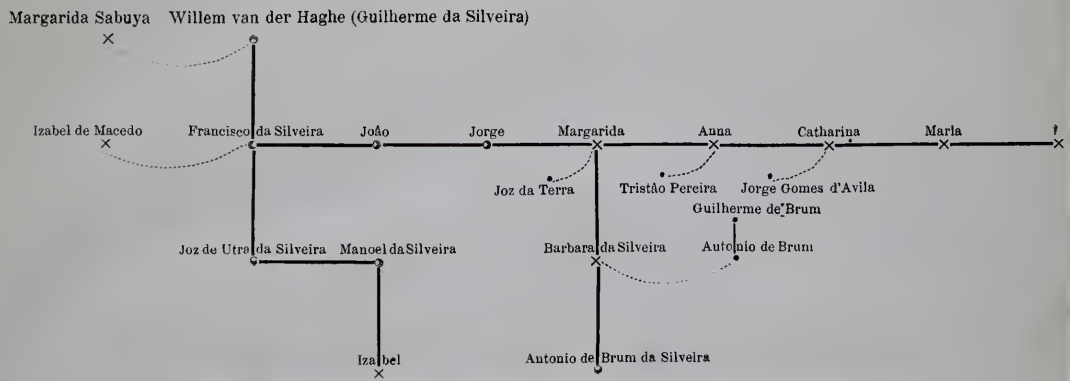

BLADWIJZER

I^e HOOFDSTUK.

BLZ.

Vroegste betrekkingen tusschen Vlaanderen en Portugal. 7

IIe HOOFDSTUK.

Verovering van Ceuta en ontdekkingen in den Atlantischen Oceaan door de Portugeezen. Ontdekking en bevolking der Açoren. 24

NOTEN. 105

BIJLAGEN.

I^ste Bijlage. 173
IIe „ 176
IIIe „ 177
IVe „ 184
V^e „ 186
VIe „ 188
VIIe „ 196
VIIIe „ 197
IXe „ 206bis

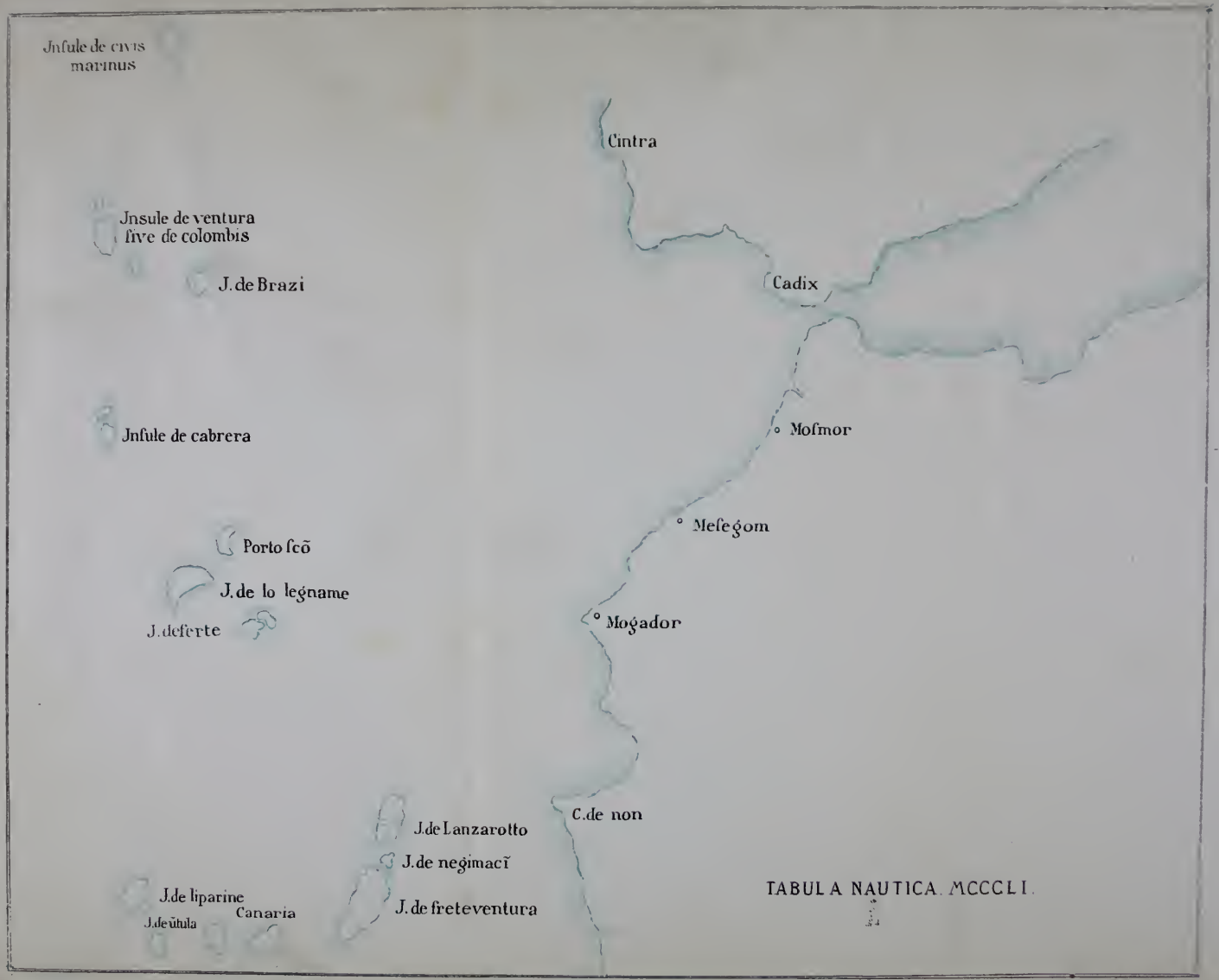
Jnſule de civis marinus
Cintra
Jnsule de ventura ſive de colombis
J. de Brazi
Cadix
Jnſule de cabrera
Moſmor
Meſegom
Porto ſcō
J. de lo legname
J. deferte
Mogador
C. de non
J. de Lanzarotto
J. de negimacī
J. de liparine
Canaria
J. de ūtula
J. de freteventura
TABULA NAUTICA. MCCCLI.

G
58
S5
t.1

Société royale de géographie
d'Anvers
Mémoires

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY